KILENCVENHETEDIK KÖTET 2024 3. FÜZET

TURUL

A Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság Közlönye

AZ MHGT KÖZGYŰLÉSÉNEK MEGBÍZÁSÁBÓL SZERKESZTI

Rácz György főszerkesztő

Avar Anton, Kovács Eleonóra, Körmendi Tamás,
Laczlavik György, Neumann Tibor, Soós István

BUDAPEST
KIADJA A MAGYAR HERALDIKAI ÉS GENEALÓGIAI TÁRSASÁG
MMXXIV

TARTALOM

1. Értekezések

Neumann Tibor: „Harminczhat-pecsétes oklevél 1511-ből” (Sokpecsétes oklevelek és királyi tanácslisták a Jagelló-korból) 113

Avar Anton: Címereslevelek taxái a Magyar Kancellárián a 16–17. században 127

Soós István: Még egyszer Bessenyei György arcképéről 135

2. Kisebb cikkek

Laczlavik György: A királyi kúria bíráinak archontológiája Magyarországon 1526–1570 146

Kovács Eleonóra: Egy persorozat vázlata. Az Esterházy–Apraxin perek 151

3. Beszámolók

Laczlavik György: Záró beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2018. szeptember 1. és 2024. március 31. között végzett munkáról 157

4. Könyvismertetés

Tringli István: Hatalmaskodások a középkori Magyarországon. (Ism. Rácz György) 167

TURUL
XCVII. évfolyam
2024. évi 3. füzet
A Turul folyóirat alapítója a Magyar Heraldikai
és Genealógiai Társaság. Alapítva 1883. évben.

Kiadja a Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(székhely: H–1088. Budapest, Múzeum körút 6–8., 1. em. 156.)

Felelős kiadó: dr. Pandula Attila Rudolf (MHGT, elnök)

Felelős szerkesztő: dr. Rácz György (főszerkesztő)
Szerkesztőség: Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára
Postacím: H–1014 Budapest, Bécsi kapu tér 2–4., II. em. 56.
E-mail cím: turul@mnl.gov.hu

Tördelés: Máté István
Nyomdai munkák:
Kódex Könyvgyártó Kft.
Felelős vezető: Marosi Attila
ISSN 1216–7258

A megjelenést támogatta:

mnl
ORSZÁGOS
LEVÉLTÁRA

Nemzeti
Kulturális
Alap

Neumann Tibor

„Harminczhat-pecsétes oklevél 1511-ből” (Sokpecsétes oklevelek és királyi tanácslisták a Jagelló-korból)*

„Charter with Thirty-Six Seals from 1511” (Multi-Seal Charters and Royal Council Lists from the Jagiellonian Era)
The identification of the 36 ring seals preserved on the Royal Council's tax bond of May 1511 was first attempted by Dezső Csánki in his 1887 article, but later other researchers also tried to decipher the identity of the seal owners. The present study, which looks at the many-sealed documents primarily as a source for examining the composition of the royal council, aims to identify seals that have not yet been clarified or have been misidentified. The seals are arranged in three rows below each other on the document. The identifications also revealed several interesting social-historical phenomena: for example, in two cases, the common seal of a pair of siblings was presented. The author concludes that it is precisely in the early 1510s that the colour of the sealing wax is seen to have a distinguishing role within the royal council. In addition to the high priests (archbishops, bishops and provosts using episcopal badges), the lords who were considered barons (dignitaries or those with baronial rank) in the sense of the time were allowed to use red seals, but those who were considered 'only' noble were allowed to use green wax seals in the council even if they had the privilege of using red seals. At the end of the paper, a list of the participants in the royal council reconstructed from the seals of the 1511 charter is given.

Kubinyi András egyik, közel három évtizede megjelent hiánypótló tanulmányában összegyűjtötte azokat a Mátyás- és Jagelló-kori, bárói névsorokat tartalmazó forrásokat, amelyek rögzítik, hogy a középkori Magyar Királyság legfontosabb kormányzati testületének, a királyi tanácsnak egy-egy ülésén kik vettek részt.[1] A tanács működését, összetételét és a királyi hatalomhoz való viszonyát vizsgáló munka végén megtalálhatjuk a feldolgozott listák adattárszerű áttekintését is.[2] Kubinyi gyűjtése nagy haszonnal forgatható, de egyúttal szomorúan állapíthatjuk meg, hogy a fennmaradt források száma rendkívül alacsony, és így a tanács összetételéről szükségszerűen csak hiányos kép nyerhető. A szerző adatai szerint ugyanis II. Ulászló király 26 éven át tartó uralkodása (1490–1516) idejéből mindössze 34 tanácslistaként értelmezhető forrást ismerünk.[3] Ez a szám a Jagelló uralkodó kortársa, a közel azonos ideig regnáló VII. Henrik angol király (1486–1509) esetében 179, és csak azért ilyen „kevés”, mivel a 18. században leégett az a torony, ahol a királyi tanácsülések jegyzőkönyveit őrizték.[4] Bár Magyarországon vélhetően ugyanúgy vezettek jegyzőkönyveket a tanácskozásokról, ezek még mutatóban sem maradtak fenn, legfeljebb olyan feljegyzéseket ismerünk, amelyek egy adott ügynek a több tanácsülésen való megvitatását dokumentálják.[5]

Bár a forrásokhoz való könnyebb hozzáférésnek köszönhetően Kubinyi András gyűjtése egy-egy adattal kiegészíthető – elsősorban ítéletlevelekből, külföldi követjelentésekből –, mégsem reménykedhetünk abban, hogy a rendelkezésünkre álló forrásokból nagyságrendekkel több tanácslistához juthatunk. Hosszú távon éppen ezért van jelentősége egy speciális forrástípusnak, a *sokpecsétes oklevelek*nek.[6] Több olyan, a királyi tanács határozatait írásba foglaló oklevelet ismerünk, amely a döntéshozók nevét nem tartalmazza, ámde pecsétjeiket igen, így személyazonosságuk – a pecsétek pusztulásának függvényében olykor csak hiányosan – meghatározható. A Jagelló-kori sokpecsétes oklevelek összegyűjtése és névtelen megpecsételőinek azonosítása reményeim szerint

* Kutatásaimat az NKFI K 134690. számú pályázat támogatta, a tanulmány elkészítésében nyújtott segítségéért Rácz Györgynek és Lővei Pálnak tartozom köszönettel.

1 *Kubinyi András:* Bárók a királyi tanácsban Mátyás és II. Ulászló idejében. Századok 122. (1988) 147–213.

2 Uo. 197–202.

3 Uo. 199–201.

4 *Stanley Bertram Chrimes:* Henry VII. New Haven–London 1999. 97–98.

5 1519: HU-MNL-OL-DF 284353. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Fényképgyűjtemény], HU-MNL-OL-DF 283455., vö. *Kubinyi András:* A magyar állam belpolitikai helyzete Mohács előtt. In: Mohács. Tanulmányok a mohácsi csata 450. évfordulója alkalmából. Szerk. Rúzsás Lajos és Szakály Ferenc. Bp. 1986. 74., *Uő:* A királyi titkárok II. Lajos király uralkodása idején. Gesta 6. (2006) 1. sz. 13–14.

6 Az elmúlt évtizedekben több sokpecsétes oklevél mintaszerű feldolgozása készült el, köszönhetően elsősorban Lővei Pálnak, illetve több tanulmány erejéig szerzőtársának, néhai Engel Pálnak. Az utóbbi években Novák Ádám kezdte meg a Zsigmond király halála és Mátyás trónra lépése közötti két évtized hasonló forrásainak a feldolgozását.

jelentős mértékben bővítheti a királyi tanács működésére és összetételére vonatkozó forrásbázist. Bár kutatásaim elsődleges céljává a pecsétek személyhez kötését és nem szakértő leírásukat tettem, az ilyen vizsgálatok hosszú távon kétségtelenül megkönnyíthetik egy Jagelló-kori főpapi és főúri pecsétkatalógus elkészítését.

A pecsétek egyenkénti leírása ezúttal azért is elhagyható, mert a Jagelló-kori sokpecsétes oklevelek feldolgozását egy már többek által bemutatott és felhasznált darabbal szeretném megkezdeni. A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának *Archivum Regni* állagában fennmaradt, 1511. május 10-én kelt oklevelet éppen e folyóirat hasábjain közölte és elemezte Csánki Dezső 1887-ben.[7] A főpapok, bárók és előkelők által kibocsátott kötelezvény a Szent György-napi országgyűlésen, a rendek által megszavazott adó ügyében kelt (az alábbiakban még kitérek a tartalmára), és azt alul három

1. kép – Az 1511. május 10-én kelt harminchat pecsétes oklevél (DL 22154.)

7 *Csánki Dezső:* Harminczhat-pecsétes oklevél 1511-ből. Turul 5. (1887) 1–11., 49–59.

sorban 36, papírfelzetre nyomott gyűrűspecséttel erősítették meg (1. kép).[8] Csánki nemcsak a pecséttulajdonosokat igyekezett azonosítani, hanem tanulmányához az oklevélről és a pecsétekről jól használható rajzot is mellékelt. Végeredményben a kiváló történész – úgy vélem – 17 pecsétet helyesen, nyolcat hibásan azonosított, 11-et pedig azonosíthatatlannak ítélt. Még ugyanabban az évben, ugyancsak a Turulban Csergheő Géza szállt vitába Csánki írásával, elsősorban a heraldikai fogalmak nem szabatos használatát róva fel neki, emellett viszont további egy pecsétlenyomat tulajdonosát is meghatározta.[9] Végül éppen egy évszázaddal később Kubinyi András – mivel az 1510-es évekből nem ismert tanácslistákat – fenti összeállításához szintén felhasználta az 1511. évi oklevelet: két addig ismeretlen pecsétet megfejtett, kettő esetében javította a korábbi azonosítást, ellenben egy téves megoldást is találunk munkájában, illetve Csánki több tévedését is elfogadta.[10] Mindebből jól látható, hogy a „harminczhatpecsétes oklevél" feldolgozása még mindig nem tekinthető lezártnak. Az alábbiakban kísérletet teszek az eddig tévesen azonosított, illetve azonosítatlanul maradt pecsétek tulajdonosainak a meghatározására. A kutatásban természetesen nagy segítségemre volt az időközben bekövetkező digitalizáció, különösen az Országos Levéltár középkori okleveleinek színes pecsétfotói,[11] illetve több külföldi levéltárban magam is sok pecsétről készítettem fényképeket. Persze nem árulok zsákbamacskát: a kedvezőbb kutatási feltételek ellenére nekem sem sikerült az összes pecsétet azonosítanom.

1. Főpapok

A királyi tanács 1511. évi kötelezvényén – több korábbi sokpecsétes oklevélhez hasonlóan[12] – a pecsétek első sora kizárólag főpapi gyűrűspecséteket tartalmaz. Csánki Dezső a 12 lenyomatból hetet helyesen (1–4., 7., 9., 11.), kettőt tévesen (8., 10.) azonosított, míg hármat (5–6., 12.) megoldás nélkül hagyott.[13] A megállapításaihoz megjegyzéseket fűző Csergheő Géza sikeresen tisztázta az egyik pecsét tulajdonosát (5.), a pajzsban ugyanis felfedezte Gosztonyi János győri püspök címerét.[14] Végül Kubinyi András azonosítását a főpapok esetében nem tudjuk ellenőrizni (tanulmányában csak a tanács világi tagjait vizsgálta), csupán annyit jegyzett meg, hogy az oklevelet két érsek, nyolc püspök és egy prépost erősítette meg, az utolsó, 12. pecsétet viszont nem tudta azonosítani, de Csánkihoz hasonlóan gyanította, hogy annak tulajdonosa szintén egy prépost volt.[15] Szerencsére a főpapok azonosításával van a legkevesebb gond: mind a tizenkét pecsét tulajdonosának kiléte biztosan megállapítható. Az alábbiakban kizárólag arról a négy pecsétről lesz szó, amelynek azonosítása Csánkinál és Csergheőnél nem járt sikerrel.

I. sor 6. pecsét

A teljesen elmosódott pecsétképből (2. kép) Csánki egyedül a lófejpajzsot, és benne valamilyen soklábú állatnak látszó motívumot tudott kivenni.[16] Az azonosításnál érdemes figyelembe venni azt, hogy a sokpecsétes okleveleken a főpapi pecsétek sorrendje általában és alapvetően követi a püspökségek azon, többé-kevésbé állandó rangsorát, amely a királyi privilégiumok méltóságsoraiban is meghatározta a felsorolt püspökök egymásutániságát. Azaz ha eddig a két érseket követően a váradi, a pécsi és a győri, a vizsgált pecsét után pedig a váci püspökök pecsétjei figyelhetők meg, akkor első jelöltünk a csanádi püspök lesz.[17] És valóban: a pecsét tulajdonosa a dél-alföldi püspökség ekkori betöltője, a Dózsa-féle felkelés idején kegyetlenül kivégzett Csáki Miklós[18] volt, és a „soklábú állat" nem más, mint a Csákiak címerében szereplő jobbra néző, kalapos, szakállas férfifej lángsugarakkal díszített gallérja. Csáki ugyanezt a pecsétet használta többek között 1504-ben is,[19] a két lenyomat így szerencsésen összehasonlítható (2–3. kép).

2. kép – Csáki Miklós csanádi püspök pecsétje 1511-ben (I. sor 6. pecsét)

3. kép – Csáki Miklós csanádi püspök pecsétje 1504. évi oklevelén (DL 71 589.)

8 HU-MNL-OL-DL 22154. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Diplomatikai Levéltár]

9 *Csergheő Géza:* Heraldikai és sphragistikai adalékok a „Harminczhat pecsétes oklevél 1511-ből" című értekezéshez (Három czímerrajzzal). Turul 5. (1887) 130–140.

10 *Kubinyi András:* Bárók i. m. 201. Itt jegyzem meg, hogy Kubinyi nem dokumentálta tanulmányában, mi alapján azonosította a pecséteket. Azt, hogy az egyes pecsétek birtokosának kit tartott, kizárólag a tanulmánya végén lévő egyesített névjegyzékből lehet összegyűjteni. Noha közölte, hogy a főúri pecsétek közül a 12., 15., 19., 21., 22. és 24. pecsétek birtokosa ismeretlen, talán véletlenségből a 13. pecsétet sem rendelte személyhez.

11 Kutatásaimhoz az alábbi keresőfelületet használtam: https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/.

12 Pl. az 1505. okt. 13-i rákosi végzés oklevelén (HU-MNL-OL-DL 39335.), vagy az 1506. jún. 24-i sokpecsétes oklevélen (HU-MNL-OL-DF 287389.).

13 *Csánki D:* i. m. 7–11., 49–50.

14 *Csergheő G.:* i. m. 133.

15 *Kubinyi A.:* i. m. 201.

16 *Csánki D.:* i. m. 11.

17 Vö. *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás:* Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók (Magyar Történelmi Emlékek, Adattárak). Bp. 2016. (= Archontológia I.) 309–310.

18 Archontológia I. 34., *C. Tóth Norbert:* Magyarország késő középkori főpapi archontológiája. Érsekek, püspökök, illetve segédpüspökeik, vikáriusaik és jövedelemkezelőik az 1440-es évektől 1526-ig. (A Győri Egyházmegyei Levéltár Kiadványai, Források, feldolgozások 27.) Győr 2017. (= Egyházi archontológia) 45.

19 HU-MNL-OL-DL 71589. A pecsét megtalálható még az 1506. jún. 24-i (HU-MNL-OL-DF 287389., Lővei Pál szíves közlése), illetve fejjel lefelé egy Nagyszebenben fennmaradt, 1507. évi sokpecsétes oklevélen is (HU-MNL-OL-DF 245644. Utóbbi oklevél pecsétjeiről kérésemre Adrian Magina készített felvételeket, amit ezúton is köszönök neki.).

I. sor 8. pecsét

Ezúttal csupán annyi megjegyzésünk van, hogy a Csánki által helyesen azonosított Bakóc vagy Erdődi címer, azaz a félkerékből kinövő szarvas természetesen nem lehet a királyi titkárként is kimutatható Erdődi János titeli préposté, hiszen ezt követően, a 9. pecsét tulajdonosaként a kiváló tudós helyesen Ország János szerémi püspök pecsétjét figyelte meg,[20] márpedig az teljesen idegen lenne a korabeli gyakorlattól, hogy egy prépost a sorban megelőzzön egy püspököt. Következésképpen egy másik, ekkor püspökséget betöltő Bakóc-rokont kell keresnünk. A helyes megfejtés: Erdődi vagy Szatmári István nyitrai püspök, személynök.[21]

I. sor 10. pecsét

Csánki úgy vélte, hogy ez a pecsét, melynek pajzsában egy oroszlán látható (4. kép), Várdai Pál alkincstartóé, a budai Szent Zsigmond-egyház prépostjáé lenne, akinek többi pecsétjén „első kezében három águ villát vagy három águ rózsát tartó oroszlán ágaskodik".[22] Bizonytalanságnak egyedül azt tekintette, hogy e pecsétet is vörös viaszba nyomták, holott Várdai ekkoriban kelt kiadványain mindig barna-fekete pecsétviaszt használt. De végül ezt azzal magyarázta, hogy a pecsétviasz színét a korszakban következetlenül választották meg.[23] Csergheő az azonosítást elfogadta és újabb érveket hozott fel mellette,[24] akárcsak Laczlavik György, aki Várdai életrajzában részletesen elemezte a prépost pecséthasználatát. Az 1511. évi oklevélen, a főpapok sorában lévő pecsét számára azért volt különösen jelentős, mivel ez jelentette (volna) az első adatot arra vonatkozóan, hogy a későbbi esztergomi érsek ekkor már megkapta a Szent Zsigmond-egyház prépostságát.[25]

A pecséttulajdonos Várdai Pállal való azonosítását elsősorban nem is a pecsét színe (bár, mint majd látjuk, az is), hanem ismét az a szempont gyengíti, hogy a következő, 11. pecsétet egyértelműen Beriszló Péter fehérvári prépost nyomta rá az oklevélre, márpedig e tisztség közismerten első a prépostok között. Azaz érdemes feltenni a kérdést: vajon ismerünk-e ekkortájt olyan püspököt, akinek oroszlán látható a címerében, ráadásul püspöksége a fentebb említett „főpapi rangsorban" az utolsó helyek egyikét foglalja el? A válasz egyértelműen igen: gibárti Keserű Mihály boszniai püspök egy 1516. évi sokpecsétes oklevélre ugyanezt a pecsétet nyomta.[26] Az azonosítást a magyaros sorrendű KM monogram egyértelműsíti. Az 1516. évi pecsétképen jól látható, hogy a Keserű címer egy jobbra lépő, koronás, szárnyas oroszlán volt (4–5. kép).

4. kép – Keserű Mihály boszniai püspök pecsétje 1511-ből (I. sor 10. pecsét)

5. kép – Keserű Mihály boszniai püspök pecsétje 1516-ból (SNA, Csesznecká línia rodu Esterházy, fasc. 28. nr. 26. = DF 282230.)

I. sor 12. pecsét

A csaknem teljesen elmosódott pecsétképet Csánki így írta le: „A pajzs fölött, ennek jobb és bal oldalához tapadó szalaggal, főpapi süveg s ennek bal oldalán P vagy B, jobb oldalán pedig N vagy I betű látható. Tulajdonosa valószínűen valamely, udvari tisztséget viselő prépost lehet."[27] A leírás utolsó kijelentését Kubinyi András is elfogadta, a pecsétet azonban meghatározhatatlannak tekintette.[28] Követve elődeim gondolatmenetét, valóban két körülményből lehet kiindulni. Az egyik az, hogy a székesfehérvári prépost után a presztízssorrendből adódóan valóban legfeljebb egy prépostot várhatunk. Emellett az is figyelemre méltó szempont, hogy a 10. és 11. pecsétek tulajdonosai, Keserű Mihály püspök és Beriszló Péter prépost királyi titkárok is voltak. A Szent György-napi országgyűlés alatt rajtuk kívül két további titkár, Szeremlényi Ferenc erdélyi prépost és csulai Móré Fülöp egri nagyprépost mutatható ki az uralkodó mellett,[29] ám ők – Várdai Pálhoz hasonlóan – kétségtelenül nem voltak főpapok: Móré ekkori pecsétjén is hiába keresünk főpapi süveget.[30] Inkább olyan prépostot kell tehát

20 *Csánki D.:* i. m. 49–50.
21 Vö. Archontológia I. 45., Egyházi archontológia 87.
22 *Csánki D.:* i. m. 50.
23 Uo.
24 *Csergheő G.:* i. m. 134.
25 *Laczlavik György:* Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549). (Sziluett – Korszerű történelmi életrajzok) Pécs–Bp. 2014. 18–19.
26 Slovenský Národný Archív (a továbbiakban: SNA), Esterházy család cseszneki ága, fasc. 28. nr. 26., I. sor utolsó pecsét (az oklevél fotója: HU-MNL-OL-DF 282230.).
27 *Csánki D.:* i. m. 50.
28 *Kubinyi A.:* i. m. 201.
29 Ferenc titkár egy-egy 1511. máj. 6-i és 9-i (HU-MNL-OL-DL 90337., HU-MNL-OL-DF 291380., a fekete-fehér képeken a pecsétek nem látszanak), míg Móré Fülöp egy máj. 9-i királyi oklevél (HU-MNL-OL-DL 22106.) referense. Szeremlényire lásd *Kubinyi A.:* A királyi titkárok i. m. 7. Móré egri nagyprépostságára lásd *C. Tóth Norbert:* Az egri káptalan archontológiája 1387–1526. Turul 88. (2015) 50., személyére *Fedeles Tamás:* Egy Jagelló-kori humanista pályaképe. Csulai Móré Fülöp (1476/1477–1526). Levéltári Közlemények 78. (2007) 35–84.
30 Móré Fülöptől három pecsétlenyomatot is ismerünk az 1510 decembere és 1512 márciusa közötti időszakból. A pajzsban hármas halomból kiemelkedő, jobbra forduló és mancsával koronát átnyújtó oroszlán látható, ami bizonyosan a Hunyad megyei Csulaiak családi címere, a pajzs felett PHAP (*Philippus Agriensis Prepositus*) monogram olvasható (HU-MNL-OL-DF 210750–752. = eredetije: HU-MNL-HML-XV.5.-824–826. [Magyar Nemzeti Levéltár Heves Megyei Levéltára, Mohács előtti oklevelek].). A címerképet a Hunyad megyei család alighanem a Hunyadiak „beszterce oroszlánja" után kapta: *Neumann Tibor:* „Szinte királyi ház". A Szapolyai-család reprezentációja, cím- és címerhasználata Mohács előtt. In: Egy elfeledett magyar királyi dinasztia: a Szapolyaiak. Szerk. Fodor Pál és Varga Szabolcs. (Mohács 1526–2025. Rekonstrukció és emlékezet.) Bp. 2020. 69.

keresnünk, akit a korszakban – a fehérvárihoz hasonlóan – a prelátusok között tartottak számon.

Ilyen volt például a pozsonyi prépost, aki 1469-ben kapott engedélyt arra, hogy főpapi jelvényeket viseljen. A javadalom ekkori betöltője az a Sánkfalvi Miklós volt, aki az előző évtizedben gyakran tűnik fel királyi titkárként.[31] Bár az országgyűlésen való részvételéről nem maradt fenn bizonyító adat, személye azért is kézenfekvő megoldásnak tűnik, mivel az 1511. évi oklevél most vizsgált pecsétjén a monogram meglehetős biztonsággal NP-nek olvasható. A prépost egyetlen értékelhető pecsétje egy 1508. évi oklevelén található meg, amelyen kivehető az NP monogram (*Nicolaus Prepositus*), illetve a két betű között a főpapi süveg. E pecsétlenyomat arányai teljesen azonosak az 1511. évi pecséttel (6–7. kép), így az azonosítást bizonyosra vehetjük. Jól ismert, hogy a Sánkfalviak 1455-ben V. Lászlótól, majd 1489-ben Mátyás királytól két egészen különböző címert is elnyertek.[32] Az előbbi fő motívuma egy hármas halomra lépő, kezében S alakú kígyót tartó majom, utóbbié – amelyet Sánkfalvi Antal pozsonyi prépost, Miklós nagybátyja járt ki az uralkodónál, és valószínűleg nem véletlenül erősen emlékeztet Filipec János kancellár címerére – bal kéz által tartott három nyílvessző.[33] Az 1508. évi pecséten egyértelműen az utóbbi címer fedezhető fel, ami a vizsgált sokpecsétes oklevélen csak felismerhetetlenül elmosódott állapotban maradt fenn.

6. kép – Sánkfalvi Miklós pozsonyi prépost pecsétje 1511-ből (I. sor 12. pecsét)

7. kép – Sánkfalvi Miklós pozsonyi prépost pecsétje 1508-ból (SNA, Súkromný archív Bratislavskej Kapituly A-9-7. = DF 227639.)

A főpapi pecsétek vizsgálatának végére érve még egy megjegyzést kell tennem: a fenti formában nem igaz az a Csánki által hangoztatott és Csergheő által is megerősített kijelentés, mely szerint a vörös színű viasz használata a korszakban következetlen.[34] Az 1511. évi oklevél egyértelműen igazolja, hogy az első sorban tényleg csak a prelátusok pecsételhettek, akiket régi szokás szerint megilletett a vörös viasszal való pecsételés joga. Nem véletlen, hogy a két érsek és nyolc püspök mellett éppen a székesfehérvári és a pozsonyi prépostok látták el pecsétjükkel az okleveleket: mindketten ugyanis püspöksüveg viselésére jogosult főpapok voltak, akik magánleveleiket is vörös viasszal zárták le.[35] Ezzel ellentétben Várdai Pál szentzsigmondi prépost és Csulai Móré Fülöp egri nagyprépost, hiába tartoztak a szűk királyi udvartartáshoz, nem voltak prelátusok, nem használhattak vörös viaszt leveleik hitelesítésére, és ezért nem is találjuk ott pecsétjüket az oklevélen, holott nagyon is elképzelhető, hogy az annak kibocsátásához vezető döntésnek tevékeny részesei voltak. Jellemző módon a II. Ulászló király öt évvel későbbi halálát követő napokban a rendek által kibocsátott sokpecsétes oklevélre Várdai Pál még mindig zöldesfekete viaszba nyomta pecsétjét,[36] és csak 1518-tól használt vörös pecsétet.[37]

2. A vörös viaszú főúri pecsétek

A főpapi pecséteket a II. sorban 13, majd a III. sor elején négy vörös viaszba nyomott gyűrűspecsét követi (arra, hogy ez a 17 személy miért használt ekkor vörös viaszt, illetve miért ilyen sorrendben látták el pecsétjeikkel az oklevelet, a tanulmány végén térek ki.) Mivel a pecsétek mintegy felét a bárói tisztségviselők nyomták rá az oklevélre, akiknek a címerei ismertebbek, a korábbi szakirodalom a pecsétbirtokosok több mint felét helyesen azonosította. Csánki Dezső az első kilenc pecsét tulajdonosának kilétét tudta tisztázni,[38] Kubinyi András további két pecsétet azonosított és Csánki egyik tévedését is javította.[39] Az alábbiakban egyenként megvizsgálom a megoldatlan és javítandó eseteket, illetve kitérek egy-egy érdekes jelenségre is. Két lenyomat (III. sor 3–4. pecsétek) esetében az elődeim, illetve általam adott megfejtéseket bizonytalannak érzem.

31 Sánkfalvi 1503 és 1510 között mutatható ki titkárként, sőt olykor királyi tanácsosként is. Életére és tisztségeire lásd *Csiba Balázs:* Sánkfalvi Miklós (Az NKFI K 134690. sz. projekt keretei között készülő életrajzi lexikon – a továbbiakban: Életrajzi lex. – kéziratában).

32 A Sánkfalvi-címerekre legutóbb, a korábbi szakirodalommal: *Faragó Dávid:* Sánkfalvi Antal és Hős Tamás címereslevele. In: A Hunyadiak címereslevelei 1447–1489. Szerk. Avar Anton. Bp. 2018. 274–279.

33 Filipec János pecsétjeire lásd pl. 1490: HU-MNL-OL-DL 19639. (2. pecsét), HU-MNL-OL-DL 104715., HU-MNL-OL-DF 203957. (3. pecsét), HU-MNL-OL-DF 261675. (4. pecsét), HU-MNL-OL-DF 244122. (bizonytalan, 3. pecsét).

34 *Csánki D.:* i. m. 50., *Csergheő G.:* i. m. 134–135. (Az utóbbi szerző által említett, 1500. évi vörös viasz pecsét említése bizonyára tévedés eredménye.)

35 Egyházi archontológia 138. Az irodalom a prépostok közül rendre csak a székesfehérvári prépostot sorolja a főpapok közé (pl. *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 149.). Ám 1469-ben, illetve 1472-ben a pozsonyi és a szepesi prépostok is engedélyt kaptak arra, hogy főpapi jelvényeket viseljenek (Egyházi archontológia 138., 142.). A szepesi prépost tekintélyét ugyanakkor csökkenthette, hogy a 15. század végétől már nem a király, hanem a Szapolyai család volt a kegyúr. Még egy préposti méltóság volt, amelynek viselője a 15. század végén már vörös viaszt használt: a budai prépost (lásd pl. 1478: HU-MNL-OL-DL 68434., vö. még a Losonci Zsigmondról alább írottakat).

36 SNA, Esterházy család cseszneki ága, fasc. 28. nr. 26., II. sor 4. pecsét (az oklevél fotója: HU-MNL-OL-DF 282230.).

37 *Laczlavik Gy.:* i. m. 19.

38 *Csánki D.:* i. m. 51–56. A többi pecsétből ötöt (ebből kettő gemma) nem tudott személyhez kötni, három esetében (Losonci Bánfi János, Móré György és Sárkány Ambrus) pedig téves megoldást adott.

39 *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 201–212. Egy-egy esetben a szerző téves megfejtést adott (Beriszló János), rossz azonosítást fogadott el (Sárkány Ambrus), vagy nem reflektált elődje egyik azonosítására (Csulai Móré György – a pecsét azonosítása hiányzik adattárából).

II. sor 10. pecsét

E pecséten a címerpajzs teljesen elmosódott, a három betűből álló monogram azonban többé-kevésbé látszódik (8. kép). Csánki Dezső a betűknek kérdőjelesen AM (vagy ANI) olvasatát adta.[40] Kubinyi András meglepő módon a pecsétet Beriszló János szerb despotához kötötte.[41] Csak találgathatjuk, mi alapján jutott erre a következtetésre: talán abból indult ki, hogy a szerb despoták pecsétje a korábbi sokpecsétes okleveleken is előkelő helyekre került.[42] A megoldás ugyanakkor egyértelműen téves. Ugyanez a pecsét látható ugyanis – szintén nehezen értelmezhető címerábrával – az 1505. évi rákosi végzés oklevelén is (II. sor 9. pecsét), ahol a monogram még jobban látszódik: AMP (9. kép).[43] A Rákoson kelt oklevél segít feloldani a monogramot is. Az oklevél élén álló névsorral összevetve ugyanis a pecsét bizonyosan Pálóci Mihályhoz tartozik. Emellett az is egyértelmű, hogy az ezt követő 10. pecsétre a névsorban nem egy, hanem két név – Podmanicki Jánosé és Pálóci Antalé – jut. Következésképpen ezúttal az a különleges helyzet áll elő, hogy a vizsgált pecsét Pálóci Antal és Mihály testvérek közös pecsétje (ezért nem tartozik a rákosi végzés diplomáján Antalhoz külön pecsét), és a monogram feloldása *Anthonius (et) Michael (de) Palocz*.

8. kép – Pálóci Antal és Mihály pecsétje 1511-ben (II. sor 10. pecsét)

9. kép – Pálóci Antal és Mihály pecsétje 1505-ben (DL 39335. II. sor 9. pecsét)

A testvérpár közötti szoros kapcsolatot nemcsak a közösen használt pecsét, hanem a Mihály 1519. évi halálát követően Antal által készíttetett sárospataki sírkő is bizonyítja, amelyen ugyancsak együtt szerepel kettejük neve.[44] A sírkövön a Pálóciak régi családi címere figyelhető meg, egy koronából kiemelkedő idős férfi alakja. A pecséten is ez a motívum szerepelhetett, de még a rákosi oklevélen jobb állapotban fennmaradt pecséten is csak a korona azonosítható. A pecsét az 1511. évi oklevélen elsősorban Pálóci Mihály pohárnokmester jelenlétére utalhat, hiszen Antal nem viselt udvari tisztséget, és egészen a 12. pecsétig – Ország Mihályt leszámítva – bárói tisztségviselőket találunk. Ettől függetlenül persze nagyon is elképzelhető, hogy mindketten részt vettek a tanácsülésen, és a közös pecsétet csak akkor használták, amikor mindketten jelen voltak.[45]

II. sor 12. pecsét

Ez oklevelünk első gemmapecsétje (10. kép), ebből adódóan önmagában természetesen nem volt személyhez vagy családhoz köthető.[46] Csupán a véletlennek köszönhető, hogy a Janus-főt ábrázoló gemma lenyomata[47] fennmaradt egy 1513. évi oklevélen is (11. kép),[48] amelynek kibocsátója Perényi Gábor kamarásmester, aki így oklevelünkön társát, Podmanicki János kamarásmestert, pozsonyi ispánt követi.

10. kép – Perényi Gábor gemmapecsétje az 1511. évi oklevélen (II. sor 12. pecsét)

11. kép – Perényi Gábor gemmapecsétje 1513. december 29-i oklevelén (DF 292838.) (Ld. 48. jegyz.)

II. sor 13. pecsét

A griffes pecsét (12. kép) tulajdonosát Csánki még losonci Bánfi Jánosként azonosította, Kubinyi András ezt Losonci Zsigmondra javította,[49] bizonyára abból adódóan, hogy Losonci László egykori erdélyi vajda, illetve tárnokmester fiaként ő kétségtelenül a bárók közé tartozott, és így pecsétjét megillette az előkelő hely. Az azonosítás így lezártnak tekinthető, különösen mivel Losonci Zsigmondnak ez a pecsétje két további lenyomatról is ismert.[50] Egy érdekességre azonban érdemes felhívni a figyelmet. A pecséten a pajzs feletti monogram elmosódott, a két szélen S és L betűk láthatók. A pecsét másik két lenyomatán azonban tisztán olvasható a

40 *Csánki D.:* i. m. 54.

41 *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 203.

42 Brankovics Jován despota 1499-ben a világiak között a 9. (HU-MNL-OL-DF 289015.), Beriszló János 1505-ben a 13. (HU-MNL-OL-DL 39335.), 1506-ban a 6. (HU-MNL-OL-DF 287389.), 1507-ben az 5. (HU-MNL-OL-DF 289016.) volt a sorban. Beriszló ekkoriban egy szerb sasos címert viselt (1508: HU-MNL-OL-DL 82273.).

43 HU-MNL-OL-DL 39335. 22. kép. (A másik, Bécsben őrzött példányt nem állt módomban használni: HU-MNL-OL-DF 287378.).

44 *Lővei Pál:* Posuit hoc momentum pro aeterna memoria. Bevezető fejezetek a középkori Magyarország síremlékeinek katalógusához. Akadémiai doktori értekezés. Bp. 2009. Képmelléklet, 56.

45 Emellett szólhat az, hogy Pálóci Mihály az 1506. jún. 24-i sokpecsétes oklevélen egy másik pecsétet használt (HU-MNL-OL-DF 287389. II. sor 8. pecsét, Lővei Pál szíves közlése).

46 *Csánki D.:* i. m. 54–55.

47 Leírását lásd *Gesztelyi Tamás – Rácz György:* Antik gemmapecsétek a középkori Magyarországon (ΑΓΑΘΑ XIX.). Debrecen 2006. 136., 189.

48 1513: Magyar Tudományos Akadémia Könyvtár és Információs Központ, Kézirattár, Kazinczy Gábor gyűjt. K 391/12. (I. 12.) = HU-MNL-OL-DF 292838.

49 *Csánki D.:* i. m. 55., *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 201.

50 1498: HU-MNL-OL-DL 82141., 1505: HU-MNL-OL-DL 82231.

hárombetűs monogram: SAL (13. kép). Mivel a középső betűre semmilyen, Zsigmond nevéből vagy tisztségeiből eredő magyarázatot nem találok, azt kell gondolnunk, hogy a Pálóciakhoz hasonlóan a Losonci fivérek is közös pecsétet használtak, és a monogram feloldása: *Sigismundus (et) Albertus (de) Losoncz.* A fiatalabb fivér, Albert azonban már nem volt ekkor életben: 1506-ban a budai prépostként és királynéi titkárként tevékenykedő Zsigmond éppen testvére halálát követően lépett ki az egyházi rendből, hogy családot alapíthasson.[51] Új pecsétet azonban – alighanem testvére emlékére tekintettel – láthatóan nem vésetett.

12. kép – Losonci Zsigmond 1511. évi pecsétje (II. sor 13. pecsét)

13. kép – Losonci Zsigmond pecsétje 1498. évi levelén (DL 82141.)

III. sor 1. pecsét

Az elmosódott pecsétábra miatt Csánki az általa GM-nek olvasott monogramból indult ki, és feltételesen Csulai Móré Györgyöt adta meg pecsétbirtokosként.[52] Móré ekkor már évek óta nem élt,[53] így az azonosítás bizonyosan téves. Nem tudjuk, Kubinyi foglalkozott-e ezzel a pecséttel, összeállításában nem szerepel.[54] Valójában a monogramból egyedül az M betű tekinthető biztosnak (14. kép). Ennek formája és pozíciója, valamint a pajzs alakja és a pecsét mérete teljes azonosságot mutat Keserű Mihály püspök fent már bemutatott pecsétlenyomataival (4–5. képek), és a K betű vonalai is halványan kivehetők. Azaz az egyik főúr helyett a boszniai püspök látta el pecsétjével az oklevelet. Az ilyen megoldások nem voltak idegenek a korabeli gyakorlattól: például egy Nagyszebenben fennmaradt, 1507. évi sokpecsétes oklevélen Somi Józsa temesi ispán, főkapitány pecsétje egymás után kétszer is szerepel, az első lenyomat Újlaki Lőrinc herceg nevében került rá az iratra.[55] Nem tudjuk, ki helyett pecsételt a püspök. Természetesen semmilyen bizonyító erővel nem rendelkezik az, hogy Mihály püspök királyi titkárként 1511. május 17-én Rozgonyi István adománylevelének volt a referense,[56] akinek a pecsétjét nem találjuk meg a 36 pecsétes oklevélen. A pecsétnek a bárói tisztségviselőket követő helyzete alapján leginkább arra gondolok, hogy a Valkó megyéből származó főpap, akit püspöksége is ehhez a vidékhez kötött, talán a közeli birtokos Beriszló János szerb despotát képviselte, de természetesen ez is bizonyíthatatlan feltevés.[57]

14. kép – Keserű Mihály boszniai püspök második lenyomata egy főúr helyett (III. sor. 1. pecsét)

III. sor 2. pecsét

Az oklevél második gemmapecsétjén (15. kép) „mezítelen ülő alak" látható „bal felé fordulva, fején sisak, előrenyújtott kezében lándzsa".[58] A leírója szerint valószínűleg Achilleuszt ábrázoló pecsétet a szerencsének köszönhetően megtalálhatjuk alsólendvai Bánfi János verőcei örökös ispán egyik, 1513. évi levelén is (16. kép),[59] így az azonosítás ezzel megoldottá vált.

15. kép – Alsólendvai Bánfi János pecsétje az 1511. évi oklevélen (III. sor 2. pecsét)

16. kép – Alsólendvai Bánfi János pecsétje 1513. évi levelén (DF 232375.)

III. sor 3. pecsét

A rossz állapotú pecsét pajzsában egy kitárt szárnyú madár (sas) látható, a pajzs felett egy M betűvel (17. kép). Csánki nem tudta azonosítani, Kubinyi András Podmanicki Mihály pecsétjének tartotta.[60] Sajnos ennél jobb megoldást magam sem tudok,[61] csupán azt jelzem, hogy Mihály 1525-ben más

51 Losonci Zsigmond életére lásd *Csermelyi József*: Losonci Zsigmond. In: Életrajzi lex.

52 *Csánki D.:* i. m. 55.

53 1507. évi halálára lásd Archontológia I. 145.

54 Azaz a tanulmányához csatolt névmutatóban (*Kubinyi A.:* Bárók i. m. 203–212.) egyik név mellett sem szerepel az erre a pecsétre utaló U. 33. (14) meghatározás.

55 HU-MNL-OL-DF 245644.

56 Különösen, mivel az adomány ügyintézése nem a királyi titkártól, hanem Podmanicki János kamarásmestertől indult ki (HU-MNL-OL-DL 22159.).

57 Vö. a 42. jegyzettel.

58 A pecsét leírását lásd *Gesztelyi T. – Rácz Gy.:* i. m. 115.

59 Az Arhiv Hrvatske Akademije, Diplomata latina D XXIII – 109. (HU-MNL-OL-DF 232375.) jelzetű oklevél pecsétjét eredetiben nem láttam, a fotóhoz Suzana Miljan és Varga Szabolcs segítségével jutottam hozzá, amit ezúton is köszönök nekik.

60 *Csánki D.:* i. m. 54–55., *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 206. Csánki még nem ismerte a Podmanicki család 1503 és 1506 között kapott új címerét, amelyet először *Schiller Bódog* publikált: Az örökös főrendiség eredete Magyarországon. Bp. 1900. 327–329.

61 Felmerült bennem a lehetőség, hogy a pecsét lehetett akár Merzini György grófé is, aki a Korbáviai grófok családjából származott, és 1515-ben

pecsétet használt, és testvérei, János kamarásmester, pozsonyi ispán, illetve István majdani nyitrai püspök más formában ábrázolták az Ulászló kegyéből címerükre emelt lengyel vagy Jagelló-sast (18–20. képek).[62] Az, hogy a monogram csupán egy M betű, nem példa nélküli: Mátyás király egyik unokatestvérének, Vingárti Geréb Mátyás korábbi bánnak két évtizeddel korábban szintén csak egy M betű volt látható a pecsétjén.[63] Jobb megoldásig a pecsét birtokosának Podmanicki Mihályt kell tekintenünk, aki legkésőbb 1512-től a királyi nehézfegyverzetű aulikusok kapitánya volt.[64]

17. kép – Podmanicki Mihály pecsétje 1511-ből (III. sor 3. pecsét)

18. kép – Podmanicki Mihály aulikuskapitány pecsétje 1525. évi oklevelén (SNA Rod Zay z Uhrovca Sign. D. nr. 77. = DF 265915.)

19. kép – Podmanicki János kamarásmester, pozsonyi ispán pecsétje 1511-ből (II. sor 11. pecsét)

20. kép – Podmanicki István nyitrai püspök pecsétje 1516-ból (SNA, Csesznecká línia rodu Esterházy, fasc. 28. nr. 26. = DF 282230.)

21. kép – Somi Gáspár (?) pecsétje 1511-ből (III. sor 4. pecsét)

III. sor 4. pecsét

A rendkívül rossz állapotú, törött pecsétből csupán annyi látszik, hogy a pajzsot egy sárkány, ezt pedig egy nyolcszögletű keret veszi körül (21. kép). A sárkányból adódóan Csánki Dezső és Kubinyi András egyaránt ákosházi Sárkány Ambrus pecsétjének tartotta,[65] ami biztosan elvetendő, mivel neki alább (III. sor 7. pecsét) még szerepelni fog a pecsétje. Sárkány pajzstartót ráadásul több korabeli család is használt, például a Bátoriak, miként az oklevelünkön István temesi ispán pecsétjénél (II. sor 5. pecsét) is látható. István testvérei azonban ezúttal nem jöhetnek szóba: György a lovászmestersége miatt előkelőbb helyen szerepelt volna, András királyi kamarás Istvánéhoz hasonló pecsétjét pedig ovális és nem nyolcszögletű keret veszi körül.[66] Egy olyan sárkányos főúri pecsétet találtam csak, amely nyolcszögletű: Somi Gáspárét, Józsa néhai temesi ispán egyetlen fiáét 1514-ből és 1519-ből.[67] Bár az 1511. évi lenyomaton még a Somi-címer két harántpólyája sem látszik (legfeljebb az egyik sejthető), a pecsét mérete és arányai azonosnak tűnnek az 1514. és 1519. évi pecsétekével (22–23. kép).

22. kép – Somi Gáspár pecsétje 1514-ben (DL 22848.)

23. kép – Somi Gáspár pecsétje 1519. évi oklevelén (DL 23227.)

Zsarnónál szabácsi bánként halt meg (Archontológia I. 148.). Igaz, ő a rákosi végzés oklevelén zöld viaszba nyomta pecsétjét. A Korbáviai-címerben persze nem sas, hanem lúd látható. Sasos címert használt a Macedóniai család is, legalábbis László szerémi püspök 1525. évi pecsétje alapján (HU-MNL-OL-DL 24148., I. sor 10. pecsét), de a család a bárók közé nem kerülhetett.

62 A család új címerének jelentőségére a régebbi szakirodalommal: *Tibor Neumann:* Dienstleister der Dynastie. Die neue Aristokratie von König Wladislaw II. und der Wiener Fürstentag. In: Das Wiener Fürstentreffen von 1515. Beiträge zur Geschichte der habsburgisch-jagiellonischen Doppelvermahlung. Hrsg. Bogusław Dybaś, Istvan Tringli. (21st-Century Studies in Humanities) Bp. 2019. 166.

63 1490: HU-MNL-OL-DL 104715., HU-MNL-OL-DF 203957. és a többi 1490. április 17-én kelt meghívón (9. pecsét). Jóval korábbi példa Kusalyi Jakcs Mihályé, aki m monogramot használt 1440. évi pecsétjén (Történeti tanulmányok XXVI. Supplementum. Középkori magyar pecsétek Varsóból. Szerk. Novák Ádám. Debrecen 2018. 80.).

64 1512: HU-MNL-OL-DF 217137. Vö. *Neumann, T.:* Dienstleister i. m. 166.

65 *Csánki D.:* i. m. 55–56., *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 207.

66 Pl. 1511: HU-MNL-OL-DL 82233., 1513: HU-MNL-OL-DL 56398.

67 1519: HU-MNL-OL-DL 23227.

Jóllehet a család kaphatott címerújítást 1505 körül[68] – ekkortól ugyanis Somi Józsa mindig vörös viaszba nyomta pecsétjét, ami királyi kegyre utal –, a temesi ispán még a (nagy)pecsétjén sem használta a sárkány pajzstartót,[69] így az fia újításának látszik. Apjához hasonlóan Somi Gáspár vörös viaszú pecsétet használt, és bár bárói tisztséget nem viselt (1512-től királyi aulikuskapitányként és kamarásként tűnik fel), bárói rangúnak számított.[70] Az azonosítást a pecsét roncsolt állapota miatt bizonytalannak tekintem.

3. A zöld viaszú főúri pecsétek

Az oklevél utolsó hét pecsétjét az eddigiektől eltérően zöld viaszba nyomták. A szakirodalom alapján a pecsételeknek ez a legkevésbé ismert csoportja: az első lenyomatot leszámítva, amely egy szép állapotban megmaradt, monogramos Héderváry-pecsét (III. sor 5. pecsét), Csánki Dezső a többit vagy nem tudta azonosítani (3), vagy téves megfejtést közölt (3), és Kubinyi András is csupán eggyel gyarapította a megfejtett pecsétek számát.[71] Ma már az utolsó, azaz 36. pecséten kívül, amely egy gemma (24. kép),[72] valamennyi biztos módon azonosítható.

24. kép – Ismeretlen előkelő pecsétje az 1511. évi oklevélen (III. sor 11. pecsét)

III. sor 6. pecsét

Az oklevél harmadik gemmapecsétjén egy rák látható felülnézetben (25. kép),[73] birtokosa eddig azonosítatlan volt. Szerencsére a gemma több lenyomata is fennmaradt, ami alapján biztosan tudható, hogy az Bornemissza János volt kincstartó, budai várnagy birtokában volt (26. kép). A többi lenyomaton alul kivehető az Ib monogram (*Iohannes Bornemyza*) is.[74] E pecsét feltűnik egy 1516. évi sokpecsétes oklevélen is,[75] 1523-ban viszont már egy ellentétes irányba néző rák és skorpió került Ib monogramos gemmájára.[76] Bornemissza előszeretettel nyomott rá különböző gemmákat irataira,[77] kincstartóként és pozsonyi ispánként ugyanakkor egy címeres pecsétje is ismert, amelyen egy madáralak, talán keselyű látható.[78]

25. kép – Bornemissza János pecsétje 1511-ben (III. sor 6. pecsét)

26. kép – Bornemissza János pecsétje 1519. évi oklevelén (DL 62047.)

III. sor 7. pecsét

A pecsétet eddig minden kutató Pálóci Mihályénak tekintette,[79] ez ugyanakkor már csak azért sem lehetséges, mert fentebb már azonosítottuk a Pálóci fivérek közös pecsétjét (II. sor 10. pecsét), de e vélekedés ellen más érveket is fel lehet hozni: egyfelől nehezen volna magyarázható, miért kerül egy báró pecsétje sorban ennyire hátulra, másfelől a Pálóciak már a rákosi végzés oklevelén is vörös viaszba nyomták gyűrűspecsétjüket.[80] A közel köralakú, kopott pecsét pajzsán egy koronából kinövő emberalak látható, a pajzsot sárkány veszi körül (27. kép). E pecsétnek számos lenyomata maradt fenn (28. kép), amelyek némelyikén a sárkány feje felett AS

27. kép – Sárkány Ambrus pecsétje 1511-ből (III. sor 7. pecsét)

28. kép – Sárkány Ambrus pecsétje 1512. évi levelén (Štátny archív v Prešove, Eperjes v. lt. 840. = DF 229415.)

68 A rákosi végzés oklevelén Somi még zölddel pecsételt (HU-MNL-OL-DL 39335. 20 kép), 1506 júniusában (HU-MNL-OL-DF 287389., II. sor 3. pecsét) már vörössel.
69 1507: HU-MNL-OL-DL 82268.
70 Életére lásd *Szaszkó Elek:* Somi Gáspár. In: Életrajzi lex.
71 *Csánki D.:* i. m. 57., *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 201–212. (Kubinyi gersei Pető János címerét ismerte fel.)
72 Leírása: „Jobbra haladó Victoria áldozati állatot – valószínűleg bikát – vezet." *Gesztelyi T. – Rácz Gy.:* i. m. 116., 180.
73 A lenyomat leírása: *Gesztelyi T. – Rácz Gy.:* i. m. 147.
74 Pl. 1514: HU-MNL-OL-DL 82418., 1519: HU-MNL-OL-DL 62047., 1526: HU-MNL-OL-DL 47666.
75 1516: HU-MNL-OL-DF 282230. (II. sor 6. pecsét). Vö. 1523: HU-MNL-OL-DL 24876. (13. pecsét).
76 1523: HU-MNL-OL-DL 24876. (12. kép, 13. pecsét, leírása: *Gesztelyi T. – Rácz Gy.:* i. m. 148. – itt a monogram „P I [tükörírással]" feloldás szerepel, azonosítatlan pecsétként).
77 Pl. 1490: HU-MNL-OL-DL 25365. (Leírása: *Gesztelyi T. – Rácz Gy.:* i. m. 93.), 1501: HU-MNL-OL-DF 216490., HU-MNL-OL-DF 229180.
78 Pl. 1526: HU-MNL-OL-DL 62111. (Címeres pecsétje inkább hivatali iratain tűnik fel.)
79 *Csánki D.:* i. m. 57., *Csergheő G.:* i. m. 139., *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 206.
80 HU-MNL-OL-DL 39335. II. sor 9. pecsét (lásd feljebb a 9. képet).

monogram látszik.[81] Birtokosa Sárkány Ambrus, aki e napokban ki is mutatható Budán, és ekkoriban az ónodi szabad úr címet, illetve a máramarosi megyés- és kamaraispáni tisztséget viselte.[82] Míg Miksa császár 1510. évi, Sárkánynak és családjának birodalmi bárói címet adományozó oklevele címerfestményt közöl leírás nélkül,[83] addig éppen az 1511. évi országgyűlés után, június 24-én II. Ulászló által kibocsátott bárói címadományozás során leírást is kapunk a család címeréről, melynek fő motívuma a koronából kinövő leányalak, amely almát nyújt a sárkánynak.[84]

III. sor 8. pecsét

Az oklevél negyedik gemmapecsétje (29. kép) megtalálható egy 1510. évi oklevélen is, amelynek kibocsátója hét fogott bíró, ám az iratot közülük csak hárman látták el pecsétjükkel (két gemmával és egy címeressel). Mivel a keresett pecsét az 1510. évi oklevélen a három közül az első (30. kép), és a harmadik, címeres, monogramos pecsét a kibocsátói sorban szereplő negyedik fogott bíróé, így a pecsét a névsor első két tagjához, azaz vagy Losonci Bánfi Jánoshoz, vagy Telegdi Istvánhoz tartozhat – a sorrend keveredése esetén még a harmadik Losonci Bánfi Péter jöhet szóba,[85] akiről véletlenül tudjuk, hogy a sokpecsétes oklevél kibocsátásának napján, 1511. május 10-én valóban Budán tartózkodott.[86] Telegdi korábban kincstartó volt (1504–1506),[87] így a királyi tanácsban egyáltalán nem lenne meglepő a jelenléte, az ugyanakkor igaz, hogy

29. kép – Telegdi István pecsétje 1511-ben (III. sor 8. pecsét)

30. kép – Telegdi István pecsétje 1510. évi oklevelükön (DL 65452.)

81 1511: HU-MNL-OL-DF 217105., 1512: HU-MNL-OL-DF 217147., HU-MNL-OL-DF 229415., 1516: HU-MNL-OL-DF 282230. (II. sor 2. pecsét), 1523: HU-MNL-OL-DL 24876. (15. pecsét, 14. kép) stb.

82 HU-MNL-OL-DL 22152., HU-MNL-OL-DF 241045., vö. HU-MNL-OL-DL 22155., HU-MNL-OL-DL 93755.

83 HU-MNL-OL-DL 74550. (vö. *Áldásy Antal:* A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címereslevelei II. Bp. 1923. 71.).

84 Eredeti példánya nem maradt fenn, a másolatok közül lásd pl. HU-MNL-OL-DL 105102. (vö. *Áldásy A.:* i. m. II. 72.).

85 HU-MNL-OL-DL 65452.

86 HU-MNL-OL-DL 22156. Regesztája: Oklevéltár a Tomaj nemzetségbeli losonczi Bánffy család történetéhez. II. kötet 1458–1526. Szerk. Iványi Béla. Bp. 1928. 433–434. Bánfi Péternek fennmaradt egy 1511 végén, Gerendi Lászlóval közösen kibocsátott, Tolcsván kelt oklevele, amelynek függőpecsétjének a lenyomata alig értelmezhető, de mintha nem ezzel a pecséttel lenne azonos (HU-MNL-OL-DF 229413.).

87 Archontológia I. 132.

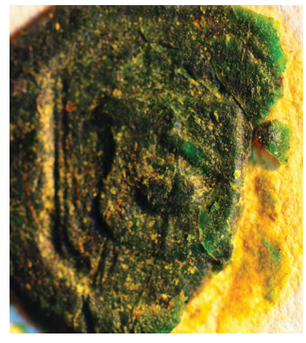
1506 előtt alvajdaként, majd kincstartóként nagyon sok levele és oklevele maradt fenn, és ezeken mindig címeres pecsétet használt.[88] Mégis ő a pecsétbirtokos: az 1506. júniusi sokpecsétes oklevélen ez a pecsét ugyancsak megtalálható (II. sor 11. pecsét), ám ott a kibocsátók között a Bánfiakat nem, csak Telegdi nevét találjuk meg.[89] A gemmapecsét leírása az 1510. évi lenyomat alapján: „Háromágú tulipánvirág, két oldalán egy-egy nyúl behúzott lábakkal, fejjel felfelé."[90]

III. sor 9. pecsét

A pecsétábrát az eddigi irodalom a Rátót nemzetség hársfaleveléhez kötötte, birtokosaként Csánki egyenesen serkei Lórántfi Miklóst valószínűsítette, Kubinyi viszont nem értelmezte.[91] Mivel Lórántfi a többi pecsétbirtokos közül némileg „kilógna", magam korábban az egyik, szintén Rátót nemzetségből származó, ám az udvarral komoly kapcsolatban álló családot, a Paksiakat, közülük is elsősorban Mihály későbbi nándorfehérvári bánt kerestem a lenyomat mögött.[92] Ha azonban jobban megnézzük a címerábrát (31. kép), az alig hasonlít a Paksi család címeres emlékeire, amelyeken ez idő tájt a hársfalevél egy gallyból vagy ágból nő ki, és inkább a pajzs felső felére kerül.[93] Ha a lombos fának tűnő motívumot még értelmezhetjük is esetleg hársfalevélnek, a tetején lévő, madárnak tűnő alak teljesen idegen a Paksi és a többi rokon család címerétől. Éppen emiatt tovább kerestem a pecsétbirtokost, méghozzá az ország kormányzatából részt vállaló előkelők között. A véletlen segített: 1503. február 19-én ezt a pecsétet nyomta rá oklevelére Haraszti Ferenc egykori szörényi és jajcai bán, aki 1511-ben a barsi és aradi megyésispánságokat

31. kép – Haraszti Ferenc pecsétje 1511-ben (III. sor 9. pecsét)

32. kép – Haraszti Ferenc pecsétje 1503. évi oklevelén (Ld. a 94. jegyz.) Fotó: Prímási Levéltár

88 Lásd a levéltári adatbázisban a Telegdi által kibocsátott (ok)leveleket.

89 HU-MNL-OL-DF 287389. (Lővei Pál szíves közlése.)

90 *Gesztelyi T. – Rácz Gy.:* i. m. 114.

91 *Csánki D.:* i. m. 57., *Csergheő G.:* i. m. 140. Kubinyi András névmutatójában az oklevél 22. pecsétje nem fordul elő (*Kubinyi A.:* Bárók i. m. 203–212.).

92 És ezzel megtévesztettem Lakatos Bálintot is, aki szóbeli közlésemre hivatkozva felvette a Paksi címeremlékek közé: *Lakatos Bálint – Schill Tamás:* Földesúri címerből mezővárosi jelvény. Dunapataj pecsétjei a 16–20. században. Turul 94. (2021) 26–27.

93 A Paksi családtagok pecsétjéire lásd uo. 27.

töltötte be (32. kép).[94] A két lenyomat alapján Haraszti címerének fő motívuma a lombos fa tetején ülő, jobbra néző madár volt, a pajzs felett az 1503. évi pecséten alig kivehetően talán FH monogram látható.

III. sor 10. pecsét

Az utolsó előtti pecsétet (33. kép) Csánki Dezső teljes joggal kapcsolta össze a Nádasd nemzetséggel, hiszen a nád között ábrázolt kacsa az ebből eredő családok közös címerjelvénye. Abban már tévedett ugyanakkor, hogy a pecsét – a rajta lévő monogram második, általa D-nek olvasott betűje alapján – Nádasdi Tamás nádor apjáé, Darabos Ferencé lett volna.[95] Kubinyi András a pecsétbirtokost gersei Pető Jánosként azonosította,[96] és ebben kétségtelenül igaza volt: Pető ugyanezt a pecsétnyomót használta egy 1501. évi oklevelén (34. kép).[97] Itt azonban van egy látszólagos ellentmondás: Pető János 1507-ben, a királyi gyermekek udvarmestereként II. Ulászló királytól címerújításban részesült, és ezzel együtt azt a jogot is megkapta, hogy okleveleit vörös viaszú pecséttel lássa el. Noha az új címerben a négyelt pajzs második mezejében megmaradt a kacsa (immár nem nádszálak között), annál sokkal hangsúlyosabb lett az első mezőbe kerülő növekvő oroszlán.[98] Pető ekkortól valóban egy vörös viaszba nyomott, oroszlánt ábrázoló pecséttel zárta le leveleit, miként 1508-ban,[99] sőt, ami szintén érdekes, már fél évvel a címeradomány előtt is az oroszlános pecsétet használta, de akkor még zöld viasszal.[100]

33. kép – Gersei Pető János pecsétje 1511-ben (III. sor 10. pecsét)

34. kép – Gersei Pető János pecsétje 1501. évi oklevelén (DL 101301.)

94 Tisztségeire lásd Archontológia I. 140., 150–151., II. 31., 50–52. Haraszti életére lásd *Szaszkó Elek:* Haraszti Ferenc. In: Életrajzi lex. Itt szeretnék köszönetet mondani Hegedűs Andrásnak, aki kérésemre fényképet küldött az oklevél (HU-PLE-ESzHL-34.1. [Prímási Levéltár, Esztergom, Esztergomi Székesfőkáptalan hiteleshelyi levéltára] HU-MNL-OL-DF 208861.) pecsétjéről.

95 *Csánki D.:* i. m. 57., vö. *Csergheő G.:* i. m. 140.

96 *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 206.

97 HU-MNL-OL-DL 101301.

98 *Szovák Kornél:* Gersei Pethő János címerbővítő armálisa 1507-ből. Turul 83. (2010) 97–103. Szaszkó Elek szerint az oroszlán Pető János anyai őseinek, a Szeri Pósafi családnak a címeréből származik, és a birtokokra vonatkozó igényt szimbolizálta. *Szaszkó Elek:* A sződi uradalom 1517/1518. évi számadásjegyzéke (Adatok a Gersei Pető család dél-alföldi birtoklásáról). Történelmi Szemle 59. (2017) 657. 16. jegyz.

99 HU-MNL-OL-DL 93736.

100 HU-MNL-OL-DL 25427.

Arra, hogy miért nem az új címerére utaló pecsétjével látta el a sokpecsétes oklevelet, egy magyarázatot látok: Pető oroszlános pecsétje, amely körpecsét volt, alakjával és különösen méretével (d = 24 mm) kiemelkedett volna a gyűrűspecsétek közül. Pető talán éppen ilyen esetekre tartotta meg régi, szintén köralakú pecsétjét (d = 18 mm), amelyre – bár ez bizonytalan – talán a magyaros sorrendű GPI monogramot vésette. Az alábbiakban fontos érv lesz számunkra az, miért nem a vörös viaszú főuraké közé került a Pető-gyűrűspecsét.

Összegzés: a pecsétbirtokosok összetétele

Az 1511. május 10-i harminchat pecsétes oklevelet a meg nem nevezett főpapok, bárók és előkelők (*Prelati et barones ceterique proceres regni Hungarie*) bocsátották ki. Csánki Dezső ezt még úgy értelmezte, hogy a György-napi országgyűlésről a nemesség idejekorán hazatért, és csak az oklevél kibocsátói maradtak a fővárosban.[101] Ezúttal azonban egyáltalán nem erről volt szó: a nemesség az oklevél alapján csak úgy járult hozzá az 1511. és 1512. évi ötven-ötven dénáros rendkívüli adó megajánlásához (persze a húszdénáros kamarahasznán felül, amely az uralkodó rendes jövedelme volt), ha a főpapok és a bárók szavatolják, hogy az adókat a birtokaikról ők is megfizettetik, illetve ha az adókból zsold (fizetés) vagy régi tartozások címén nem vesznek fel különféle összegeket.[102] Az oklevél a nemesség korban gyakran dokumentálható, főpapokkal és bárókkal szembeni bizalmatlanságának az emléke. Ebből a kötelezvény-jellegből vezethető le az az oklevélben olvasható mozzanat is, hogy a főpapoknak és a bárónak valamennyi megyébe ilyen kötelezvényt kellett küldenie, és azokat a megyék kötelesek voltak a két évvel későbbi, azaz 1513. évi Szent György-napi országgyűlésen, tehát a kötelezvény lejártát követően visszaszolgáltatni a kibocsátóknak (ebből adódóan valószínű, hogy az egyedül fennmaradt sokpecsétes példánynak több tucat „testvérét" is kibocsátották ekkor). A király előtt a nemesek is ígéretet tettek az adó megfizetésére, és ők is kibocsátottak egy kötelezvényt. Azaz ezúttal a főpapok, bárók és előkelők nem „az ország egészét jelenítették meg", amint azt sokszor olvashatjuk a korszak forrásaiban,[103] hanem kifejezetten a későbbi felsőház elődjét jelentő tágabb királyi tanács adott kötelezvényt a tőlük elkülönülten tárgyaló nemesség számára. De kik alkották ekkoriban a tágabb királyi tanácsot? A választ, úgy vélem, a pecsétek színe adja meg: 12 főpap, 17 báró (ők a vörös pecsétesek) és hét előkelő (ők a zöld pecsétesek).[104] Mint láttuk, a főpapokat két érsek, nyolc püspök és két püspöki kiváltságokkal rendelkező prépost, míg a bárókat a bárói tisztségviselők és a bárói rangú főurak alkották. Végül az előkelők az ország kormányzatában részt vevő, az udvarral

101 *Csánki D.:* i. m. 4–5.

102 HU-MNL-OL-DL 22154., kiadása: *Csánki D.:* i. m. 3–4.

103 Pl. 1493: „ceterique barones, proceres et nobiles regni Hungarie totum regnum representantes", HU-MNL-OL-DF 287361.

104 Csánki Dezső úgy vélte, hogy a II. sor 9. pecséttel, Ország Mihállyal kezdődnek az előkelők, azaz bárónak kizárólag a bárói tisztségviselőket tekintette: *Csánki D.:* i. m. 54.

szoros kapcsolatban álló nagybirtokos nemesekből kerültek ki.[105]

A pecsét színének ilyen értelmezése, megkülönböztető jellege éppen ezekben az években alakul ki. A rákosi végzés oklevelén a világiak esetében a vörös és a zöld pecsétek még keverednek egymással, az előbbi, igen előkelőnek számító színt csak az használhatta, aki a királytól vagy elődeitől erre kifejezetten engedélyt kapott.[106] 1505-ben ők még a kisebbséget alkotják: Perényi Imre (1. pecsét) nádorságából és örökös ispáni címéből, Szentgyörgyi Péter (2.) és Szapolyai János (3.) grófi, Újlaki Lőrinc (4.) hercegi címéből, Ráskai Balázs (6.) korábbi nádori bírói tisztségéből, Pálóci Mihály (9.) és Podmanicki János (10.) királyi kegyből, Szentgyörgyi Ferenc (11.) grófként, Beriszló János szerb despotaként (13.), Drágfi György (16.) királyi kegyből, Losonci Zsigmond (22.) volt óbudai prépostként pecsételhetett vörös színnel.[107] Az 1510-es években már minden báró vörös viasszal pecsétel, amikor a királyi tanácsban tartózkodik, függetlenül attól, hogy volt-e személyre szóló királyi kiváltságlevele e presztízsjelvény használatáról.[108] Ennek a folyamatnak az első jele, kiindulópontja éppen a most vizsgált 36 pecsétes oklevél.

Láthattuk, hogy a főpapok pecsétjeinek sorrendje egyértelműen követi egyházi méltóságuk rangsorát. Ugyanez feltételezhető a bárók esetében is, ahol a tisztségek a korban bevettnek számító presztízssorrendben követik egymást: nádor, erdélyi vajda, országbíró, temesi ispán, tárnokmester, udvarvagy ajtónálló-, asztalnok-, pohárnok- és kamarásmesterek (a szlavón bánság ekkor üresedésben volt, Bátori György lovászmester távolmaradhatott az üléstől, a pozsonyi ispáni tisztséget pedig az egyik kamarásmester töltötte be). A tisztségviselő bárók sorát két főúr szakítja meg: Újlaki Lőrincet, miként máskor is, hercegi rangja miatt – és természetesen nem ekkor viselt nándorfehérvári bánságára tekintettel – sorolták az előkelő negyedik helyre, az országbíró és a temesi ispán közé. A kilencedik helyen, az asztalnok- és pohárnokmesterek között feltűnő Ország Mihály itteni szereplése annál inkább meglepő: nem tudunk arról, hogy valaha is viselt volna bárói tisztséget, és egyáltalán nem megszokott, hogy a gúti Országok családfőjét – noha nagyapja nádorsága, illetve a család hatalmas vagyona miatt a legelőkelőbbek közé tartozott – tisztség nélkül is a tisztségviselő bárók közé sorolták volna.[109] Nem tartom kizártnak, hogy az ezekben az években sűrűn váltogatott asztalnok- és pohárnokmesterek sorában rövid időre Ország Mihályt is el kell helyeznünk, ezt megerősítő forrás előkerüléséig azonban ez a feltevés igen bizonytalan lábakon nyugszik. Az „igazi bárók" után következnek a tisztséget nem viselő, de bárói rangú személyek – azonosításuk, mint láttuk, nem teljesen megoldott, de ha Podmanicki Mihály és Somi Gáspár valóban köztük szerepelt, az annak a jele, hogy a király bárói címadományozása – amely Somi esetében forrás híján csak gyanítható, de nem igazolható – éppen emiatt volt értékes: az adott személy a tanácsban tisztség nélkül is a bárók között foglalhatott helyet, illetve a tágabb tanácsban való részvétele a király külön meghívása nélkül is magától értetődő volt.

Az előkelők kis létszámú csoportján belül két személy itteni feltűnése okozhat meglepetést. Az egyik Sárkány Ambrus, aki ekkor már birodalmi bárói címmel (Ónod szabad ura) rendelkezett. Úgy tűnik, ez nem bizonyult elegendőnek ahhoz, hogy a máramarosi ispánt a magyar bárók közé sorolják – igaz, a királyi oklevelek ekkor már többször nagyságosnak (*magnificus*) és ónodi úrnak címezték. Talán Sárkány is nehezményezte ezt, és talán ezért járta ki Ulászló királynál a következő hónapban a magyar bárói címadományt.[110] A másik meglepetés kétségkívül Pető János, aki a királyi gyermekek udvarmestereként ugyancsak megkapta olykor a bárónak kijáró *magnificus* címzést.[111] A gersei Petők a bárók és az előkelők közötti átmeneti rétegbe tartoztak, és így 1498-ban kiszorultak az önálló bandériumtartásra jogot kapó bárók közül. Talán a kisebb, bár így is jelentős birtokvagyon, illetve az a körülmény, hogy udvarmesteri tisztségét nem a király, hanem gyermekei szolgálatában látta el, a kortársak szemében inkább az előkelők között határozták meg a helyét. Az a tény, hogy Pető János 1507 óta pecsételhetett vörös viasszal, és magánlevelein élt is ezzel a kiváltsággal, ám itt előkelőként zöld viaszba nyomta pecsétjét, mindennél jobban mutatja, hogy az 1511. évi oklevélen a pecsét színének komoly megkülönböztető, státuszjelölő szerepe volt.

105 Vö. *Kubinyi A.:* Bárók i. m. 195.

106 A vörös pecsétes főurak felsorolását II. Ulászló idején lásd *T. Neumann:* Dienstleister i. m. 174–175. A vörös viasz kiváltság presztízsbeli súlyára és elterjedésére lásd *Neumann Tibor:* Hercegek a középkor végi Magyarországon. In: Hercegek és hercegségek a középkori Magyarországon. Szerk. Zsoldos Attila. (Közlemények Székesfehérvár történetéből.) Székesfehérvár 2016. 97–98.

107 HU-MNL-OL-DL 39335. (Az egyes családok kiváltságait ezúttal nem részletezem, azt a többi sokpecsétes oklevél elemzésénél majd kifejtem. Vö. az előző jegyzettel.)

108 Az 1511. évi oklevél után az első példa 1514-ből való: HU-MNL-OL-DL 22848. Ebben – mint az összes többi sokpecsétes oklevélen 1526-ig – a bárók mindegyike vörössel pecsétel.

109 Néhány példa: 1499-ben Ország Zsigmond a 16. (HU-MNL-OL-DF 289015.), 1502-ben Zsigmond és Mihály a 11–12. (de Perényi Imre asztalnokmester a 13., HU-MNL-OL-DF 287371.), 1505-ben Mihály a 18. (HU-MNL-OL-DL 39335.), 1506-ban a 10. (de Dési Imre asztalnokmester a 13., HU-MNL-OL-DF 287389.).

110 Lásd feljebb, a III. sor 7. pecsétjénél írottakat.

111 Életrajzára lásd *Szaszkó Elek:* Pető János (gersei). In: Életrajzi lex.

FÜGGELÉK:
A KIRÁLYI TANÁCS TAGJAI AZ 1511. MÁJUS 10-I PECSÉTEK ALAPJÁN (REKONSTRUKCIÓ)

I. sor

Főpapok:

1. Bakóc Tamás bíboros, esztergomi érsek, fő- és titkoskancellár
2. Frangepán Gergely gróf, kalocsa-bácsi érsek
3. Turzó Zsigmond váradi püspök
4. Szatmári György pécsi püspök, titkoskancellár
5. Gosztonyi János győri püspök
6. Csáki Miklós csanádi püspök
7. Várdai Ferenc váci püspök
8. Szatmári vagy Erdődi István nyitrai püspök, személynök
9. Gúti Ország János szerémi püspök
10. Gibárti Keserű Mihály boszniai püspök, királyi titkár
11. Beriszló Péter fehérvári prépost, királyi titkár
12. Sánkfalvi Miklós pozsonyi prépost, királyi titkár

II. sor

Vöröspecsétes főurak:

1. Perényi Imre abaúji örökös ispán, nádor
2. Szapolyai János szepesi gróf, erdélyi vajda és székely ispán
3. Szentgyörgyi és Bazini Péter gróf, országbíró
4. Újlaki Lőrinc boszniai herceg, nándorfehérvári bán
5. Ecsedi Bátori István temesi ispán, az Alsó Részek főkapitánya
6. Ráskai Balázs tárnokmester
7. Gergelylaki Buzlai Mózes udvarmester (ajtónállómester)
8. Bélteki Drágfi János pohárnok- (vagy asztalnok-) mester[112]
9. Gúti Ország Mihály[113]
10. Pálóci Antal és Mihály pohárnokmester közös pecsétje
11. Podmanicki János kamarásmester, pozsonyi ispán
12. Perényi Gábor kamarásmester
13. Losonci Zsigmond (és testvére, néhai Albert közös pecsétje)

III. sor

1. [*Ismeretlen főúr – esetleg Beriszló János szerb despota – helyett Keserű Mihály boszniai püspök pecsétje*]
2. Alsólendvai Bánfi János verőcei örökös ispán
3. Podmanicki Mihály aulikuskapitány
4. Somi Gáspár fejéri ispán, aulikuskapitány/királyi kamarás (bizonytalan)

Zöldpecsétes előkelők:

5. Hédervári Ferenc volt jajcai bán
6. Bornemissza János budai várnagy, volt kincstartó
7. Ákosházi Sárkány Ambrus ónodi báró, máramarosi megyés- és kamaraispán
8. Telegdi István volt kincstartó
9. Haraszti Ferenc aradi és barsi ispán
10. Gersei Pető János, a királyi gyermekek udvarmestere
11. [*Ismeretlen előkelő gemmapecsétje*]

112 Bizonytalan, éppen melyiket töltötte be, lásd Archontológia I. 112., 116.
113 A hivatalban lévő bárók közötti szerepeltetése felveti, nem töltött-e be ekkoriban pohárnok- vagy asztalnokmesteri tisztséget. Erre semmilyen más forrás nem utal. Lásd feljebb.

35. kép – Az 1511. május 10-én kelt harminchat pecsétes oklevél bal oldali pecsétjei

36. kép – Az 1511. május 10-én kelt harminchat pecsétes oklevél jobb oldali pecsétjei

Avar Anton

Címereslevelek taxái a Magyar Kancellárián a 16–17. században[1]

Taxes on patents of arms at the Hungarian Chancellery in the 16th–17th centuries

There are few sources about the tax collected on patents of arms, but they show that in the second half of the 16th century it was around 10–12 forints, and in 1609 the amount was doubled by law, when it was raised to 25 forints. There are a few records of payments around this amount and slightly higher during the century. Clients had to pay not only the tax, but also for the administration, the writing, the sealing and as a tip, as well as for the cost of the parchment, the wax, the sealing thread and the painting of the coat of arms used for the preparation of the patents. At the same time, the chancellor had the right to waive all or part of the tax, so the amount actually collected could vary, until a new tax order was introduced in 1690.

Folyóiratunk 2021–2023. évfolyamaiban jelentek meg tanulmányaim a magyarországi címerkérő folyamodványokról,[2] jóváhagyásuk körülményeiről,[3] illetve a fogalmazványokról és a formulariumokról[4], amelyeknek a jelen írás szerves folytatását képezi.

A különféle ügyekben kibocsátott oklevelekért és egyéb iratokért fizetniük kellett az ügyfeleknek, méghozzá a kancellária által kiszabott taxát és néhány más díjtételt. Mivel ez az ügymenetnek egy közbülső része volt – valamint a kancellária iratanyagának pusztulása miatt is –, a taxával kapcsolatos forrásaink igen szűkösek, egy-két összefoglaló dokumentumon túl elsősorban konkrét ügyekkel kapcsolatos említésekre szorítkoznak. Annyi bizonyosnak látszik, hogy az alább említendő díjszabások, sőt jogszabályok csak iránymutatóként szolgálhattak, nem lehetett előre pontosan tudni, hogy egy adott kérvény elintézése mennyibe fog kerülni. Erre többek között a Kancellária levéltárának *Litterae privatorum* című gyűjteményében egy sor levélben találhatunk adatokat. Így például 1670-ben Festetics Pál írt Dvornikovich Miklós regisztrátornak,[5] és kérte, hogy a levelét kézbesítő Kristóf nevű szolgájával válaszoljon neki, hogy a katonája számára kért armálisa mikorra készül el és mennyi lesz a taxája.[6] Jóval korábbi, de hasonló értelmű adat, amikor a korábban már említett Váczy János 1585. február 11-én kelt kötelezvényében tanú előtt vállalja, hogy címereslevéléért a vélhetően sollicitatorként közreműködő Gombkötő János által megelőlegezett taxát megadja neki, akkor is, ha a kancellár elenged belőle valamennyit, és akkor is, ha nem.[7]

A Magyar Kancellária díjszedési gyakorlatával kapcsolatban a legkorábbi összefoglaló forrásunk a Liszthy János újdonsült alkancellár[8] által Miksa király 1568. június 4-én kelt – a kancellária által kibocsátott iratokért állítólag szedett túlzó mértékű taxák miatt kiadott – utasítására megküldött jelentés.[9] Eszerint a beszedett taxa egyharmad része a királyi tanácsban hellyel bíró titkárokat illette, a másik kétharmad pedig a kancelláré vagy alkancelláré volt, akinek ebből kellett fizetnie a hivatalban működő jegyzőket és írnokokat, valamint ebben az időszakban a regisztrátort is. A jelentéshez Liszthy mellékelte a kancelláriai taxarendet is,[10] amely az 1553-ban összeállított Quadripartitumban is szó szerint

1 A tanulmány a szerző 2023 júniusában az ELTE Bölcsészettudományi Kar Történelemtudományi Doktori Iskolájában megvédett doktori disszertációjának (Címereslevél-adományozás a kora újkori Magyarországon [1527–1690]. 2022) egy alfejezete, néhány újabb adattal bővítve..

2 *Avar Anton:* A címerkérő folyamodványok a 16–17. században. Turul 94. (2021) 60–84.

3 *Avar Anton:* A címerkérő folyamodványok jóváhagyása a 16–17. században. Turul 95. (2022) 1–15.

4 *Avar Anton:* A magyar királyi címereslevelek fogalmazványai és a kancelláriai formulariumok a 16–17. században. Turul 96. (2023) 1–16.

5 Róla: *Fazekas István:* A Magyar Udvari Kancellária és hivatalnokai 1527–1690 között. (Magyar történelmi emlékek – Értekezések) Bp. 2021. 349–351.

6 HU-MNL-OL-A 32-12. (1670.06.22.) (a levéltári jelzetek feloldása kivételesen a tanulmány végén található).

7 *Én Váczy János Újvárban lakozó, ezen levélnek rendiben vallom adóssá magam, az én címerlevelemnek váltságába egész taxájával, kancelláriára, melyet fogadok Gombkötő János uramnak hova hamarabb előtt megküldeni, hol pedig valamit Kancellárius uram ő nagysága valamit megenged benne jó, hol nem, tehát én megelégítem vala János uramat, Datum Viennae 11 Februarii Anno [15]85. Et coram me Thoma Gradnay m.p.* – HU-MNL-OL-A 129-II.-1601 (fol. 73.).

8 Róla: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 406–409.

9 Erről: uo. 94–95. A jelentés szövege: uo. 299–300., az eredeti irat aktuális jelzete: HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 1-3.), a parancslevél: HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 4-5.)

10 Tartalmának részletes leírása: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 95., az eredeti irat jelzete: HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 6-9.).

benne volt, tehát már legalább másfél évtizede alkalmazták. Ebben részletesen szerepelnek a kancellária által intézett különféle ügyekben kiadott oklevelek díjai, köztük az, hogy a birtokadomány nélküli címeres nemeslevelekért 12 forintot kellett fizetni.[11] Már ehhez a szabályozáshoz is hozzáfűzte Liszthy, hogy Oláh Miklós főkancellár igen szubjektíven bánt ezekkel az előírásokkal és gyakran csak kisebb részét kérte el az adott ügyben járó összegnek, illetve szegényebb kérelmezőknek, valamint saját barátainak és szervitorainak el is engedte az egészet, ami miatt Liszthy szerint akkoriban néhány száz forintos deficitben is voltak a szükséges kiadásokhoz képest.[12] Ezzel a jelentéssel érdemes összevetni a bécsi Udvari Kancellária részére I. Ferdinánd által 1545. szeptember 17-én Prágában kiadott *Taxordnung* vonatkozó rendelkezéseit, amelyek a magyarnál sokkal jobban részletezik a címereslevelek különböző típusait is: eszerint a német heraldikában előkelőbbnek számító pántos sisakos nemeslevélért 100 forintot, a csősrisakosért 60 forintot, a birtokra utaló előnevet (*Lehenartikel*) is adományozó armálisért 32 forintot, sima címeradományért 20 forintot, címerbővítésért 12 forintot, címermegerősítésért pedig 10 forintot kellett fizetni.[13]

A legkorábbi, egy konkrét armális kiállításáért kiszabott taxára vonatkozó adatunk nem magánszemélynek adott oklevélhez kapcsolódik, hanem Eperjes szabad királyi város harmadik, 1558. augusztus 17-én keltezett címerbővítő okleveléhez. Az ügyintézésben hathatósan közreműködött Zula Boldizsár eperjesi polgár, aki egyszersmind jegyzőként dolgozott a kancellárián,[14] így egyszerre mindkét fél képviseletében eljárt. A fennmaradt városi számadáskönyvek tanúsága szerint Zula megelőlegezte a városnak a taxát, és az ugyanazon év december 14-én történt kézbesítést követően számoltak el egymással. Eszerint maga az illeték 32 forint volt, az ezen felül felszámított anyagköltség pedig a pergamenért és fehér viaszért kétszer 68–68 dénár, az arany-ezüst pecsétzsinór 1,5 forint, a Királyi Könyvekbe való beiktatás pedig szintén 1,5 forint volt, összesen tehát 36 forintot és 36 dénárt kellett fizetni a címerbővítésért. Érdekesség, hogy a Királyi Könyvekben a díj kifizetése ellenére nem szerepel az oklevél.[15] A taxát minden bizonnyal a szokványostól eltérően, egyedileg állapították meg, mivel az adomány nem természetes személynek, hanem egy testületnek szól.

Vízkelethy Jakab kancelláriai jegyző[16] 1559. augusztus 1-én kelt, Pétervárady Balázs váci püspökhöz intézett levelében írja, hogy jegyzőtársa, a már említett Zula Boldizsár két, Pétervárady által commendált címereslevelet küldött át neki megpecsételésre, s hogy a régi szokás szerint ezek taxája egyenként – *pro singulis armorum literis* – 24 forint lenne, de Pétervárady tekintélyére való tekintettel reméli, hogy 20 aranyforintért is kiválthatja.[17] A darabonkénti 24 forintos taxa igen különös, mert ez éppen kétszerese az 1553-as – 1568-ban még bőven érvényben lévő – taxarend szerinti összegnek. Lehetséges, hogy Vízkelethy egyszerűen eltévesztette, és mivel egyszerre két armális ügyében írta a levelet, véletlenül a két taxa együttes összegét írta le, amikor egyetlen ilyen oklevél taxáját akarta megadni.[18]

A magyar heraldikai szakirodalomban közismert az az 1572. november 12-én kelt, Eck zu Salm által Győri Benedek deákhoz, szentgyörgyi provisorához írt levél, amely az előbbivel ellentétben a Liszthy-féle taxarendhez közelítő adatot tartalmaz. Eszerint Salm két armálist váltott ki Liszthytől, az egyiket Vajda Kristófnak, a másikat egy néven nem nevezett szolgájának, és ezekért 20 forintot kellett fizetnie, amit kér, hogy Győri rögtön adjon meg Liszthy emberének, amint az felkeresi.[19] Ez pontosan egybevág Vízkelethy levelével – amennyiben elfogadjuk, hogy az abban szereplő összegek két armálisra vonatkoznak –, amely szerint 20 forintra látta reálisnak leszállítani a taxát a jegyző.

A Szecsődy Gergely jegyzőhöz[20] köthető, 1590 táján keletkezett kancelláriai formulariumban szintén megtalálható a kancellária taxarendje, amely annyiban ismétli 1568. évi elődjét, hogy a titkároknak továbbra is a taxa harmada járt, a kancellárnak pedig a fennmaradó kétharmad. Ebből a kancellár a függőpecsétes oklevelek kiállításakor egy-egy forintot adott a pecsétőrnek és az oklevelet megíró írnoknak. A száz tallér feletti taxájú oklevelek esetében a pecsétőrnek és az írnoknak egy-egy tallér járt.[21] Taxamentesen kiállított oklevelek esetében az írnokokat a *sollicitans*, azaz vélhetően a folyamodó kellett, hogy kifizesse. Az arannyal és színes tintával megírandó oklevelek esetében az írnokoknak közvetlenül a

11 *Pro literis super nobilitacione cuiuspiam cum armorum insigniis sine tamen bonorum collatione floreni duodecim* – HU-MNL-OL-E 21-1568.06.04. (pag. 7.)

12 *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 95.

13 Die *österreichische* Zentralverwaltung. I. Abt. Von Maximilian I. bis zur Vereinigung der *Österreichischen* und der Böhmischen Hofkanzlei. Bd. 2. Aktenstücke 1491–1681. Hrsg. von Thomas Fellner und Heinrich Kretschmayr. (Veröffentlichungen der Kommission für neuere Geschichte Österreichs, 6) Wien 1907. 97.

14 Róla: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 502–503.

15 *Iványi Béla:* Eperjes szabad királyi város címerei és pecsétjei. Turul 29. (1911) 28–31., az oklevél és a számadáskönyvi bejegyzések szövegének közlésével.

16 Róla: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 495–497.

17 Uo. 95., 159. jegyzet. Az eredeti levél jelzete: HU-MNL-OL-E 41-1559-27.

18 Még javított is az összegben: *pro more et consuetudine antiqua pro singulis armorum literis singuli viginti ~~quinq~~ quattuor floreni* – HU-MNL-OL-E 41-1559-27.

19 *Holub József:* Heraldikai apróságok. 1. Czimereslevél kanczelláriai taxája 1572-ben. Turul 28. (1910) 178. A missilislevél a közlés idején a Magyar Nemzeti Múzeum könyvtárának levéltári osztályában, az évrendezett ún. Törzsanyagban volt, amely az egész múzeumi levéltárral együtt 1926-ban fizikailag, 1934-ben pedig szervezetileg is az Országos Levéltárba került. Az 1960–1970-es években a Törzsanyag túlnyomó részét – a külön őrzött függőpecsétes oklevelek, illetve a növedéki és letéti naplók (ma HU-MNL-OL-R 224), a különféle, már a levéltárban keletkezett segédletek (ma az R 224 fonddossziéjában) és néhány irattöredék (ma HU-MNL-OL-R 316-44.) kivételével – proveniencia szerint szétosztották (a levéltáros köznyelv szerint „felrobbantották"), azonban használható konkordanciajegyzék nem készült. Megkíséreltem kideríteni, hogy hová kerülhetett Eck zu Salm levele, de sem a levélíró, sem a címzett, sem a benne szereplő név alapján nem sikerült nyomára akadnom, ezért mai őrzési helyét nem tudom megadni.

20 Róla: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 465.

21 A különböző pénznemek átváltási rátája folyamatosan változott, de 1590 körül egy tallér nagyjából egy magyar forintnak (100 dénár értékben számolt számítási pénz) felelt meg (*Horváth Tibor Antal:* A tallér értékváltozása Magyarországon 1542–1700 között. Numizmatikai Közlöny 62–63. [1963–1964] 29.).

folyamodóval kellett megegyezniük a díjukról. Ez a taxarend konkrét összegeket nem tartalmaz.[22]

1591. június 10-én Cseh János, Telegdy Pál titkára, aki ura megbízásából több különböző ügyben is serénykedett Prágában, levelet írt urának. Ennek utóiratában kitér arra, hogy intézkedett Borsos Gergely címereslevele ügyében, de akadályokba ütközött, mert a kérelemben más személyek is szerepeltek, akiket a kancellária kihúzott belőle, és nem akarják belefoglalni őket az armálisba. Tiburtius Himmelreich 25 forintot kért a pecsételésért, amiből nem enged, s ezen felül még az oklevél megírására, pergamenjére, a pecsétviaszra és a zsinórnak való selyemre, végül a címer megfestetésére további 10 forint kell. További két, vélhetően Telegdy által szorgalmazott címereslevél (Szabó Gáspár és Gerseni Mihály részére) ügyében nem tud előrelépést elérni, mert a folyamodványokat ugyan megtalálta, az egyiken a concessio is rajta volt, de pénz nélkül nem tudja megíratni őket.[23] Azon túl, hogy ez a levél az ügyintézés mikéntjére is derít némi fényt, egyértelműen megemlíti, hogy az ünnepélyesebb formájú oklevelek alapanyagait is külön ki kellett fizetniük az ügyfeleknek, valamint hogy a megpecsételés illetéke ekkoriban 25 forint volt. Kérdés, hogy hogyan értelmezhetjük ezt az adatot, hiszen a fentebb citált források szerint ebben az időszakban egy komplett armálisnak 10–12 forint volt a taxája, az előbb ismertetett levél szerint pedig ezen felül csak a megpecsételtetésért felszámították több, mint a dupláját.[24]

Az eperjesihez hasonlóan egyedi Árva vármegye 1598. augusztus 19-én kelt címereslevelének esete, mivel szintén testületnek szól, így ennek a taxája is egyedi volt. Az oklevél versójának alsó szélén, a hiányzó pecsétzsinór helye mellett látható kancelláriai jegyzetben a következő szerepel: *Concessio sigilli pro comitatu Arvensi, aur[ei] 100*.[25] Ez minden valószínűség szerint arra vonatkozik, hogy a vármegyének adományozott címeres pecsétről szóló oklevél taxája 100 arany volt, ami, úgy tűnik, annyira egyedi dolog volt, hogy a szokástól eltérően magára az armálisra is feljegyezték. Amennyiben az *aureus* kifejezés itt az aranyforintra vonatkozik, magyar (számítási) forintban kifejezve ez nagyjából 170 magyar forintos, a rendes címereslevél-taxát tizenhétszeresen, a negyven évvel azelőtt kiadott eperjesi oklevél taxáját pedig több, mint ötszörösen meghaladó összeget jelentett.[26]

A kancelláriai taxák ügyében Mohács után[27] először II. Mátyás alatt született jogszabály. Az 1609. évi LXXIII. törvénycikk szabályozta a kancellárián kiszabható és kiszabandó taxákat, méghozzá úgy, hogy néhány részletező jellegű paragrafussal (§9–22., 27–32., 25., 39., 41.) kiegészítve és az összegeket részben megváltoztatva szó szerint törvénybe iktatták az 1553-as Négyeskönyvben szereplő, majd 1568-ban Liszthy János által a királynak megküldött szöveget. A taxák egy részét, például a birtokadományok után valókat mérsékelték, az egyházi és világi méltóságokra való kinevezésekért, címadományokért járókat viszont megemelték. A címeres nemeslevelekét is megduplázták, 12 forint helyett 25-öt szabott meg az új rendelkezés, valamint azt, hogy az egyszerű megíratásért két forintot, a díszes, arannyal díszített kiállításért pedig négyet kellett fizetni.[28] Az 1553-as (ill. 1568-as) árszabáshoz képest újdonság még az utolsó paragrafus, amely szerint az aranybulla és a kettőspecsét taxája megkettőződött.[29]

1628-ban Kolinich (Kolinovich) János kancelláriai jegyző[30] Szikszay Mihály regisztrátorhoz különféle armálisok ügyében írt levelében említi, hogy Czvetanovich Péter nemeslevelére, amelyet ő (Kolinich) írt meg, 12 birodalmi tallért hagytak neki. Átszámítva ez nagyjából 18 magyar forintnak felelt meg, ami kevesebb az 1609-ben megszabott huszonötnél, de talán nem is magáról a taxáról van ebben az esetben szó, hanem az ügyfél és az írnok közötti megállapodás szerinti díjazásról.[31]

Egy 1634. január 14-én kelt királyi parancslevél végén egy külön magyar nyelvű megjegyzésben szerepel, hogy Nyíri János armálisáért bizonyos Simándy úr Ruttkay András titkárnak két tallérral tartozik, a taxa pedig – mivel viaszt Simándy maga hozott – 21 tallér lesz.[32] 21 tallér 1634-ben mintegy 33,5 magyar forintot ért.[33] A törvényben megszabott taxának gyakorlatilag megfelelő összeget, 26 forintot fizetett

22 Szövege: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 300–301., az eredeti: Országos Széchényi Könyvtár, Kézirattár, Fol. lat. 3701. (fol. 128^{v}).

23 *Eckhardt Sándor:* Két vitéz nemesúr. Telegdy Pál és János levelezése a XVI. század végéről. Bp. 1944. 190–194. Köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy erre a kiadott levélre felhívta a figyelmemet.

24 A 25 forintos pecsételtetési illetékre egy másik forrást hoz a 17. század első feléből: *Kóta Péter:* A címereslevél ára. In: Mágnások, birtokosok, címerlevelesek. Konferencia, Pécsvárad 1995. szept. 12–13. Szerk. Ódor Imre – Pálmány Béla – Takács Péter. (Rendi társadalom, polgári társadalom 9) Debrecen 1997. 149., 2. jegyzet.

25 HU-MNL-OL-R 293-IV.-1.

26 A tallér és a magyar forint egymáshoz viszonyított árfolyamára 1598-ban: *Horváth T. A.:* A tallér i. m. 29.; a tallér és az aranyforint egymáshoz viszonyított árfolyamára 1598-ban: *Búza János:* A tallér és az aranyforint árfolyama, valamint szerepe a pénzforgalomban Magyarország török uralom alatti területén a XVII. században. Történelmi Szemle 20. (1977) 77.

27 Már Nagy Lajos 1351. évi VII. törvénycikkében szerepel, hogy az alkancellár és az íródeákja – a birtokadomány mennyiségétől függően – fizetséget kapott. A magyar kancelláriai taxák szabályozása először az 1435. évi XI–XII. törvénycikkekben történt meg, ezeket pedig megújította az 1486. évi LXXVI., az 1492. évi XCVIII–XCIX. és az 1500. évi XXXIX. tc. Az 1435. évi XII. tc. szerint a díjakat illetően a kancelláriával kellett egyezkedni, igaz, itt elsősorban birtokadományokról volt szó. A Mohács előtti kancelláriai taxálással kapcsolatosan ld. *Szentpétery Imre:* Magyar oklevéltan. (A magyar történettudomány kézikönyve 3) Bp. 1930. 184–185.

28 Az 1553-as szöveget szó szerint másolja, csak az összeget változtatva: „pro literis super nobilitatione cuiuspiam cum armorum insigniis sine tamen bonorum collatione floreni viginti quinque" – Corpus Juris Hungarici. Magyar törvénytár 1000–1895. Millenniumi emlékkiadás V. Szerk. Márkus Dezső. Bp. 1900., 1609:LXXIII. tc. 8. §.

29 *Aureae bullae et sigilli duplicis taxa duplex fiat* – uo. 41. §. Kérdéses, hogy ez az egész taxa megkettőzését jelenti-e, vagy csak a rendes taxán felül a megpecsételtetésért fizetendő illeték duplázását.

30 Róla: *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 391–392.

31 A levelet átírja *Kóta Péter:* Címereslevelek diplomatikája 1526–1848. Bp. 1991 (Eötvös Loránd Tudományegyetem, bölcsészdoktori értekezés) 77–78., majd *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 304–306. is. Az eredeti irat jelzete: HU-MNL-OL-A 32-121. (1628.03.29.).

32 HU-MNL-OL-A 35-1634-3. Köszönöm Fazekas Istvánnak, hogy felhívta a figyelmemet erre az iratra.

33 *Horváth T. A.:* A tallér i. m. 36.

Dobrasovszky Vencel Ferenczffy Lőrinc küldöncének, Ferenc deáknak az armálisért 1636-ban.[34]

Ritka bepillantást enged a 17. század középső harmadának taxálási gyakorlatába az a négy oldalnyi feljegyzés, amely a Prímási Levéltárban, Lippay György főkancellár F jelű protocollumában maradt fenn.[35] Ez a címe alapján a Lippay által az 1646. évi pozsonyi országgyűlésen jóváhagyott és 1646–1647-ben aláírt címereslevéleket sorolja fel, bár a végén található néhány 1659-ben jóváhagyott és 1659-ben illetve 1661-ben aláírt darab is. A jegyzék az aláírás dátumát, az adományos(ok) nevét és a kiszabott taxát tartalmazza, esetenként kiegészítő adatokkal. Eszerint a taxa szinte mindig 20 tallér volt, amit néhány esetben aranyban fejeztek ki, amely ekkoriban a tallér kétszeresét érte.[36] Átszámítva ez a jegyzékben szereplő armálisok esetén átlagosan 30–36 magyar forint körüli összeg,[37] ami megfelel a fent említett 1634. évi adatnak.

A szlovák szakirodalomban Radoslav Ragač ismertet[38] néhány iratot a tótlipcsei Fabricius család Budapesten őrzött levéltárából, amelyek a családnak 1621-ben adományozott nemesítés ügyintézése során keletkeztek a Magyar Kancellárián. A leírtakat átvette és különösen a taxafizetéssel kapcsolatban több helyre beépítette Peter Keresteš is a címerkérő folyamodványokkal kapcsolatos kiváló és informatív összefoglaló tanulmányába.[39] A szóban forgó, 20. század eleji gépelt másolatban fennmaradt iratok között van a folyamodvány, néhány közbenjáró levél, a címereslevél fotói és szövegmásolata, végül a kancellária által kiállított díjjegyzék vagy számla is.[40] A latin szöveg szerint Ferenczffy Lőrinc által 1622. december 22-én, az armális keltezésének napján kiállított számlában azt alaposabban megvizsgálva komoly problémákba ütközünk. Először is egy címereslevél dátuma alapvetően a folyamodvány jóváhagyásának a dátuma, tehát ugyanaznap nem keletkezhetett számla a kiállításról, hiszen ahhoz akkor még hozzá sem fogtak. A szöveg szerint Ferenczffy Lőrinc taxatori, azaz illetékszedői minőségében igazolja, hogy Fabricius Boldizsár és György a számukra kiállított nemeslevélért 300 rajnai forintot tettek le a Magyar Udvari Kancellária illetékszedő hivatalánál. Csakhogy a Kancellárián sem taxatori tisztség, sem illetékszedő hivatal (*officium taxatoratus*) nem volt egészen az 1690-ben történt újjászervezésig, továbbá 1621 táján, amikor a megszokott taxa 25 forint körül mozgott, 300 forint egy egyszerű nemeslevélért horribilis mértékben eltúlzott összeg lett volna. A számla részletező részében is érdekes dolgok szerepelnek: mindjárt az első tétel a füzet alakú(!) oklevélért („*pro libello*") fizetett hat forintot említi, miközben a Fabricius-armális a fényképeken is látható módon lap alakú volt.[41] A címervizsgálat említése – noha címerinspektori hivatal csak 1711-ben jött létre a Kancellárián – önmagában nem teljesen hihetetlen, mert címerjavításokra utaló jeleket egyes folyamodványokon már a 16. század második felében megfigyelhetünk,[42] de önálló díjtételként való szerepeltetése a 17. század elején anakronizmus. A számla említ olyan tisztségviselőket, amilyenek csak 1690 után voltak alkalmazásban a Kancellárián, előtte nem: a már említett taxatoron kívül fogalmazót (*concipista*), kapust (*janitor*) vagy pecsételőt (*sigillator*) is.[43] A listán szerepel a pecséthez készült fémtok is, azonban az 1620-as években még egyáltalán nem alkalmaztak ilyet a Magyar Kancellária kiadványain, a természetes viasz pecsétfészket felváltó fatok az 1680-as évek végén, a fémtok pedig csak az 1750-es évektől jelent meg a címereslevelek függőpecsétjein. A több Fabricius-féle másolaton is feltüntetett 46/1621. kancelláriai számnak sincs létjogosultsága, mert az ügyiratok csak 1770-től jelentek meg a Kancellárián, a *Conceptus expeditionum* iratain látható utólagos, ügytől függetlenül egyenként végzett sorszámozás szerint pedig az 1621. évi, egyébként hiányzó 46. számnak februári vagy márciusi iratnak kellett volna lennie, nem pedig decemberinek. Másfajta iktatás nem volt a Kancellárián ebben az időben. A felsoroltak alapján egyértelmű, hogy valójában egy 18. század második feléből való kancelláriai számlát alapul véve, Ferenczffy Lőrinc nevét beleírva – és az összegeket talán mérsékelve – hamisították a szóban forgó iratot, tehát a Ragač és az ő nyomán Keresteš tanulmányaiban mérvadóként közreadott adatok nem valósak.[44]

34 *Kóta P.:* A címereslevél ára i. m. 149., 3. jegyzet. A szöveget közli: uo. 153. Az eredeti irat jelzete: HU-MNL-OL-A 32-267. (1636.02.18.).

35 HU-PL-AS-AP - No. 6. (Prot. F) - fol. 222^{r}-223^{v} (teljes szövegét ld. a Függelékben).

36 *Búza J.:* A tallér i. m. 78.

37 *Horváth T. A.:* A tallér i. m. 40.

38 *Radoslav Ragač:* Erbová listina pre rod Fabrícius. In: Erbové listiny. Patents of arms. Ed. Milan Šišmiš. Martin 2006. 42–43.

39 *Keresteš, Peter:* Žiadosti o udelenie šľachtického titulu v Uhorsku (do prvej štvrtiny 18. storočia). Genealogicko-heraldický hlas 30. (2020) 3–35., különösen 15–16. és 21–23. oldalak.

40 HU-MNL-OL-P 1559-VI.

41 Maga az 1621. december 22-én kelt címereslevél a két fénykép és a szövegmásolat alapján teljesen valódinak tűnik, de vannak eltérések a folyamodványhoz képest, elsősorban az adományosok névsorában, amely pedig egybe szokott esni a két iratban: míg a folyamodványban csak Fabricius Boldizsárról és Györgyről van szó, az armálist Boldizsárnak és fivéreinek, Jánosnak, Györgynek, Jakabnak és Dánielnek állították ki. A szöveg egyedi narratio nélküli, a tipikus formulákból épül fel, és még ki is hirdették Zólyom vármegye Zólyomban tartott ítélőszékén és közgyűlésén 1623. május 11-én. Az eredeti oklevél 1945-ben elpusztult, de szerencsére Fabricius Béla még 1911-ben bemutatta azt az Országos Levéltárnak, és az ügyiratban Herzog József levéltárnok leírást készített róla. Ebben a következő szerepel: „megjegyzendő, hogy a nemeslevélben az adományosok neveinél minden helyen mosás és vakarás nyoma látszik, mely körülmény – bár a hirdetési záradékban a főszerző (Balthasar Fabricius) névszerint említtetik – kétségessé teszi az oklevél hitelét" (HU-MNL-OL-Y 1-a-1911-I-374-1911-1891.). Az oklevél tehát eredetileg nem a Fabricius család nevére szólt, csak később hamisították meg és írták bele ezeket a neveket. Ez nem akadályozta meg a családot abban, hogy a későbbiekben többször is sikeresen igazolják vele a nemességüket, amit a Győr vármegyének 1730-ban bemutatott és ott elfogadtatott formahű, Győr vármegye által hitelesített másolat, illetve az erről rávezetett külön záradék is bizonyít (HU-MNL-GYMSMGYL-IV.1.e.-9.).

42 Erről bővebben: *Avar A.:* A címerkérő folyamodványok a 16–17. században i. m. 65–71.

43 *Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 273–285.

44 A Fabricius-anyagban található említett iratmásolatok forrásaként az iratokon az Országos Levéltár Lymbusa (ma HU-MNL-OL-E 211) és a Nemzeti Múzeum Kézirattárának (ma az OSZK Kézirattára) Esterházy-gyűjteménye szerepel. A Lymbus minden szóba jöhető tételét átnéztem, beleértve az évrendezett és a tárgyilag tagolt sorozatokat is, eredménytelenül, az OSZK Kézirattára pedig kérdésemre úgy tájékoztatott, hogy a csak 1945 után odakerült zenei gyűjteményen kívül nem tudnak semmilyen Esterházy-gyűjteményről. Az, hogy a másolatok eredetijét nem lehetett felkutatni, a tartalmi problémákat kiegészítve alátámasztja az iratok hamis voltát.

Mint láthattuk tehát, egy magánszemélynek adományozott címereslevél taxája a 16. század második felében 10–12 forint körül mozgott, majd 1609-ben jogszabályban rögzítették az összeg megduplázását, amikor is 25 forintra emelték az illetéket. Az 1630-as, 1640-es évekből vannak adatok arra, hogy valóban ekörüli, illetve valamivel magasabb összegeket szabtak ki (de természetesen szó sem lehetett a Fabricius-féle hamisítványokban szereplő 300 forintos tételekről). Az ügyfeleknek azonban nem csak a taxát, azaz a tulajdonképpeni illetéket kellett megfizetniük, hanem az ügyintézésért, a megírásért, a megpecsételésért a kancelláriai tisztviselőknek járó összegeket és borravalókat is, valamint a függőpecsétes privilegiálisok – így a címereslevelek – esetében a pergamen, a viasz, a pecsétzsinór beszerzési költségeit, a címerfestmény megfestetésének árát is rájuk terhelték.[45] Figyelembe kellett venni az egyes ügyek intézésének előmozdításához esetleg szükséges pénzbeli és természetbeni csúszópénzeket is.[46] A kiszabott taxa beszedése a korszakban a titkár, vagy időnként a pecsétőr feladata volt, nem véletlen, hogy az adatokat tartalmazó levelek elsősorban az ő levelezésükből kerülnek ki. A befolyó összeg elosztását azután a hivatalvezető, a kancellár végezte.[47] Ezen fizetnivalóknak egy része az írnokokkal, titkárokkal, pecsétőrökkel való egyedi megállapodás útján alakult ki, illetve a kancellár egyéni belátása szerint módosíthatta a taxa összegét vagy el is engedhette azt,[48] amire Oláh Miklós ideje óta változatlan módon még az 1640-es években is akad példa.[49] Ezzel együtt a források inkább azt mutatják, hogy gyakrabban szedtek magasabb taxát az előírtnál, legalábbis emiatt több panasz is született a 17. század második felében.[50] Igaz, nincs új a nap alatt, hiszen már Liszthy János 1568-as jelentése is azért született, mert többen panaszt tettek a királynál a kancellária magas taxái miatt.[51] Megjegyzendő még, hogy a fennmaradt, a taxával kapcsolatos levelek tanúsága szerint a megállapított illetékeket a 16–17. században az ügyfelek inkább utólag, az expediált oklevél kézbesítését követően, sokszor a kézbesítő küldönc útján egyenlítették ki.[52] Ez a gyakorlat úgy tűnik, megváltozott a hivatal átszervezésével, amit jól illusztrál egy Illésházy Miklós kancellár iratai közt található lista 1719-ből, amelyen tizenhét olyan személy szerepel, akik előre fizettek: *pro armalibus taxam anticipato deposuerunt*.[53]

A 17. század rendezetlen, illetve nagyon patriarchális, az adott ügyben részt vevő személyek egymás közti kapcsolatainak minőségétől, aktuális megállapodásaiktól függő taxálás[54] miatt a Magyar Kancellária átszervezésekor, 1690-ben új taxarendet is megállapítottak.[55] Eszerint lap alakban (*patenter*) kiállított címeres nemeslevélért 200 forintot, könyv alakúért

45 Bizonyos esetekben, amikor a címereslevelet (nemesítést) egy előkelő intézte a szolgájának, a taxát is átvállalta. Így történt például Batthyány Kristóf és szolgája, Lyubánovics Miklós (HU-MNL-OL-A 32-1042. [1668.06.16.]), vagy éppen a muronyi várparancsnok és katonája esetében (HU-MNL-OL-A 32-168. [1693.05.06.]). Kissé kiesik a jelen dolgozat korszakából, de kapcsolódó és a patrónus–kliens viszony tekintetében tanulságos az a néhány elismervény és kötelezvény, amelyek a Károlyi-levéltár pénzügyi iratai közt maradtak fenn. Egy 1704. június 6-i kötelezvény szerint Csuka György több részletben fizetett vissza báró Károlyi Sándornak a számára kiváltott címereslevélért (kelte: 1702. július 29., rövid említése: HU-MNL-OL-A 57 - 26. köt. - p. 190.) összesen 60,22 forintot, s ígéri, hogy a hátralékot Szent Mihály napjáig megfizeti, különben a dupláját terheljék rá (HU-MNL-OL-P 393-A-1.-C-33.-1.). Ilyen patronáló jellegű esetek emlékét őrizheti Kossey László 1698. március 10-én jóváhagyott, Károlyi Sándor saját kezű commendatiós jegyzetével ellátott címerkérő folyamodványa (HU-MNL-OL-E 148 - a - Fasc. 888. - No. 49.), illetve azok a címereslevelek, amelyek plicaszéli jegyzeteiben Károlyi Sándor közbenjáróként szerepel (Pap János, 1698. október 1. [HU-MNL-OL-R 64-1.-943.]; Pikó Demeter, 1712. augusztus 15. [HU-MNL-OL-P 396-23.-5.]; Horváth Ferenc, 1713. május 31. [HU-MNL-OL-P 316-1.-1713-1.]; Forray alias Sárközy fivérek, 1714. február 4. [HU-MNL-OL-P 507-2.-13.]; Kiss Literáti János, 1715. március 20. [HU-MNL-BAZML-XV.78.-92.]; Mikecz Mihály, 1716. április 16. [HU-MNL-SZSZBML-XV.23.-25.]; Lovas Mihály, 1720. június 22. [HU-MNL-PML-XII.1.c.-12.]).

46 *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 261–262.

47 Uo. 99.

48 A kancellár ilyetén hatásköre tetten érhető a már említett 1435. évi XII. törvényben is.

49 A Lippay György főkancellár korábban említett F jelű protocollumában található jegyzékben (HU-PL-AS-AP - No. 6. (Prot. F) - fol. 222^{r}-223^{v}) szereplő 36 oklevélszerző közül hét esetében konkrét adatok is vannak a taxa részleges vagy teljes elengedéséről: Kloch János orvosdoktor 1646. szeptember 17-én aláírt armálisának húsztalléros taxáját elengedték (*relaxata per illustrissimum*); Dubovich János taxájának felét engedték el szolgálatai fejében (*taxae medietas pro servitiis*); Pera(?) János taxájának szintén a felét engedték el (*taxa relaxata*); Szarka Ferenc 1646. december 3-án aláírt armálisa taxájának felét elengedte az érsek, felét pedig levonták a fizetéséből (*taxae medietas relaxata per illustrissimum dominum, medietas deportabitur ex salario*); Éliás alias Árvay Mihály 1646. december 6-án, illetve Magnovich Márton december 11-én aláírt (és Illésy János cédulája szerint 1646. október 2-án jóváhagyott – HU-MNL-OL-A 131-a-M-30.) armálisainak taxáját részben a főkancellár kegyéből, részben szolgálataikért engedték el (mindkettőnél: *medietas taxae relaxata per illustrissimum dominum, reliquum pro servitiis*); végül Vörös Pál dátum nélkül feljegyzett címereslevele taxájának is a felét engedték el (*taxae medietatem sua celsitudo relaxavit*) (a jegyzék teljes szövegét ld. a Függelékben). Hasonló (fő) kancellári engedmény nyoma lehet, hogy Pany Bálint 1668. április 7-én kelt címereslevele plicaszéli jegyzetének elején szerepel, hogy *sub duplici gratis*, tehát a kettőspecsétért az 1609. évi LXXIII. tc. alapján járó dupla taxát ezek szerint elengedték neki (HU-MNL-BAZML-XV.78.-49.).

50 *Fazekas I.*: A Magyar Udvari Kancellária i. m. 98.

51 A magas taxák – vagy a kérelmezők ehhez mérten szűkösebb anyagi lehetőségei – vezethettek olyan unikális megoldásokhoz, mint például az az 1695. május 5-én kelt armális, amelyben egyszerre három, egymástól független család (Kobányi, Stephanides, Jankó) kapott nemességet és címert, amelyeket egyetlen címerfestményben egymás mellett három önálló, teljes címerként festettek meg (HU-MNL-OL-R 64-1.-1003.). Erről az oklevélről részletesebben: *Czobor Alfréd:* Három címeradomány egy oklevélben. Turul 48. (1934) 28–29.

52 Pl. 1628-ban Rakoviczky György kamarai titkár ír Sennyey István kancellárnak, hogy úgy tudja, hogy Stesser Márton címereslevelét már kiállították, de még hátravan a királyi aláírás elintézése, ezt sürgeti, s kéri, hogy ha elkészül, az armálist adják oda a Prágában tartózkodó Eölvedy Albert tapolcai apátnak, egri kanonoknak, s ezután kifizeti a teljes megállapítandó taxát (HU-MNL-OL-A 32-132. [1628.02.08.]). Jó negyven évvel későbbi példa 1668-ból, amikor Batthyány Kristóf írt Dvornikovich Miklós regisztrátornak, hogy ha kész az armális, adják ki az adományosnak, Lyubánovics Miklósnak, ha pedig még nincs kész, akkor igyekezzenek vele, a taxát meg az *első alkalmatossággal* […] *megküldjük* (HU-MNL-OL-A 32-1042. [1668.06.16.]).

53 HU-MNL-OL-P 1341-1.-21.-1083.-1719.

54 Ilyen eset például, amikor egy levelében Bocskay György kancelláriai titkár Batthyány Kristófnak ígéri, hogy minden kamarai és kancelláriai ügyben segítségére lesz, és ha bármilyen levelet akarna kiadatni a kancelláriával, azt Bocskay intézi és nem kell semmit fizetnie (HU-MNL-OL-P 1314-6858.).

55 HU-MNL-OL-A 57 - 21. köt. - p. 20-23.

(*in libello*) pedig 300 forintot kértek.[56] Ez – bár a 17. század második felének árairól egyelőre nem sokat tudunk – jelentős drágulásnak tűnik, amit talán az mérsékelhet valamennyire, hogy ebben már vélhetően benne foglaltattak az oklevél előállítási költségei, illetve az egyes kancelláriai alkalmazottak díjai is, ennek vizsgálata azonban már túlmutat a jelen dolgozat időbeli keretein.[57]

FÜGGELÉK

Jegyzék a főkancellár által jóváhagyott és aláírt címereslevelekről, 1646–1661
(HU-PLE-AS-AP - No. 6. [Prot. F] - fol. 222^{r}-223^{v})

Anno 1646. et 47.

Sub diaeta Posoniensi concessarum ac subscriptarum per illustrissimum principem dominum archiepiscopum Strigoniensem literarum armalium series

Die 17. septembris subscriptae sunt armales Andreae Baghy alias Godor, taxa assignata illustrissimo domino talleri 20.

Die eadem subscriptae sunt armales Andreae Cserney(?) taxa assignata itidem illustrissimo domino talleri 20.

Eadem die subscriptae armales Joannis Kloch medicinae doctoris, restat solvenda taxa talleri 20. Relaxata per illustrissimum.

Die 18. Septembris pro literis armalibus Matthaei Marossy, Stephani Szecheny et Joannis Nogrady, taxae assignatae sunt illustrissimo domino in aureis numero novem decim, talleris similiter numero novem decim, facientes florenos 85 denarios 50

Septembris 22 extradatae armales Matthaei Cosmerovii ad fideiussionem et rectificationem admodum reverendi domini Joachymi Lusensky, restat solvenda taxa talleri 20. Complanavit.

1646. 9. die Octobris. Extradatae armales Pauli Zamobory, relaxata est taxa per eundem illustrissimum dominum et omnia gratis accepit.

1646. 17. Octobris. Subscriptae sunt armales Benedicti Bodor, taxa assignata illustrissimo domino talleri 20.

29 Octobris subscriptae armales Michaelis Hacker et Andreae Gombos. Taxa assignata domino cubiculario ex commissione illustrissimi talleri 40.

17 Novembris

Anno eodem subscriptae sunt armales Georgii Paulovich et Petri Fogas, pro quibus praesentata est taxa per secretarium illustrissimo domino aurei 20.

[két és fél sor olvashatatlanul kisatírozva]

Armales Joannis Dubovich taxae medietas pro servitiis.

22 Novembris subscriptae sunt armales Joannis Fichtel, Abrahami Verthner et Friderici Grebner. Taxa assignata manibus propriis illustrissimo domino per secretarium aurei 30.

~~Pro armalibus Joannis Pera(?) taxa relaxata per illustrissimum dominum.~~

Pro armalibus Joannis Pera(?) taxa relaxata

23 Novembris subscriptae sunt armales Abrahami Balogh, Joannis Sapy et Nicolai Thury. Taxa assignata illustrissimo domino per secretarium utpote florenis 90.

~~25. Novembris expeditae sunt armales Benedicti Bodor. Deposita est taxa illustrissimo talleris 20.~~

3 Decembris expeditae armales Francisci Szarka, taxae medietas relaxata per illustrissimum dominum, medietas deportabit ex salario.

1646 die 4. Decembris subscriptae sunt armales Gregorii Kelecheny, taxa assignata per me, illustrissimo domino, in aureis novem, talleris 18.

die 6 Decembris Michaelis Eliae alias Arvay medietas taxae relaxata per illustrissimum dominum, reliquum pro servitiis.

die 11 Decembris Martini Magnovich medietas taxae relaxata per illustrissimum dominum, reliquum pro servitiis.

1647. die 9 Januarii subscriptae sunt armales Matthiae Posonyi, taxa assignata per me illustrissimo domino, in aureis decem, talleris 20.

22 Januarii subscriptae sunt armales Joannis Karos(?), taxa assignata illustrissimo domino per me secretarium in aureis 10, talleris 20.

1647. die 28. Januarii, subscriptae sunt armales Alberti Vayr, taxa ex salario eiusdem defalcabitur talleri 20, adquod dominus praefectus vigilaverit.

16. Martii expeditae sunt armales Stephani Abitto(?), taxa assignata illustrissimo domino talleri 20.

Eodem die obsignatae armales Martini Bernardovich, taxa simili illustrissimo domino assignata in talleris 20.

1647. die 11. Junii expeditae sunt armales Stephani Munkaczy, taxa assignata illustrissimo domino, medio Nicolai Somliay, talleri 20.

56 HU-MNL-OL-A 57 - 21. köt. - p. 21-22. Fazekas István azt írja egy 1695-ben a titkári harmad körül kialakult vitával kapcsolatos feljegyzések alapján, hogy akkoriban egy címereslevél taxája 30 forint lett volna (*Fazekas I.:* A Magyar Udvari Kancellária i. m. 97.), de ez teljesen ellentmond az alig öt éve megállapított új kancelláriai taxarendnek.

57 A 18. századbeli armális-taxákkal kapcsolatban ld. *Kóta P.:* A címereslevél ára i. m. 150.; *Avar Anton:* Az Országos Levéltár címereslevél-gyűjteményének feldolgozása és digitalizálása (2011–2014). Levéltári Közlemények 85. (2014) 250–251.

Anno 1649[58] sub diaeta Posoniensi concessarum ac subscriptarum
per illustrissimum principem dominum archiepiscopum Strigoniensem literarum armalium series

Pro … Hyeronimii musico suae maiestatis instrumentali, et fratribus eius solvit taxam suae celsitudini – talleri 20.

Pro Gregorio Thaisz ac per eum consorti eiusdem Catharinae Khellerin(?) item Gregorio filio, et Judithae, Annae et Susannae filiabus ipsius, sua celsitudo relaxavit eidem taxam.

11 octobris pro Thoma Rosas ac per eum Gregorio, Nicolao, et Joanni Rosas fratribus carnalibus et uterinis solvit taxam suae celsitudini – aurei 10.

Item pro Paulo Vörös ac per eum Nicolao Vörös fratre et Anna Samuel consorte suis cuius taxae medietatem sua celsitudo relaxavit.

16 Januarii 1661. extradatae armales sub duplici pro Georgio et Joanne Hulik Rosnaviensibus taxam sua celsitudo percepit.

In Januario pro Georgio Gellér incola Nagi Kölkediensis taxam sua celsitudo percepit.

A függelékben közölt jegyzékben szereplő egyes címereslevelek adatai

Ssz.	Adományos	Kiadott armális kelte	Főkancellári aláírás dátuma	Különbség	Az eredeti oklevél dátumának forrása
1.	Baghy alias Gódor András	1646.03.31.	1646.09.17.	170 nap	*Kempelen Béla:* Magyar nemes családok I–XI. Bp. 1911–1932. I. 209. (az oklevél leírása és részleges másolata: HU-MNL-OL-Y 1-1914-82-Bars-1906-1541., 3. sz.)
2.	Nógrády János	1646.07.16.	1646.09.18.	64 nap	HU-MNL-OL-A 131-a-N-436.
3.	Marossy Máté	1646.07.16.	1646.09.18.	64 nap	Az oklevél leírása és részleges másolata: HU-MNL-OL-Y 1-1914-82-Bars-1906-1541, 113. sz. Kempelennél hibás dátummal szerepel: *Kempelen B.:* Magyar nemes családok i. m. VII. 89.
4.	Széchényi István	1646.07.16.	1646.09.18.	64 nap	*Balogh Gyula:* Vasvármegye nemes családjai. Szombathely 1901. 247.
5.	Zamobory Pál	1646.04.19.	1646.10.09.	193 nap	*Emilij Laszowski:* Matica plemstva županije Požeške, Srijemske i Virovitičke 1745–1902. Zagreb 1903. 95.
6.	Karos/Kares(?) János	1646.09.23.(?)	1647.01.22.(?)	121 nap(?)	*Áldásy Antal:* A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának czimereslevelei I. (A Magyar Nemzeti Múzeum Könyvtárának címjegyzéke II. Címereslevelek) Bp. 1904. No. CCXCIX. (kérdéses, hogy ez ugyanaz az armális-e)
7.	Hacker Mihály	1646.10.01.	1646.10.29.	28 nap	eredeti oklevél fényképe síkfimen: HU-MNL-OL-X 7650-H-628.
8.	Magnovich Márton	1646.10.02.	1646.12.11.	70 nap	HU-MNL-OL-A 131-a-M-30.
9.	Fogas Péter	1646.11.02.	1646.11.17.	15 nap	*Kempelen B.:* Magyar nemes családok i. m. XI. Budapest, 1931. 325.
10.	Sápy János	1646.11.02.	1646.11.23.	21 nap	Az oklevelet bemutatták az OL-nek: HU-MNL-OL-Y 1-a-1938-930.; további adatok: HU-MNL-OL-A 131-a-S-60.
11.	Thury Miklós	1646.11.02.	1646.11.23.	21 nap	HU-MNL-OL-A 131-a-T-492.
12.	Vertner (Werthner) Ábrahám	1646.11.19.	1646.11.22.	3 nap	eredeti oklevél: HU-MNL-OL-F 234-XXVI.-b-1646.11.19.
13.	Hulik György és János	1659.08.28.	1661.06.16.	658 nap	*Áldásy A.:* A Magyar Nemzeti Múzeum i. m. IV. No. 25.
14.	Rózsás Tamás	1659.10.11.	[é.n.]10.11.	?	*Áldásy A.:* A Magyar Nemzeti Múzeum i. m. IV. No. 39.

58 A forrásban eredetileg 1649 szerepelt, de később, minden bizonnyal a címet követő, más forrásból megállapíthatóan 1659-ben vagy utána keletkezett bejegyzések írásakor átjavították 1659-re. Úgy tűnik, fel akarták írni az 1649-ben jóváhagyott okleveleket is, de erre ismeretlen okból nem került sor, majd az üresen maradt oldalt egy évtizeddel később írták tele. Az ezt alátámasztó adatokat ld. a forrás utáni táblázatban.

A tanulmányban hivatkozott levéltári fondok és állagok:

HU-MNL-OL-A 32	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája – Litterae privatorum
HU-MNL-OL-A 35	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája – Conceptus expeditionum
HU-MNL-OL-A 57	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár - Magyar kancelláriai levéltár – A Magyar Királyi Kancellária regisztratúrája – Libri regii
HU-MNL-OL-A 129	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – Minutae Pragenses
HU-MNL-OL-A 131	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kancelláriai levéltár – Családtörténeti cédulagyűjtemény
HU-MNL-OL-E 21	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kincstári levéltárak – Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár – Magyar Kamara regisztratúrája – Benignae resolutiones
HU-MNL-OL-E 41	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kincstári levéltárak – Magyar (pozsonyi) kamarai levéltár – Magyar Kamara regisztratúrája – Litterae ad cameram exaratae
HU-MNL-OL-E 148	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kincstári levéltárak – Magyar Kamara Archívuma – Neo-regestrata Acta
HU-MNL-OL-E 211	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magyar kincstári levéltárak – Magyar Kamara Archívuma – Lymbus
HU-MNL-OL-F 234	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Erdélyi országos kormányhatósági levéltárak - Erdélyi kincstári levéltár - Erdélyi fiscalis levéltár
HU-MNL-OL-P 316	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – zalabéri Horváth család
HU-MNL-OL-X 7650	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár - Másolatok gyűjteménye - Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása - Ismeretlen ország - Ismeretlen magános: külföldre vitt családi iratok
HU-MNL-OL-P 393	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Károlyi család nemzetségi levéltára – Pénzügyi vonatkozású iratok
HU-MNL-OL-P 396	Magyar Nemzeti Levéltár - Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Károlyi család nemzetségi levéltára – Acta publica
HU-MNL-OL-P 507	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Nádasdy család nádasdladányi levéltára
HU-MNL-OL-P 1314	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Batthyány család körmendi levéltára – Missiles
HU-MNL-OL-P 1341	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – Batthyány család körmendi levéltára – Illésházy család
HU-MNL-OL-P 1559	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – Magánlevéltárak – tótlipcsei Fabricius család
HU-MNL-OL-R 64	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – 1526 utáni gyűjtemény – Hazai címereslevelek és nemesi iratok
HU-MNL-OL-R 224	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – 1526 utáni gyűjtemény – Múzeumi Törzsanyag maradványa
HU-MNL-OL-R 293	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – 1526 utáni gyűjtemény – Megyei iratok
HU-MNL-OL-R 316	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – 1526 utáni gyűjtemény – Miscellanea
HU-MNL-OL-Y 1	Magyar Nemzeti Levéltár – Országos Levéltár – A Magyar Országos Levéltár levéltára – Általános iratok (1875–1944)
HU-MNL-BAZML-XV.78.	Magyar Nemzeti Levéltár – Borsod-Abaúj-Zemplén Vármegyei Levéltár – Gyűjtemények – Borsod vármegye levéltárában kezelt címeres nemeslevelek levéltári gyűjteménye
HU-MNL-GYMSM-GYL-IV.1.e.	Magyar Nemzeti Levéltár – Győr-Moson-Sopron Vármegye Győri Levéltára – Megyei törvényhatóságok (Győr vármegye, Moson vármegye és Győr-Moson-Pozsony közigazgatásilag egyelőre egyesített vármegye) levéltárai – Győr vármegye nemesi közgyűlésének iratai – Nemességi iratok (acta nobilitaria)
HU-MNL-PML-XII.1.c.	Magyar Nemzeti Levéltár – Pest Vármegyei Levéltár – Egyházi szervezetek, intézmények – Váci káptalan hiteleshelyi levéltára – Nemeslevelek és diplomák
HU-MNL-SZSZBML-XV.23.	Magyar Nemzeti Levéltár – Szabolcs-Szatmár-Bereg Vármegyei Levéltár – Gyűjtemények – Szabolcs vármegye levéltára címeres nemesi leveleinek gyűjteménye
HU-PLE-AS-AP	Prímási Levéltár, Esztergom – Archivum Saeculare – Acta Protocollaria

Soós István

Még egyszer Bessenyei György arcképéről

Once Again on György Bessenyei's Portrait

The author reviews the debates and viewpoints that have emerged over the past century regarding the portrait of György Bessenyei, a prominent figure of the Hungarian Enlightenment, which has been considered authentic in scholarly literature. The study summarizes the available sources on the topic, including both older and the most recent academic literature, and attempts to answer a question that has preoccupied "pedants" and "discoverers" alike for over eight decades: does an authentic portrait of Bessenyei truly exist? At the same time, it also highlights the anomalies and methodological issues that have arisen in the scholarly discourse on this subject.

Három ok ösztönzött arra, hogy magyar irodalom- és művelődéstörténetben látszólag jelentéktelennek tűnő problémával, Bessenyei Györgynek, a magyarországi felvilágosodás kiemelkedő alakjának „hiteles" arcképe körül az elmúlt több mint egy évszázadban kialakult vitákkal, álláspontokkal foglalkozzak. Az egyiket Mályusz Elemér történésztől kaptam. 1989 tavaszán, néhány hónappal halála előtt, egy remekbe szabott kis írás legépeltetésére kért meg. Ebben a lírai elemekkel átszőtt dolgozatban Bessenyei és bécsi szerelmének, Therese von Grasse bárónőnek, Mária Terézia királynő egyik udvari komornájának a kapcsolatát vázolta fel.[1] Tanulmányában Mályusz elfogadta Fleischer Gyula művészettörténésznek az álláspontját, mely szerint Theresia von Grasse bárónő, Mária Terézia belső ágyvetője befolyásának köszönhetően Johann Franz Greipel osztrák udvari festő az 1772 és 1774 között készült „A Szent István-rend lovagjainak első együttes áldozása a bécsi Burg kápolnájában" című, ma az innsbrucki vár lovagtermében látható nagyméretű tablóképén őt más magyar nemesi testőrök társaságában megörökítette.[2] Fleischer véleményét Bessenyei egyik életrajzírója, Gálos Rezső is támogatta, hitelesnek tartva a feltételezett Bessenyei-képet.[3]

A másik indítóok a nyíregyházi Bessenyei-kutató, Katona Béla állásfoglalása volt. Bessenyeiről írt munkáiban részletesen tárgyalja a Bessenyei-kép körül kialakult „legendákat", de foglalkozik az innsbrucki freskón látható állítólagos Bessenyei-portréval is.[4] Az olvasó talán nem kis megdöbbenéssel és csodálkozással fogadhatta az irodalomtörténész kutató elutasító, rendkívül magabiztos, *ex chatedra* kijelentését a Bessenyei-arcképének (különösen Kallós Endre Nyíregyházán 1899. május 9-én leleplezett impozáns szobrán) hitelességét kétségbevonó kritikáról, miszerint: „Bessenyei most már mindig olyan lesz, amilyennek Kallós Ede megalkotta, akár Czirjék Mihály képét használta mintául, akár a másét. S ezen még a nagyon témaszegény cikkírók és tudálékos »felfedezők« időnkénti »leleplezései« sem változtatnak."[5]

A jelen írás elkészítésére harmadszor Reisz T. Csabának legutóbb napvilágot látott tanulmánya szolgált indítóokul, amelyben a Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának központi épületében (Budapest, Bécsi kapu tér) látható, a Magyar Társaság 1779. május 10-én Pesten történt megalapítását ábrázoló Dudits Andor által készített freskóról írt, részletesen felvázolva a képzőművészeti alkotás keletkezéstörténetét, egyszersmind a szakirodalom tükrében ismételten felvetve az esemény központi alakjának, Bessenyeinek a freskón ábrázolt állítólagos portréja kapcsán annak hitelességét.[6]

A téma ismételteni felvetése kapcsán jelen összefoglaló tanulmányban áttekintem a témára vonatkozó, rendelkezésre álló forrásokat, a régi és a legújabb szakirodalmat és megkísérlek választ adni arra a – „tudálékoskodókat" vagy „felfedezőket" immáron több mint nyolc évtizede foglalkoztató

1 *Mályusz Elemér:* Bessenyei György múzsájáról, Grass Frigyesnéről. Irodalomtörténeti Közlemények 98. (1994) 62–67.

2 *Fleischer Gyula:* A Szent István-Rend alapítása és a rendalapítás képzőművészeti alkotásai. In: A Gróf Klebelsberg Kuno Magyar Történeti Intézet évkönyvei 3. (1933) 256–257.

3 *Gálos Rezső:* Bessenyei György életrajza. Bp. 1951. 361.

4 *Katona Béla:* Bessenyei-legendák nyomában. Legendák és legendacsinálók. In: *Katona Béla:* Bessenyei György és Nyíregyháza (1747–1997). Megjelent az író születésének és a nyíregyházi Bessenyei-kultusz kibontakozásának 100. évfordulója alkalmából. Egy fejezet Bessenyei Anna gávai életéből. (Az írónő Nyíregyházán őrzött levelei.) Nyíregyháza 1997. 24–27. *Katona Béla:* Bessenyei-legendák nyomában. Legendák és legendacsinálók. In: *Katona Béla:* Táj és irodalom. Az irodalom Szabolcs-Szatmárban, Szabolcs-Szatmár az irodalomban. Nyíregyháza, 1998. 24–31.

5 *Katona B.:* Bessenyei-legendák nyomában 1997 i. m. 27.; *Katona B.:* Bessenyei-legendák nyomában 1998 i. m. 27.

6 *Reisz T. Csaba:* Bessenyei. In: A nemzet levéltára. Fejezetek az Országos Levéltár történetéből. Szerk. Reisz T. Csaba. Bp. 2023. 437–439.

– kérdésre: vajon valóban létezik-e hiteles Bessenyei-portré? Egyúttal felhívom a figyelmet azokra az anomáliákra és módszertani problémákra is, amelyek ebben a tárgyban a tudományos szakirodalomban keletkeztek.

Jóllehet sokak, elsősorban a 18. század végi, 19. század eleji magyar irodalom történetével, illetve Bessenyei életével foglalkozók számára már ismertek azok a törekvések, amelyeket széphalmi vezér, Kazinczy Ferenc fejtett ki egy állítólagos Bessenyei-kép megszerzése érdekében, talán mégsem érdektelen ezeket itt ismételten felelevéníteni.

Kazinczy Bessenyei Györgynek 1802. július 29-én írott levelében amellett, hogy ifjúkorában készített műveinek új kiadására bíztatta, a következő kéréssel fordult az általa igen „tisztelt nagy férjfi"-hoz: „Ha festve vagy – Bécsben, említem, valál –, méltoztass nékem megígérni képedet. Rézre metszetném, 's kevélykedni fognék, ha Hazám ezt az áldozatot az én kezeimből vehetné. A Bárócziét, mely előttem függ, az enyémből fogja."[7]

Kazinczy meg volt győződve arról, hogy létezik egy Bessenyeit ábrázoló kép vagy festmény. Miként azt levelében ki is emelte, „Bécsben, említem, valál", tudniillik lefestve. 1776-ban, midőn őt nagybátyja, Kazinczy András magával vitte a császárvárosba, ott szeretett volna Bessenyeivel találkozni, illetve vele személyesen megismerkedni.[8] Kazinczynak hosszas kutakodás után sikerült csak megtudnia, hol lakott a néhány évvel korábban (1773) a Magyar Királyi Nemesi Testőrségből már kilépett Bessenyei. Ő akkor Bécs egyik kerületében, a Józsefvárosban (Josephstadt) élt.[9] Nagy csalódására azonban Bessenyei nem tartózkodott otthonában. Bessenyei cselédje azonban beengedte a lakásba, ahol Kazinczy egy levelet írt a testőrköltő íróasztalán, „az ő olajban vagy pasztelben festett képe előtt".[10] Kazinczy a festményen ábrázolt személyt Bessenyeinek hitte, amelynek rövid, de igen szemléletes leírásával is szolgált, nevezetesen: „Szép nagy termetű férfi, fekete szemekkel; Dámája nem választott rosszúl."[11] Később Kazinczynak mégis alkalma nyílott arra, hogy Bessenyeivel személyesen is megismerkedjen, illetve társaságát élvezhesse. Először 1777-ben, Sárospatakon, a pataki kollégium diákjainak nyílvános vizsgáján.[12]

Bessenyei Kazinczytól 1802-ben kapott fenti kéréseit két héttel később – 1802. augusztus 15-én – adott válaszában elhárította. Ami a képet illeti, azt Bessenyei sajnálattal azért nem teljesíthette, mivel, ahogy azt határozottan állította: „Irod, hogy a' képemet külgyem el néked, de az úgy eshetne meg, ha kotsira ülnék. Nem vagyok lerajzolva. Én a' képemet csak elevenen használom."[13] Kazinczy – úgy tűnik – egy időre tudomásul vette Bessenyei kijelentését. 1804 szeptemberében Nagyváradra tett útja során személyesen kereste fel az akkor már Bihar vármegyei Pusztakovácsiban (ma Bakonszeg) élt Bessenyeit. 1804. szeptember 9-én Kerekibe ment, ahonnan a közeli Ujfaluba (Berettyóújfalu) rándult át „konskribálni". Majd három nappal később, 12-én a következőket jegyezte fel naplójába: „Által ebédre Kovácsiba Bessenyei Györgyhöz".[14] Nem ismert, vajon találkozásukkor szóba került-e kettejük között Bessenyei „gárdistakori" képe, vagy a „bihari remeté"-nek bármilyen portréja. Vagy esetleg viszontlátta-e Bécsben látott festményt vagy rajzot Bessenyei otthonában? Valószínűleg nem, hiszen erről minden bizonnyal megemlékezett volna.

Kazinczy néhány évvel később, már Bessenyei halála után, ismét napirenden tartotta az általa arcképének tulajdonított portré megszerzését vagy egy arról készítendő rézkarcot. Midőn 1814-ben saját műveinek összkiadására készült, szerette volna, ha az egyes munkáit tartalmazó kötetet egy-egy általa kiválasztott, illetve megtisztelt személy rézbe metszett arcképe díszítené. E kiválasztottak képek közé emelte a terv szerint Pászthory Sándor a volt fiumei kormányzó, Báróczy Sándor, Révai Miklós, Ráth Mátyás, gróf Haller László, gróf Ráday Gedeon, báró Orczy Lőrinc, Barcsay Ábrahám, *Bessenyei György*, gróf Teleki József és Ádám, báró id. Wesselényi Miklós, Spissich János, gróf Török József és végül Cserey Miklós portréját.[15] A „három gárdai barát" (Báróczy, Barcsay és Bessenyei) képét a második, harmadik és negyedik kötetek elejére szerette volna beilleszteni.[16] Egy későbbi levelében

7 Kazinczy Ferenc Bessenyei Györgynek. Érsemlyén, 1802. július 29. In: Kazinczy Ferenc levelei. Közzéteszi: Váczy János. II. 1790–1802. (Kazinczy Ferenc összes művei. Harmadik osztály.) Bp. 1891. (a továbbiakban: KazLev) 44. Idézi ezt *Gálos R.*: Bessenyei i. m. 361.; *Porkoláb Tibor:* Panteonizáció és vizuális reprezentáció. Régió 15. (2004) 84.; *Porkoláb Tibor:* „Nagyjainknak Pantheonja épül." Panteonizáció a XIX. századi magyar irodalomban. Miskolczi Egyetem BTK Irodalomtudományi Doktori Iskola. PhD-értekezés. Miskolc, 2004. 85.

8 Kazinczy Ferencz' saját kezével irtt Autobiográphiája 1785-ig. In: Pályám emlékezete. Sajtó alá rendezte *Orbán László*. (Kazinczy Ferenc művei. Első osztály. Eredeti művek. Kritikai kiadás.) Debrecen 2009. 457.

9 Az én életem. In: Pályám emlékezete i. m. 423.

10 Kazinczy Ferencz' saját kezével i. m. 457. Lásd erről még: Az én életem i. m. 423.; Pályám emlékezete [III.]; Pályám emlékezete [V.]; Pályám emlékezete [VI.] In: Pályám emlékezete 575., 689., 736. – Kazinczy visszaemlékezéseiben hol olajfestményről, hol pasztellképről, azaz színes kréta- vagy ceruzarajzról beszél. Vö. erről Orbán László jegyzetét: Pályám emlékezete i. m. 938.

11 Uo. – A pályám emlékezete egy későbbi, 1829–1830-ban írt változatában már bővebb információkat is közölt a képen látható személyről: „Eggy ölnyi magasságú húsos, barnahajú, szép arczu férfi." Pályám emlékezete [V.] i. m. 683. és Pályám emlékezete [VI.] i. m. 736.

12 Uo. Vö. erről Kazinczy visszaemlékezéseinek egy másik változatában tett kijelentését: „Személyes ismeretségébe később jutottam [tudniillik Bessenyeivel]." Pályám emlékezete [V.] i. m. 689. – Kazinczy 1809. november 30-án Rumy Károly György életrajzi gyűjteménye számára megküldött biográfiájában úgy emlékezett, hogy 1776-ban Bécsben járva: „itt láttam meg Bessenyeit még a testőrségnél; ennek fénye lángra gyulasztott engemet". Ezek az adatok két szempontból is tévesek: egyrészt azért, mert Bessenyei ekkor nem volt a magyar nemesi testőrség tagja, másrészt ennek ellentmond Kazinczy fent idézett megjegyzése, mely szerint Bécsben a jelzett időpontban nem találkozott Bessenyeivel. Az életrajzot lásd: Pályám emlékezete i. m. 825–828. Az idézett rész: 825.

13 Bessenyei György Kazinczy Ferencnek. Berettyó-Kovácsi, 1802. augusztus 15. KazLev, Idézi *Gálos R.*: Bessenyei i. m. 361.; *Némedi Lajos:* Bessenyei és Kazinczy. Irodalomtörténeti Közlemények 66. (1962) 300.; *Porkoláb T.*: Panteonizáció és vizuális i. m. 85.; *Porkoláb T.:* Panteonizáció i. m. 85.

14 Kazinczy Ferencz „Diáriuma". [1804. január 1. – 1806. május 30.] In: Pályám emlékezete i. m. 205.

15 KazLev XI. 1813. augusztus 1. – 1814. július 31. Közzéteszi Váczi János. Bp. 1901. 536.

16 Kazinczy Ferenc Helmeczy Mihálynak. Széphalom, 1814. április 13. KazLev XI. 343.

Bessenyei arcképét már előbbre, műveinek harmadik kötetébe kívánta beiktatni.[17]

Azaz Bessenyei fenti kijelentése ellenére is erős meggyőződéssel hitt a festmény létezésében. Megkérte tehát Kölcsey Ferencet: „Járna végére Uram Öcsém Csanádi István Úrnál 's ha Fráter Mihály vagy más Processualis Tisztviselőkkel van ismeretségben, hogy Bessenyei Györgynek Gardistakorai képe meg vagyon-e még Kovácsiban Ujfalu mellett? 's kitől kellene azt kölcsönkérni lemásolás végett?"[18] Kölcsey válaszában nem tudott semmi biztosat mondani a Bessenyei képet illetően, de megígérte, hogy utánanéz annak: „Bessenyei képe eránt mind eddig semmi bizonyosat nem tudhattam, némelly processualis tiszteket ismerek 's azoktól fogok tudakozódni, ha másképpen nyomába akadok, inkább magam elmegyek Kovácsiba 's a dolgot világosságra hozom."[19]

Kölcsey a következő hetekben – ígéretéhez híven – lázas nyomozásba kezdett, és Szemere Pálon keresztül az alábbiakat üzente Kazinczynak: „Bessenyei György képe eránt szenátor Rakowszkynak[!] Debrecenbe kell írni, mert a megholtnak jószágait adminisztrálja. Én Debrecenben az öcsémmel kerestettem azon embert, de nem vala otthon, 's félő, hogy egy látogatás vagy egy levél nála nem sok benyomást fogna tenni. Legjobbnak gondolnám ezen dologban doktor Sz. Györgyihez [azaz Szentgyörgyi Józsefhez] folyamodni, ő, mivel szükséges ember, tekintetével megteheti, amit mi komplimentekkel meg nem tehetnénk. Én közel vagyok Debrecenhez, s írhattam volna már régen doktor Szentgyörgyinek, de félek neki kommissiókat adni. Kazinczy mint barát inkább teheti azt. Ha ezen képről Rakowszky semmit nem találna tudni, mondd meg K[azincz]nak, hogy írjon nekem, s én a kovácsiakhoz folyamodom tudósításért."[20] Egy hónappal később Kölcsey azt jelentette Kazinczynak, hogy néhány héttel azelőtt írt Szemerének Lasztócra, mivel „ott áll valami a Bessenyei' képe eránt is. Kértem Őtet, hogy azt tudassa Uram Bátyámmal 's talán eddig tudatta is".[21] Szemere azonban – úgy tűnik, semmit sem talált – és Kazinczyhoz 1814 áprilisában, de még a későbbi leveleiben sem szólt erről.

Kazinczy debreceni barátját, Szentgyörgyi Józsefet is bevonta a kutatásba. 1814. április 5-én Kölcsey fenti levelére hivatkozva arra kérte őt, hogy beszéljen Rakovszky debreceni városi szenátorral, „a' ki nekem jó emberem volt valaha, tiszteld nevemmel, 's tudd-meg, hogy Bessenyei Györgynek képét hol lehetne megkapni, mert rézbe metszettetném. Ha a' kép Rakovszki Urnak kezében vagyon, kérni fogom Prof. Kis Sámuel Urat, hogy azt pasztelben copizálja bár melly kis formátban."[22] Lépéséről értesítette Kölcseyt is: „Rakovszkit megkértem Szentgyörgyi által. Megválik mit felel."[23] Nem tudni, eljutott-e Rakovszkyhoz Kazinczy kérése. Mindenesetre tény, hogy a kép-ügyben Kazinczy nem kapott adatokat tőle. Kazinczy azonban mégis rendületlenül hitt abban, hogy valahonnan mégis előkerülhet a Bessenyei-kép. Még 1814 végén is úgy vélte, hogy a Döbrentei Gábor által szerkesztett Erdélyi Múzeumba a három testőríró, Báróczy, Barcsay és Bessenyei képét ajánlhatja majd közlésre.[24]

Úgy tűnik tehát, Kazinczy barátai Debrecenben sem bukkantak a széphalmi vezér által vélt állítólagos Bessenyei-kép nyomára. Nem is találhatták azt meg, mivel Bessenyei végrendeletében sem esik szó nemcsak a Kazinczy-által feltételezett képről, de más festményről sem.[25] Persze, a végrendeletben foglaltakat Kazinczy nem ismerhette.

Kérdés most már, hogy egyáltalában létezett-e bármilyen kép is Bessenyeiről, és milyen festményt látott Kazinczy Bessenyeinél, amely valóban a költőt ábrázolta-e? Akkor még nem ismerte személyesen Bessenyeit. Ha igen, úgy kétséget kizáróan azt írhatta volna, hogy a Bessenyei bécsi lakásában talált kép egyértelműen a gárdista költőt ábrázolta! Már Gálos Rezső is rámutatott arra, hogy a „Bessenyei íróasztala fölött valószínűleg nem a maga képe lógott".[26] A Kazinczy által említett portré talán Bessenyei egyik szintén a magyar nemesi testőrségben szolgált, a szintén jó megjelenésű, jó kiállású, délceg testvéréről, Bessenyei Sándorról vagy a másikról, Bessenyei Boldizsárról készülhetett. Vagy esetleg valamelyik más testőrtársáról? Kútfők hiányában nem tudok a kérdésre választ adni. Mindazonáltal Kazinczy a negatív eredmények ellenére továbbra is rendíthetetlenül hitt egy Bessenyeit ábrázoló portré vagy egészalakos kép létezésében. Még 1814 májusában írt egyik levelében is arról szólt, hogy műveinek kiadásába fel akarja használni Bessenyei „képeit".[27]

Kazinczy később, 1815-től – amint azt levelei és nyomtatásban napvilágot látott munkái és kiadatlan kéziratai is bizonyítják –, felhagyott a kutatással. Miként sem a 19. századi magyar irodalom- és kultúrtörténet, sem a Bessenyei életével és munkásságával foglalkozó munkák szerzői sem szenteltek komoly figyelmet a témának. A 19. század utolsó évtizedeiben egy közvetlenül nem Bessenyeihez kapcsolódó ügy révén a portrékérdés mégis ismét a magyar irodalmi és közélet fókuszába került.

Történt ugyanis, hogy 1873-ban Czirjék Imre Szatmár vármegyei, nagygéci birtokos nemes az egykori testőr, Czirjék Mihály egyenesági leszármazottja egy, a felmenőjéről Szathmáry Király Pál, Bessenyei testőrtársa (1760–1766) által festett

17 Kazinczy Ferenc Helmeczy Mihálynak. Széphalom, 1814. július 27. KazLev XI. 482.

18 Kazincy Ferenc Kölcsey Ferencnek. Széphalom, 1814. január 4. KazLev XI. 166. Idézi *Gálos R.*: Bessenyei i. m. 361. *Lás*d erről még Orbán László jegyzetét: Pályám emlékezete i. m. 938.

19 Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferencnek. Álmosd, 1814. január 22. KazLev XI. 195. *Vö. erről Némedi L.*: Bessenyei i. m. 300.

20 Kölcsey Szemere Pálnak. Álmosd, 1814. márc. 3. In: Kölcsey Ferenc levelezése. Válogatás. Bp. 1990. 36. Vö. erről még: KazLev XI. 533.

21 Kölcsey Ferenc Kazinczy Ferencnek. Álmosd, 1814. április 3. KazLev XI. 310.

22 Kazinczy Ferenc Szentgyörgyi Józsefnek. Széphalom, 1814. április 5. KazLev XI. 316.

23 Kazinczy Ferenc Kölcsey Ferencnek. Széphalom, 1814. április 9. KazLev XI. 334. Lásd erről *Gálos R.*: Bessenyei i. m. 361.; *Némedi L.*: Bessenyei i. m. 300.

24 Kazinczy Ferenc Döbrentei Gábornak. Széphalom, 1814. november 7. KazLev XII. Bp. 1900. 158.

25 Bessenyei testamentumáról és annak tartalmáról lásd bővebben *Csorba Sándor:* Bessenyei végrendelete. In: A szétszórt rendszer. Tanulmányok Bessenyei György életművéről. Nyíregyháza 1998. 155–171.; *Csorba Sándor:* Bessenyei György világa. (Irodalomtörténeti füzetek.) Bp. 207–225., 250–254.

26 *Gálos R.*: Bessenyei i. m. 361.; *Némedi L.*: Bessenyei i. m. 300.

27 Kazinczy Ferenc Pápay Sámuelnek. Széphalom, 1814. pünkösd. KazLev XI. 398.

képet ajándékozott a Magyar Tudományos Akadémiának. Arany János, a Tudós Társaság titkára levélben a következő szavakkal köszönte meg Czirjéknek az ajándékot: „A Magyar Tudományos Akadémia, folyó október 6-án tartott összes ülésében kedves tudomásúl vette, hogy Tekintetes úr jeles őse Czirjék Mihály, a testőr és Bessenyei köréhez tartozó irónak életnagyságú olajba festett arczképét az Akadémiának felajánlani kegyeskedett. […] Buda-Pest, 1873. oct. 11."[28]

1. kép – Czirjék Mihály magyar nemesi testőr (1753–1797) portréja

Az Akadémia felkérésére a festményt Barabás Miklós ellenőrizte és véleményt mondott róla, illetve állítólag restaurálta is azt. Az őt erre felkérő levélben Arany János utalt a kép eredetére és arra, az kit is ábrázol: „Az itten küldött régi olajfestményt, mely Czirjék Mihály testőrt, a Bessenyei köréhez tartozó írót ábrázolja, az Akadémia annak egyik utódjától ajándékban nyerte. A folyó hó 6-án tartott összes akadémiai ülés határozásából arra kérem fel Tekintetes urat, szíveskedjék véleményt mondani arra nézve, ki lehet-e javitani e festményt és mibe kerülne a javitás? Tisztelettel Buda-Pest 1873 oct. 11."[29] Barabás válaszában úgy vélte, hogy „a Czirjék Mih. Arczképet megtisztogatván, azt ki lehet alkalmasan javitani, és ő az Akadémiának, ha a személy arra nézve elég fontossággal bir, lassankint, üres óráiban szivesen meg is kezdi a javitást, csakhogy még akkor ís fennmarad a *keret* költsége." Az Akadémia „(…) Barabás Miklós ajánlatát köszönettel fogadta, és felkérte »a mindenesetre megőrzeni méltó arczkép kijavítására«. Döntését azonban arról, vajon »az ily arczképeket maga tartja-e meg az Akadémia, vagy átengedi a nemzeti múzeumi képtár történeti osztályának« későbbre halasztotta".[30] A festményt Szily Kálmán akadémiai titkár a tudós társaság képei közé helyeztette el, anélkül, hogy az ajándékozó nevét és az adományt pontosan lajstromba vették volna. A Barabás által restaurált képről 1895-ben másolat készült, amely napjainkban az Akadémiai Könyvtár egyik olvasóhelyiségében látható. Az eredeti arcképet ugyancsak 1895-ben „az Akadémia átadta az Országos Képtárnak (illetve az akkor annak keretein belül működő Magyar Történelmi képcsarnoknak), amely cserébe annak másolatát ajánlotta fel az intézménynek, amelyet korábban az Akadémia székházának földszintjén működött könyvtár olvasótermében függesztettek ki. Az eredeti képet 1885-ben a Városligetben az Országos Kiállítás számára épült Műcsarokban helyezték el, ahonnan 1907-ben visszavitték az Akadémia épületébe. Miután 1934-ben a Magyar Történelmi Képcsarnok a Magyar Nemzeti Múzeum igazgatása alá került, 1939-ben az Országos Képtár gyűjteménye a Múzeumban kapott helyet. Itt őrzik a Czirjék Mihály-képet is."[31]

A Czirjék Imre által az akadémiának ajándékozott kép Bessenyei család történetét feldolgozó monográfiában már úgy jelent meg mint Bessenyei György portréja.[32] A Bessenyei *alias* Czirjék-portré és a Bessenyei Pál portréja Széll szerint lehetőséget kínál azok összehasonlítására: „ugyanis midőn Kazinczy egyik levele nyomán már alig hihetünk többé, hogy Bessenyey[!] György arczképét szemlélhessük, a Linczben elhalt Bacsányi[!] János hagyatékából György testőrkori arczképe szerencsére előkerült, és jelenben a m. akademia könyvtárában őriztetik".[33] Széll, mivel nem ellenőrizte a Czirjék-Bessenyei-kép provenienciájának a történetét, nem valós információra alapozta kijelentését, és ezzel újabb valótlan állítást terjesztett el a köztudatban.

Érdekes módon bárki könnyen leleplezhette, illetve megcáfolhatta volna Széll kijelentését, ha az *Akadémiai Értesítő*ben megjelent közleményeket a képadományozásról

28 MTA-KIK-Kt-RAI [Magyar Tudományos Akadémia Könyvtára és Infomációs Központ. Kézirattár. Régi Akadémiai Iratok. Fogalmazvány.] 1.367/1873. sz. Lásd erről: Magyar Tudományos Akadémia Értesítője 7. (1873) 168., 184.; *Divald Kornél:* A Magyar Tudományos Akadémia palotája és gyűjteményei. Magyarázó kalauz. Az Akadémia megbízásából. Bp. 1917. 100. Vö. erről *Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 256.; *Gálos R.:* Bessenyei i. m. 361.; *Reisz T. Cs.:* Bessenyei i. m. 438.; *Ugray Bálint:* Ismeretlen festő: Czirjék Mihály, 1770-es évek második fele – 1780-as évek első fele. In: A valószínű képei. Barabás Miklós művei a Magyar Tudományos Akadémián. Szerk. Barabás Éva. Bp. 2023. 123–125. (Itt mondok köszönetet Gödölle Mátyásnak, a Magyar Nemzeti Múzeum Történelmi Képcsarnoka szakmúzeológusának, történésznek és művészettörténésznek, hogy Ugray Bálint írására felhívta a figyelmemet.)

29 MTA-KIK-Kt. 1105/1873. sz.; Akadémai Értesítő 7. (1873) 168.

30 Uo. és MTA-KIK-Kt. 1105/1873. sz.; Akadémai Értesítő 7. (1873) 184. Vö. erről *Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 256.; *Ugray B.:* Czirjék Mihály i. m. 123.

31 Lásd minderről bővebben *Ugray B.:* Czirjék Mihály i. m. 123–124.

32 A Nagybesenyői Bessenyey-család története. Írta és oklevelekkel kiadta Széll Farkas. Bessenyey György és Pál arczképével és hasonmásokkal. Bp. 1890. Vö. erről *Porkoláb T.:* Panteonizáció és vizuális i. m. 85.; *Porkoláb T.:* Panteonizáció i. m. 85.; *Reisz T. Cs.:* Bessenyei i. m. 438.

33 *Széll F.:* A Nagybesenyői i. m. 112–113.

fellapozza, de senki sem vette erre a fáradságot. Sőt, ha a kortársak kutattak volna a kép eredete, illetve története után, úgy az Akadémia archívumában megtalálták volna Czirjék Imre levelét és felajánlását, valamint Arany János közlését is. Erre azonban senki nem vállalkozott. Nem véletlen, hogy a Széll monográfiájáról írt ismertetés szerzője is Czirjék képét Bessenyei arcképeként tette közzé.[34] A nem sokkal később napvilágot látott *A magyar irodalom t*örténete című mű 1896. évi kiadásában a Czirjék-portrét ugyancsak Bessenyei képeként közölte.[35]

2. kép – Kallós Ede: Bessenyei György szobra Nyíregyházán

Bessenyei születésének közelgő 150. évfordulója alkalmából Kallós Ede szobrászművészt bízták meg egy, a költőt és írót ábrázoló egészalakos szobor elkészítésével. Az Akadémián „megtalált" testőrkép másolatát bocsátották a rendelkezésére, amelyet az MTA akkori vezetősége, mivel a képnek nem volt címe, ismételten figyelmen kívül hagyva a Czirjék-féle adományozásról szóló forrásokat, egyértelműen Bessenyei portréjának tulajdonított.[36] Ezt a véleményt megerősítették a szoborról készült olyan leírások, mint például a *Vasárnapi Ujság* cikke: „(…) B[essenyei] Gy[örgy] alakját Mária Terézia korabeli testőr egyenruhában mintázta Kallós, amint gondolataiba elmerülve áll kissé előrehajló mozdulatban. A történelmi hitelességű arczképek[!] alapján készült hű mása a daliás testőrtisztnek, s elgondolkozó, komoly arczához igen jól illik a czopfos paróka, s hanyagul alácsüngő kardja és tarsolya elárulja, hogy itt a haza sorsán tűnődő hazafi áll előttünk, nem a katona".[37]

Midőn a szobrot 1899-ben Nyíregyházán felállították, Czirjék Imre azonnal tiltakozott, hogy az nem a magyarországi felvilágosodás egyik legkiemelkedőbb egyéniségét, hanem testőr-költő felmenőjét ábrázolja, de panasza nem talált meghallgatásra. Későbbi kísérletei is sorra kudarcot vallottak, így azután maga is beletörődött, hogy a legjelentősebb testőrírónak saját dédapja portréjával állítottak örök emléket, sőt még felettébb büszke is volt erre.

Alig több mint fél évtizeddel később ha nem is adtak hitelt érdemlően igazat Czirjék Mihály (1775 és 1787 között volt a nemesi testőrség tagja)[38] leszármazottjának, tudniillik az említett képen és Kallós Ede szobrán nagyapjának a portréja látható, egy 1906-ban megjelent irodalomtörténeti műben közölt „Bessenyei-kép" alatt már a következő aláírás olvasható: „Bessenyei György állítólagos arczképe." Ez a mű kiadójának némi bizonytalanságáról árulkodik, jelezve talán azt, hogy mégsem kellene egyértelműen Czirjék Mihály portréját Bessenyeinek tulajdonítani.[39] A művelt társadalmat azonban úgy látszik sem ez, sem a Czirjék-kép történetét anekdotikus formában bemutató írás sem ingatta meg abban, hogy a Czirjék-portrén továbbra is Bessenyeit lássa-láttassa.[40]

34 *Váczy János:* Bessenyei György és ősei. Vasárnapi Újság 37. (1890) 397.

35 A magyar irodalom története: képes díszmunka két kötetben. I. Szerk. Beöthy Zsolt. Bp. 1896. 113.; vö. erről még *Beöthy Zsolt:* A magyar irodalom története. I. Bp. 1899. 551.

36 Vö. erről *Gálos R.:* Bessenyei i. m. 361. (Gálos – tévesen – 1897-et adja meg a szobor felállításának az éveként.)

37 *Paur Géza:* Bessenyei György szobra. Vasárnapi Újság 46. (1899) 314–315., az idézet: 315. Uo. (315.) lásd a Czirjék Mihályt ábrázoló festmény alapján készített portrét (Egykorú festmény után rajzolta Cserna Károly). A Vasárnapi Újság szerkesztősége Széchy Károlynak Gvadányi Józsefről készített monográfiájában, részint ugyancsak Széchynek a Beöthy Zsolt által szerkesztett magyar irodalomtörténetben írt fejezetében közölt képet vette át. Lásd *Széchy Károly:* Gvadányi József (1725–1801). (Magyar Történelmi Életrajzok.) Bp. 1894. 16.; *Széchy Károly:* Bessenyei fellépésétől a kiegyezésig. 1772–1867. In: A magyar irodalom története. (Képes díszmunka két kötetben.) II. Szerk: Beöthy Zsolt. Bp. 1896. 22. – A szobor elkészítésére kiírt pályázatról, magáról a szobor felállításáról vö. bővebben *Bánszki István:* A Bessenyei-kultusz kialakulása Szabolcs megyében a 19. század végén (1884–1900). In: Bánszki István: Így él köztünk Bessenyei György. A Bessenyei-hagyomány ápolása Szabolcs-Szatmár megyében – tények és dokumentumok tükrében 1884–1986. Nyíregyháza, 1986. 10–15.; *Katona B.:* Bessenyei-legendák 1997 i. m. 9–10.; *Katona B.:* Bessenyei-legendák 1998 i. m. 11–12.

38 Lásd róla bővebben *Sebetić* [*Raimund*]: A magyar királyi testőrség. Névjegyzék 1760-tól 1850-ig. Bécs 1898. 21., 44.; *Gálos Rezső:* Adatok Czirjék Mihály testőríró életrajzához. Hadtörténelmi Közlemények 38. (1937) 121–130.; A magyar testőrségek névkönyve. 1760–1918. Összeállította tisza-beői Hellebronth *Kálmán*. Bp. 1940. 123.

39 *Vende Ernő:* A magyar irodalomtörténet képekben. Átnézte: Beöthy Zsolt. I. Bp. 1905. 52.

40 Trócsányi Zoltán a Czirjék-Bessenyei-kép/szobor körül keringő legendákat felhasználva a következő anekdotikus történetben beszéli el a Czirjék-kép históriáját, ezzel maga is gyarapítva a képpel kapcsolatos mende-mondákat. „Czirjék Imre, szatmármegyei földbirtokos 1873-ban egy régi családi képet adományozott az Akadémiának, amely Czirjék Mihály magyar testőrt és írót ábrázolta. A képet személyesen vitte el, kísérőiratot nem csatolt hozzá és így az Akadémiánkon idővel elfelejtették, kit ábrázol a régi kép. Arany János a képet takarékosságból nem rámáztatta be, ott állt az a főtitkári hivatal egyik szekrénye mellett, arccal a fal felé fordítva – évtizedeken keresztül. Múltak-teltek az évek, Arany János is elbúcsuzott a főtitkárságból, átadva székét Fraknói Vilmosnak, akit aztán Szily Kálmán váltott föl, hogy átadja helyét Heinrich Gusztávnak. Ma már bajos megállapítani, kinek jutott eszébe agnoszkáltatni a díszruhás, porlepte testőrt, de valakinek eszébe jutott és irodalomtörténészeink hamarosan meg is állapí-

Még ezt megelőzően, az „ál-Bessenyei"-kép után készült Róna József szobra is 1923-ban, amelyet a Magyar Nemesi Testőrgárda egykori bécsi épületében (Trautson- vagy Gárdapalota), a későbbi bécsi Collegium Hungaricumban állítottak fel.[41] Róna midőn szobrához Bessenyei-képet keresett, nem talált mást, mint a Czirjék-portrét. Erről tanúskodik Fleischer Gyulához írt egyik levele, amelyben Róna arról tájékoztatta a művészettörténészt, miszerint „Klebelsberg [Kuno] gróffal és több hozzáértővel együtt azon eredményre jutottunk, hogy az Akadémia képe minden valószínűség szerint Bessenyeit ábrázolja. Más adat nem lévén, nekem csakis ebből kellett alakomat rekonstruálni".[42]

1927-ben a Magyar Országos Levéltár második emeleti csarnokában Dudits Andor Bessenyeit szintén a Czirjék-arckép után ábrázolta tudós társainak körében. Ugyancsak Fleischer mutatott rá arra, hogy „Dudits Andor freskója az Országos Levéltárban nem Bessenyei György, hanem Czirják[!] Mihály arcvonásait örökíti meg." Hasonló módon nyilatkozott Dudits Andor festőművész úr is: „Bessenyei György arcképét, ha nem csalódom, Beöthy irodalomtörténetéből festettem."[43]

A Czirjék-képhez feltétlenül ragaszkódók táborát az sem zavarta, hogy Hellebronth Kálmán 1940-ben egyértelművé tette: az minden kétséget kizáróan, az 1780-as években szintén a Magyar Királyi Nemesi Testőrségben szolgált Szatmár vármegyei nemesi család tagját ábrázolja.[44]

Ugyancsak nem volt, illetve nincs egyetértés az egyetlen „hiteles"-nek kikiáltott Bessenyei-portrénak az eredetiségét illetően sem. Fleischer Gyula a bécsi alapítású Szent István-rend képi ábrázolásairól közölt tanulmányában felvetette, hogy közülük a lovagrendnek a bécsi Burg kápolnájában 1764-ben lezajlott együttes áldozását bemutató nagyméretű innsbrucki falfestményen, az ünnepélyes szertartásra kivezényelt magyar királyi testőrök egyikében a festő Bessenyeit örökítette volna meg.[45]

Gálos Rezső Bessenyei-monográfiájában a korábbi állításokkal ellentétben már magabiztosan jelentette ki: „Bessenyei Györgynek azonban mégis maradt egy hiteles képe: az innsbrucki várban. Mária Terézia idejében ugyanis évenkint nagy udvari ünnepséget tartott a Szent István-rend káptalanja s erre testőröket is rendeltek ki. Ez ünnepekből való Johann Franz Greipel udvari festő festménye Innsbruckban: »A Szent István-rend vitézeinek első együttes áldozása a bécsi Burg kápolnájában«. Ezen a freskón látható Bessenyei is s ez a kép hiteles, ennek másolatát adtuk e könyv élén."[46]

A Czirjék/Bessenyei-portré – annak ellenére, hogy időközben új, bár meglehetősen óvatos és egyértelmű érvekkel alá nem támasztott „felfedezés" is napvilágot látott, a Kallós-szobornak, valamint Róna és Dudits ábrázolásainak is köszönhetően a következő évtizedekben szintén makacsul „tartotta magát". Részben úgy, hogy az egyes, Bessenyeivel kapcsolatos művekben úgy közölték a Czirjék-képet, hogy az „hitelt érdemlően" Bessenyeit ábrázolja; részben pedig elhatárolódtak attól, hogy állást foglaljanak akár a Czirjék/Bessenyei-kép azonosításának a kérdésében, vagy éppenséggel elhagyták a képet a különböző összefoglaló irodalomtörténeti munkákból, s végül pedig Fleischer, illetve az ő nyomán Gálos feltételezését meglehetősen óvatosan kezelték.[47]

A Bessenyei-portré ügye egy rövid időre kikerült a Bessenyei életművét feldolgozó vagy annak bizonyos aspektusaival foglalkozó irodalomtörténészek látóköréből. Ez azonban az 1990-es években egy hírlapi cikk nyomán ismét vita tárgyát képezte. A Czirjék-képnek Trócsányi Zoltán által fent hivatkozott írását „leporolva" Balogh László valószínűsítette, hogy Kallós Ede nyíregyházi szobra nem Bessenyeit ábrázolja.[48]

---

tották, hogy az elegáns testőr nem lehet más, mint Bessenyei György. Amikor Szabolcs vármegye a kilencvenes években elhatározta, hogy szobrot emel Bessenyeinek, az Akadémiához fordult hiteles arcképért, ahonnan ezt a képet ajánlották, amely a köztudatban már hiteles Bessenyei-arckép gyanánt élt. A szobor valóban ez után a kép után készült. Szily Kálmán beszélte el nekem, hogy a szobor leleplezése után másnap egy izgatott öregúr látogatta meg az Akadémiában. – Kérem, most jövök Nyíregyházáról! Valami borzasztó tévedés történhetett. – Miért? – kérdezte Szily. – A szobor ezután a kép után készült és a falon lógó testőr-képre mutatott. – Kérem – válaszolta az öregúr – én Czirjék Imre vagyok, s ez a testőr az én szépapám. Ezt a képet én adtam 1873-ban az Akadémiának. Itt van róla az elismervény. De nem haragszom. Köszönöm szépen, hogy úgy megtisztelték a szépapámat. Egyébként az érdekes kép eredetijét az Akadémia a Történelmi Képcsarnokban helyezte el és saját képtára számára modern másolatot készíttetett róla, amely az Akadémiai Könyvtár olvasótermében van kifüggesztve." – *Trócsányi Zoltán:* Magyar régiségek és furcsaságok. Bp. 1924. 172–173.

41 A szobor, miután a magyar állam 1960-ban eladta a palotát, a Nyíregyházára, a Tanárképző Főiskola könyvtárának az olvasótermébe került.

42 *Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 257. – A Czirjék-kép történetét Fleischer az alábbiakban foglalja össze: „A festményt 1873-ban Czirjék Mihály unokája, Czirjék Imre szatmármegyei földbirtokos ajándékozta az Akadémiának. Idővel, nem tudni hogyan, az a téves hit keletkezett az Akadémiában, hogy ez az arckép Bessenyei Györgyöt ábrázolja, s mint ilyet közölte Széll Farkas a Bessenyei családról írt művében, Beöthy Zsolt a Magyar irodalom történet c. műben és Szilágyi Sándor a Történelmi Életrajzokban." (*Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 256.) Vö. erről még *Jakó János:* Bessenyei György emléke a numizmatikában. In: Nemesi és Polgári Füzetek 2. Szerk: Kühner Éva. Nyíregyháza 2018. 210.

43 Uo. – Dudits Bessenyei ábrázolásáról vö. bővebben *Reisz T. Cs.:* Bessenyei i. m. 437–439.

44 *Hellebronth K.:* A magyar testőrségek i. m. 120.

45 *Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 257.

46 *Gálos R.:* Bessenyei i. m. 361. Gálos érdekes módon, nem a kérdést elsőként felvető Fleischer Gyula tanulmányára, hanem Laczkó Géza és Szalai Sándor közös művére hivatkozik. Laczkó és Szalai szintén nem említi Fleischer kutatásait, nemes egyszerűséggel az általa vizsgált Greipel-képre utalnak, amelyen Bessenyei „hiteles" portréja látható: „Bessenyei-képünk Greipel J. F. 'A Szent István rendi vitézeinek első együttes áldozása a bécsi Burg kápolnájában' című, az innsbrucki várban elhelyezett freskója után készült. Ez az egyetlen hiteles Bessenyei-portré; az eddig szereplő 'Bessenyei-fej'-ről a műtörténeti kutatás a közelmúltban kiderítette, hogy az egyik Cziráky grófot[!] ábrázolja." *Laczkó Géza – Szalai Sándor:* A magyar irodalom Pantheonja. Bp. 1941. (Lapszám nélkül.) Idézi ezt *Porkoláb T.:* Panteonizáció i. m. 86.

47 Vö, Magyar Irodalmi Lexikon. I. Bp. 1963. 154.; *Hegedüs Géza:* A magyar irodalom arcképcsarnoka. Bp. 1976. 59–62.; *Keresztúry D.:* A magyar irodalom i. m. 95. (A Fleischer által javasolt képet illetően Keresztúry meglehetősen pontatlanul fogalmazott, tudniillik Besssenyei „Arcképét egy, a császárnőt udvartartása körében ábrázoló csoportképen[!] vélték felfedezni."); *Klaniczay Tibor:* A magyar irodalom története. Bp. 1982.; Lásd ezekről a művekről összefoglalóan *Csorba S.:* Bessenyei György i. m. 228.; *Porkoláb T.:* Panteonizáció és vizuális i. m. 85.; *Porkoláb T.:* Panteonizáció i. m. 85–86.

48 *Robod.* (*B. L.*)*:* Bessenyei szobra Nyíregyházán valószínűleg nem a felvilágosult költőt ábrázolja. Kelet-Magyarország 53. (1993) 64. sz. 12. – Ezt a patront 2011-ben ismét elpukkantották, ugyancsak a Trócsányi által elbeszélt történetet felidézve, azt azzal a téves állítással is kiegészítve, miszerint Czirjék Mihály Bessenyei barátja[!] lett volna. Lásd *Mártélyman:* Bessenyei Györgyöt ábrázolja a nyíregyházi szobor? (Nemzeti Portrétár.)

A „hírlapi kacsára" Katona Béla irodalomtörténész reagált meglehetősen ironikus hangnemben, tudniillik Balogh cikkének címe is már „nagy horderejű tudományos felfedezést sugall".[49] Katona Balogh „nagy felfedezés"-ét egyfajta „önleleplezés"-nek tartotta, felróva a hírlapírónak, hogy részint „teljesen tájékozatlan a Bessenyei-irodalomban", részint pedig a „Bessenyei-szobor létrejöttének történetében". Jóllehet Katona elismerte, hogy „Bessenyeinek nem maradt fenn hiteles ábrázolása", felidézve összefoglalóan egyrészt Kazinczynak egy Bessenyei-portré megszerzése ügyében kifejtett fáradozásait, másrészt a magyar irodalomtörténetíróknak a kérdésben folytatott kutatásait.[50] Fejtegetéseiben Katona bővebb teret szentel a Fleischer által a Greipel-freskón állítólag megjelenített Bessenyei-arcképnek is, melyet szerinte „az irodalmi köztudat hosszú időn át a költő egyetlen hiteles portréjának tartott, s sokan ma is annak tartanak".[51] Katona ennek a vélt portrénak a hitelességét határozottan elvetette, és érdekes és kissé meghökkentő, legendába illő magyarázattal szolgált az elutasításra. Úgy vélte, bár a Bessenyeinek tulajdonított „megnyerő arcú testőrportré akár Bessenyeié is lehetne, a kép címe azonban meggondolkottathat bennünket".[52] Gondolatát folytatva a „hitelességet bizonygató kutatókon" ironizál, akiknek szerinte „sohasem jutott eszébe, hogyan kerülhetett volna az áldozásra várakozó vitézek közé a protestáns Bessenyei? Igaz, hogy később ő valóban katolizált, de akkor, 1779-ben már rég nem volt a testőrség tagja, s elég valószínűtlen, hogy a materialista gondolkodású író testőregyenruhában járt volna áldozni a Burg kápolnájába."[53]

Meglehetősen meghökkentő és nem éppen tudományos érvelés. Először is Katonának tudni kellett volna, hogy a testőrség soraiban számos protestáns volt található, akik vallástól függetlenül kötelesek voltak fontosabb ünnepi eseményeken, így a Szent István-rend ünnepségein szolgálatot teljesíteni (például őrt állni). Másodszor sem Bessenyei, sem testőrtársai, lett légyenek ők materialisták vagy idealisták, miért jártak volna a bécsi Burg kápolnájába áldozni? Nem azért voltak ott, hanem mert az előírásoknak megfelelően kötelezően részt kellett venniük az udvari ünnepségeken.[54]

Úgy tűnik, Katona nem mélyült el Fleischer tanulmányában és ennek nyomán Gálos monográfiájában sem, különben nem tette volna fel azt a fölöslegesnek tűnő kérdést: „nem tudjuk, ki terjesztette el, hogy az innsbrucki falfestmény egyik képe éppen Bessenyeit ábrázolná"? Abban viszont egyetérthetünk vele, hogy erről az ábrázolásról Bessenyeinek tudni kellett (volna), mivel az ellenkező esetben „bizonyára nem hallgatta volna el ezt Kazinczy előtt sem".[55]

Katona védelmébe vette Kallós Ede Bessenyei-ábrázolását is, hangsúlyozva, hogy amikor a szobrász alkotását készítette, azért folyamodott a Czirjék-portréhoz, mivel nem állt más hiteles arckép rendelkezésére a bihari remetéről. „Ha hiteles ábrázolás nem állt rendelkezésre Bessenyeiről, ugyan kiről mintázhatta volna meg őt szobrász, egy könyökvédős adóhivatalnokról talán, vagy a sarki szatócsról? De ha tudjuk, s ezúttal magától a művésztől tudjuk, hogy Czirjék Mihály volt alkotásának modellje, akkor most Czirjék Mihály szobra és nem Bessenyeié? Aki csak ennyit tud a műalkotás lélektanáról, annak fogalma sincs a művészet lényegéről. A modell lehetett akárki, az ércbe öntött alak azonban a leghitelesebben Bessenyei. A művészi teremtő erő csodája éppen az, hogy a kész alkotás sohasem azonos egy az egyben a modellel."[56] Meglepő okoskodás, de nem eléggé meggyőző. Ezek szerint bárki lehetett volna Bessenyei modellje, akár még Czirjéknél jóval ismertebb testőrök is, akikről szintén maradtak fenn képek, de akár egy korabeli, az 1770-es vagy az 1780-as években, vagy később készült színes testőrábrázolás is megtette volna?

Katona mélységesen elítélte a hamis legendákat szövögetőket, mint például Bessenyei esetében is, mivel ezek a legendák, „eltakarják vagy meghamisítják a valóságot, s mindenképpen fel kell lépnünk ellenük, még akkor is, ha tudjuk, hogy többnyire szélmalomharcot folyattunk, ha tudjuk, hogy a legendaoszlatás a legreménytelenebb vállalkozások közé tartozik".[57] Ezzel nem lehet vitatkozni, csak az a baj, hogy maga Katona is legendaalkotó. Említett könyvében Czirjék Mihályt összekeverte a Cziráky grófok egyikével, kijelentve, hogy a „szóban forgó testőrkép nem Bessenyeit, hanem az egyik Cziráky grófot ábrázolja".[58]

A kérdéssel Csorba Sándor is foglalkozott Bessenyei-monográfiájában. Ő, sajnálatos módon, a Czirjék/Bessenyei-kép azonosítása tekintetében kritika nélkül követte Katonát. Szerinte Katona egyértelműen tisztázta, hogy „az Akadémia akkori könyvtárában őrzött kép Bessenyei György mása lett volna".[59] Csorba úgy vélte továbbá, hogy irodalomtörténetírásunk hosszú évtizedeken át nem vette tudomásul azokat a kutatásokat, amelyek kétség kívül igazolták: az Akadémián egykor őrzött kép nem a könyvtárban, hanem a főtitkár szobájában volt található. Csorba hivatkozott többek között Trócsányi fent idézett anekdotikus történetére is,[60] illetve az abban foglaltakra, melyek szerinte „olyan keveredést okoztak, amelynek tisztázása még most is tart".[61] Megjegyzem, hogy Trócsányi az ismert tényeket közölte, igaz anekdotikus köntösbe öltöztetve, és nincs mit „tisztázni" a kérdésben.

---

https://martelyman.blogspot.com/2011/09/bessenyei-gyorgyot-abrazolja.html. (letöltés: 2024. márc. 18.); Jakó János viszont már egyértelműsítette, hogy a Czirjék-képen „látható díszruhás testőr arcvonásai és a későbbi Bessenyei-szobrokon, portrédomborműveken és érmeken megjelenő portrék közötti hasonlatosság kétségtelen", és feltételezhető, hogy „az érmeken látható Bessenyei portrék valójában Czirjék Mihály arcvonásait örökítik meg, amelyek azonban Bessenyei arcképeként kerültek be a köztudatba". *Jakó J.:* Bessenyei György i. m. 210.

49 *Katona B.:* Bessenyei-legendák 1997 i. m. 25.; *Katona B.:* Bessenyei-legendák 1998 i. m. 25–26.

50 Uo.

51 Uo. 26.

52 Uo. 27.

53 Uo.

54 A testőrök kötelezettségeiről lásd bővebben *Báróczy Sándor:* Feljegyzései a Magyar Nemesi Testőrség életéből 1760–1800. Összeállította 1829-ben Krudy Ferenc testőrhadbíró. Magyarra fordította K. László József M. kir. igazgató-tanár. Bp. 1936. 17–18., 20–25.; *Soós István:* Testőrélet a 18. században. História 32. (2010) 5. sz. 7–8.

55 *Katona B.:* Bessenyei-legendák 1997 i. m. 27.; *Katona B.:* Bessenyei-legendák 1998 i. m. 27.

56 Uo.

57 Uo. 26.

58 Uo.

59 *Csorba S.:* Bessenyei György i. m. 228.

60 Uo.

61 Uo.

Hadd foglalkozzak most már Fleischer feltételezésével vagy talán „felfedezésével", azaz Greipel a freskóján valóban megörökítette volna Bessenyeit? Kérdés viszont, Fleischer konkrétan mire alapozta feltevését? Mielőtt ennek ismertetésére rátérnék, meg kell vizsgálni a szóban forgó festményen ábrázolt ünnepi eseményt.

Az innsbrucki lovagvár nagytermében három nagyméretű festmény látható: az egyik I. Ferenc császárt az aranygyapjas rend ünnepi lakomáján ábrázolja; a második Miksa főherceget a német lovagrend konklávéjában; a harmadik, ami témánkhoz közvetlenül kapcsolódik, azt a jelenetet örökíti meg, midőn Mária Terézia királynő és férje, I. (Lotaringiai) Ferenc német-római császár s családja, valamint az udvari osztrák és magyar méltóságok, udvarhölgyek, a rend felavatott lovagjai, továbbá a magyar királyi udvari nemesi testőrség kapitányának és néhány kivezényelt testőrnek a jelenlétében Barkóczy Ferenc esztergomi hercegprímás megáldoztatja a lovagrend tagjait, élükön a trónörökös József főherceggel.[62]

Greipel a képen ábrázolt személyek többségét feltehetően személyesen ismerhette. Ez természetesen nemcsak Mária Terézia királynő és I. Ferenc (Lotaringiai) német-római császár és gyermekeik, hanem a legmagasabb rangú udvari méltóságok, magyar főnemesek esetében szintén így lehetett. Ugyanis őket, nemcsak ezen a képen, hanem más, az udvar életéhez kapcsolódó festményein is, igen élethűen örökítette meg. A kortársak a portrészerű arcvonásaik után ismerhették fel őket, az utókort pedig – miként Greipel más tablóin – a falfestmény alsó részén feltüntetett nevük tájékoztatja. A művész azzal, hogy az ábrázoltakat élénken mozgó kis csoportokba tömörítette, sikerrel érzékeltette, milyen magasztos számukra – egyetlen főt kivéve – az a pillanat, midőn a szentelt ostyát átvehetik. Az ünnepélyességet csak fokozza az udvarhölgyek térdelő csoportja, amely mintegy lezárja a hivatalos személyiségek sorát.

A freskón szereplő személyek közül többet a kép jobb felső sarkában feltüntetett nevek és a személyek melletti számok alapján be tudunk azonosítani. A kép bal sarkában Mária Terézia látható csipkés, hermelinprémes magyar ruhában. Körülötte a festő az osztrák és magyar császári és királyi méltóságokat sorakoztatta fel, úgymint: gróf Grassalkovich Antalt,

3. kép – Johann Franz Greipel: A Szent István-rend lovagjainak első együttes áldozása a bécsi Burg kápolnájában. 1764. május 5–6.

62 A vizsgálandó freskó pontos címe: „Erstes Feyerliches Kirchenfest Anno 1764. in Wien in der Kays. Hofkapelle bey Errichtung des Königl. Ungar. St. Stephans Ritter Ordens da Ihro Majest. JOSEPHUS II. Römischer König in Gegenwart Ihro Majestaet MARIAE THERESIAE Keyserin, Königin, als Durchlautigsten Stifterin und Großmeister das Opfer abseliget haben."– Az 1764. május 5-én és 6-án lezajlott udvari ünnepségről lásd részletesen: Aus der Zeit Maria Theresias. Tagebuch des Fürsten Johann Josef Khevenhüller-Metsch kaiserlichen Obersthofmeisters 1742–1776. Hrsg. im Auftrage der Gesellschaft für Neuere Geschichte Österreichs von Rudolf Graf Khevenhüller-Metsch und Dr. Hans Schlitter. Wien-Leipzig-Berlin 1917. 30–33.; *Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 247–250.; *Gödölle Mátyás:* A rendalapítás képzőművészeti forrásai. In: Szent István lovagjai. Szerk. Gödölle Mátyás – Pallos Lajos. Bp. 2014. 97–99.

a magyar kamara elnökét, gróf Pálffy Miklós főudvarmestert, korábbi magyar kancellárt, gróf Nádasdy Ferenc altárbornagyot, horvát bánt, gróf Balassa Pál főpohárnokmestert, gróf Batthyány Imre étekfogómestert. Az előtérben a rend nagykeresztesei állnak: a királynővel szemben, háttal a képet nézőknek: gróf Batthyány Lajos nádor, mögötte profilban gróf Eszterházy Ferenc magyar kancellár, gróf Carl Friedrich Hatzfeld államtanácsos; a nézőkkel szemben a rend fővezérei (*commendatores*): gróf Johann von Chotek a császári udvari szertartásmester, Cseh-és Morvaország kormányzója, gróf Pálffy Lipót magyar koronaőr, gróf Heinrich Cajetan

Blümegen államtanácsos, továbbá a rend lovagjai: báró Friedrich Binder von Kriegelstein államtanácsos, báró Koller Ferenc Xavér királyi személynök, herceg Eszterházy Pál Antal, gróf Forgách János, gróf Karl Ferdinand von Hatzfeldt-Wildenburg, udvari titkos tanácsos, gróf Heinrich Cajetan von Blümegen osztrák kancellár, báró Egid Valentin Borie zu Schönbach államtanácsos, gróf Keglevich József kamarai tanácsos, a lovagrend titkára. Mögöttük a rend közép- és kiskereszteseinek a csoportja. A háttérben, a sekrestye bejárata előtt, az Aranygyapjas Renddel a mellén I. Ferenc császár és a császári-királyi család tagjai (Lipót és Miksa főhercegek) ülnek. A kép jobb oldalán térdelve, udvarhölgyek láthatók. A szertartást végző esztergomi hercegprímást, a lovagrend nagykereszteset, gróf Barkóczy Ferencet abban a jelenetben ábrázolta festő, amint a szent ostyát az előtte térdelő József főherceg trónörökösnek átnyújtja.

A freskó közepe táján herceg Esterházy Miklós, a testőrség kapitánya áll.

4. kép – Herceg Esterházy Miklós a Magyar Királyi Nemesi Testőrség kapitánya

A kép jobb alsó sarkában pedig egy kivételével a nézőknek háttal ábrázolva az ünnepségre kirendelt testőrök díszegyenruhában, karddal az oldalukon, illetve puskával a kézben.

Velük azonban még nem ér véget a látvány: Greipel, mintha még ki szerette volna tölteni a rendelkezésre álló helyet, több kíváncsi személyt is felvonultat.[63] Greipel ezeket az alakokat is portrészerűen festette meg, de az ő nevüket nem tüntette fel. A kortársak azonban feltehetően tudhatták, hogy közülük ki kicsoda volt.

Visszatérek azonban a testőrökhöz! Hogyan kerültek/kerülhettek ők egyáltalában a képre? A Magyar Királyi Nemesi Testőrség – mint arra fentebb is utaltunk – alapszabályaiban a gárda tagjai számára szigorúan előírták, hogy a különböző udvari vagy állami (egyházi és világi) ünnepségeken, a király-, illetve császárkoronázásokon, eljegyzési, házassági ceremóniákon, az uralkodó család valamelyik tagjának elhalálozásakor, udvari vadászatokon és több más alkalommal nemcsak Bécsben, de külföldön is kötelesek voltak felvonulni, illetve megjelenni. Báróczy számos olyan esetről számol be, amikor a magyar nemesi testőrséget szolgálatra kirendelték.[64] Így történt ez az 1764. május 5-én és 6-án megtartott Szent István-rend ünnepségeken is, ahol a testőrök szintén kötelesek voltak megjelenni és díszőrséget állni.

5. kép – Magyar nemesi testőrök Greipel festményén

Érdekes módon Báróczy, aki számos udvari és más ünnepségről számolt be, amelyeken a testőrségnek jelen kellett lennie, emlékirataiban nem szól egyik eseményről sem. Könnyebb dolgunk lenne, ha Báróczy foglalkozott volna ezzel az eseménnyel, mert minden bizonnyal – feltéve, ha maga is jelen

63 *Fleischer Gy.*: A Szent István-Rend i. m. 255.
64 *Báróczy S.*: Feljegyzései i. m. 17–18., 20–25.

lett volna – bőséges információkkal látta volna el az utókort mind magáról az ünnepélyes ceremóniáról, mind pedig annak résztvevőiről.

Kérdés most már: kik a képen látható testőrök? Azok-e, akiket az 1764. május 5-ikén és 6-ikán lezajlott ünnepségre kivezényeltek vagy a festő által is esetleg ismert, még a festmény készültekor, tehát 1772–1773-ban is a testőrségben szolgált testőrök? Egyáltalában milyen személyek jöhetnek itt szóba? A Szent István-rendnek erről az ünnepségéről készült jelentés alapján, ha nem is teljes mértékben, de ismerjük a résztvevőket. Herceg Esterházy Miklósról már volt szó, jóllehet ő 1764 májusában még nem volt testőrkapitány, mivel unokatestvére, gróf Esterházy Miklós, volt koronaőr és oroszországi követ töltötte be ezt a méltóságot 1762. augusztus 1-től 1764. június 19-én bekövetkezett haláláig. Herceg Esterházy kinevezését csak 1764. december 7-én vette át.[65] A freskón azonban nem elődjét, hanem a festmény elkészülése idején is testőrkapitányi tisztséget viselő herceg Esterházy került. Feltehetően a súlyos beteg gróf Esterházy a fent említett ünnepségen már nem vett részt.

A kép jobb sarkában, a szertartást figyelve áll gróf Pálffy János vezérőrnagy (1760-tól), testőr alkapitány. A mellette állók közül az egyik az 1764-ben őrnagyként, 1767-től pedig ezredesként szolgáló gróf Rhédey János.[66] A képből kifelé tekintő testőr mellett valószínűleg gróf Kollonich László nagyváradi kanonok, későbbi erdélyi püspök, majd kalocsai érsek látható. Maradt még három párduckacagányos testőr, akiket nem sikerült beazonosítanunk, köztük is a képen a nézők felé tekintő, a szertartásra egyáltalán nem figyelő személyt. Ki jöhet még számításba, aki rangban megfelelt annak, hogy a fényes ünnepségen jelen lehetett: az első őrmesterek közül Gombos Imre kapitány (őrnagy 1763), a másodőrmesterek közül pedig Schusták János Mihály főhadnagy (kapitány 1763), Farkas László főhadnagy (kapitány 1763), valamint Dóczy József kapitány, báró Révay Imre hadnagy. Közülük többen 1772–1773-ban is a testőrségben szolgáltak.[67]

Ezek után a három testőr kilétét kell megvizsgálni, illetve közülük is azét, akiben Fleischer Gyula Bessenyeit vélte láttatni vagy felfedezni. Miként lehetne őket azonosítani? A megoldás egyszerűnek tűnhetne: Greipel a történelmi esemény valósághű ábrázolására törekedett, és a kép készítésének idején már elhunyt személyekről (gróf Grassalkovich Antal kamaraelnök, gróf Batthány Lajos nádor, gróf Rhédey Kálmán stb.), akiket az udvarból korábban személyesen is ismert/ismerhetett, feltehetően akár más, rendelkezésére állt képek alapján vázlatokat készíthetett. Sajnálatos módon – ha ilyen vázlatok valaha valóban léteztek – azok az idők folyamán elkallódtak vagy megsemmisültek. Az efféle források hiányában tehát nem tudunk választ adni arra, vajon milyen előzetes portrék vagy festmények alapján dolgozott, de a további kutatás alapján talán kideríthető lenne.

A Bessenyeiként azonosított testőr Fleischer szerint a többi kifejezéstelen arcú gárdistától eltérően ezt a testőrt Greipel „energiát sugárzó, tüzesszemű"[68] személyként festette meg: „A falfestmény jobboldali szélső csoportjában a nézővel szembeforduló magyar testőr alakja külön is leköti figyelmünket. Ez az egész arc egészen egyedi portré és „minden érzésünk amellett szól, hogy a bécsi magyar nemesi gárda legkiválóbb tagját, Bessenyei Györgyöt ábrázolja."[69] Fleischer azonban maga sem volt biztos kijelentésében és tanulmányában kérdőjelet tett Bessenyei neve után, hangsúlyozva, hogy „Bessenyeiről nem maradt fenn autentikus arcképünk."[70]

6. kép – Bessenyei György feltételezett portréja Greipel festményén

Fleischer ugyanakkor kísérletet tett arra, hogy megmagyarázza: miként is kerülhetett Bessenyei az 1765-ben lezajlott eseményt ábrázoló festményre? „[…] Bessenyei György ugyan csak 1765 júniusában került a testőrség kötelékébe tesvérével, Sándorrral együtt, tehát az 1764. május 5-kén és 6-kán lezajlott Szent István-rend ünnepségein nem lehetett jelen. 1772-ben azonban, midőn Greipel az innsbrucki falképet festette,

65 Herceg Esterházy Miklós kinevezéséről lásd: A királyi magyar nemesi testőrség iratai 1760–1850. HM-HIM Hadtörténelmi Levéltár 1764. 5/18.; vö. *Sebetić [R.]:* A magyar királyi i. m. 20.; *Hellebronth K.:* A magyar testőrök i. m. 55.; *Gödölle M.:* A rendalapítás i. m. 99.

66 Róla lásd *Sebetić [R.]:* A magyar királyi i. m. 20., 24., 57.; *Hellebronth K.:* A magyar testőrségek i. m. 315.

67 Róluk bővebben *Sebetić [R.]:* A magyar királyi i. m. 20., 34–35., 57., 60., 138.; *Hellebronth K.:* A magyar nemesi testőrségek i. m. 12–13., 131., 143., 160–161., 317., 343.

68 *Fleischer Gy.:* A Szent István-Rend i. m. 257.

69 Uo. 256.

70 Uo.

az udvar körében és a bécsi társaságban már biztos szerepet játszott. Greipel felesége, Josepha Kalkreüth, Mária Terézia belső komornája és Bessenyei kedvesének, Therese von Grasse bárónőnek a barátnője volt. Nem kézenfekvő gondolat-e tehát, hogy Greipel személyesen ismerte Bessenyeit és az innsbrucki falfestmény energiától sugárzó, tüzesszemű magyar gárdistájában felesége barátnőjének lovagját, Bessenyei Györgyöt örökítette meg?"[71]

Fleischer gondolatai talán tovább is fűzhetők. S ha romantikus színezetbe öltöztetjük a Grasse bárónő és Bessenyei közötti szerelmi liaisont, akár a festményen a Bessenyeiként „azonosított" gárdatiszt mellett felfedezhető maga a bárónő is. A karcsú, csinos arcú udvarhölgy a szertartásmester szavait figyelmesen hallgatja, arra késztetheti az embert, hogy elhiggye: a Bessenyeihez fűződő kapcsolatában nem futó kalandot keresett, hanem mély érzéssel vonzódott a daliás és művelt magyar testőrhöz.[72]

Végezetül még egy kérdéssel kell röviden foglalkozni: vajon a kortársak leírásaiból megismerhető-e, milyen volt Bessenyei külleme, megjelenése? S ha igen, ezek a leírások nyújthatnak-e fogódzópontokat a testőríró portréjának utólagos megrajzolásához, és mennyiben illenek rá a képen látható „Bessenyei"-re.

Laczka János, aki személyesen ismerte testőrírót, róla írott életrajzában a Bessenyei-fiúkat úgy jellemzi, mint akik termetükre nézve *különös szépségűek* voltak. Mit érthetett ez alatt Laczka? Valószínűleg azt, hogy magas, jó kiállású, erős testalkatú férfiak. A testvérek közül megjelenésével különösen György tűnt ki, aki: „alig vette rá a formaruhát, már minden szemek megakadtak rajta, mert kivált míg fiatalabb volt, igen szép ábrázattal, ahhoz hasonló különös növéssel, és testállással áldotta meg a természet, melyből egy igen emberséges és szemérmes magyar szív tündöklött ki, de nemsokára a lelkének szépsége felül haladta testének minden különösségit".[73] Kazinczy Barcsay Ábrahám mellett Bessenyeit tartotta a nemesi testőrgárda legszálasabb és legszebb tagjainak. Az előbbit Antinooszhoz, Hadrianus római császár kedveséhez, Bessenyeit pedig a nagy erejű görög mitológiai hőshöz, Meleagroszhoz (Meleager), a kalüdóniai királyfihoz, továbbá egy „nemesb arcvonású inas combos Faunhoz" hasonlította, aki kitűnt fekete szemeivel és üstökével.[74] Rejtély, hogy sem Laczka, sem Kazinczy nem foglalkozott Bessenyei arcképének leírásával. Jóllehet mindketten ismerték őt már fiatalabb korában is, konkrétan portréjának a felvázolására mégsem vállalkoztak. Ekképpen, amíg valamilyen minden kétséget kizáró, hiteles, Bessenyeit ábrázoló rajz vagy festmény nem bukkan elő, addig minden nem valós forráson alapuló megállapítás a képzelet szüleményének tartható és kénytelen-kelletlen el kell fogadni Bessenyei fentebb idézett kijelentését: „Nem vagyok lerajzolva. Én a' képemet csak elevenen használom."

71 Uo. 257.; *Gödölle M.:* A rendalapítás i. m. 99.

72 Bessenyei és Grasse bárónő, született Theresia Schwinghammer (1721–?) kapcsolatáról lásd bővebben *Báróczy S.:* Feljegyzései i. m. 52., 54., 56.; *Csóka J. Lajos:* Bessenyei és a bécsi udvar. Pannonhalmi Szemle 11. (1936) 126–137.; *Gálos R.:* Bessenyei i. m. 56–57.; *Mályusz E.:* Bessenyei György, i. m. 62–63.

73 Bessenyei György élete, Laczka János által. In: *Ballagi Aladár:* A magyar királyi testőrség története, különös tekintettel irodalmi működésére. Bp. 1872. 429. Vö. erről még *Gálos R.:* Bessenyei i. m. 38.

74 Kazinczy másutt szintén Bessenyei daliás termetét, férfiúi szépségét hangsúlyozta: „Bessenyei szép, igen szép férjfi volt. Ifjabb korában kivált, de alantabb nemében a szépnek, mint Barcsay, 's az inas combos Bessenyei Grasznéra int". Kazinczy Döbrentei Gábornak. Széphalom, 1814. július 14. KazLev XI. 434. (Idézi *Némedi L.:* Bessenyei i. m. 298.) – Závodszky (Széchy) Károly Laczkát és Kazinczyt követve úgy jellemezte Bessenyeit, mint aki „első megjelenésekor mindenkinek feltűnt. Ritka daliás növéssel és testtartással bírt, fekete üstökkel, mint valami Meleáger, kinek emberséges és szemérmes szív tündökölt ki". Lásd *Széchy K.:* A magyar irodalom i. m. 18–19. – Váczy János szintén Kazinczyra hivatkozva, de a Czirjék-kép alapján Bessenyei vélt arcvonásait maga elé idézve, a következő szavakkal jellemezte a testőrírót: „a ki hosszasan vizsgálja méla s mégis tüzes szemét, széles ívű szemöldökeit, hatalmas mellét s a test minden formáival ékeskedő egész lényét az ekkor nem sokkal több mint, húsz éves ifjúnak: könnyen arra a meggyőződésre juthat, hogy Bessenyei György összpontosította magában a régi törzsökös családja minden kiváló szellemi és testi tulajdonságait". *Váczy J.:* Bessenyei György i. m. 399.

Laczlavik György

A királyi kúria bíráinak archontológiája Magyarországon 1526–1570[1]

The Archontology of the Royal Curia Judges in Hungary 1526–1570

In recent years, the National Archives of Hungary has begun processing, digitizing, and publishing online its records from the period between 1526 and 1570. As a result of this work, a database has been created that enables the compilation of a judicial archontology of the central judiciary for the years 1526–1570. The judges are listed according to their respective courts. The compilation includes the deputies of the royal governors, palatines, vice-palatines, chief justices, and personalis, while the judicial masters are listed separately, following the high judges. However, the personnel of the judicial offices and the lower chancery have been omitted from this listing.

Bevezetés

Az ország rendes bírái, a nádor, az országbíró, a személynök[2] bíróságaiból a 15. század második felében kialakult a király kúriai bírói tanácsa, a királyi ítélőszék (*sedes judiciaria regie maiestatis*), vagy más éven a királyi tábla (*tabula regie maiestatis*).[3] A bírói tanácsot, melyen a nagybírák elnököltek, ítélőmestereik, főpapok, bárók, illetve esküdt ülnökök alkották. A központosítás egyik célja az állandó bíráskodás megteremtése volt, de az erre irányuló kísérletek nem bizonyultak tartósnak.[4]

A királyi kúria, illetve a királyi tábla bíróságai ugyanis nem működtek állandóan, csak a nagyobb, előre megállapított ünnepek után egy héttel kezdték az ügyek tárgyalását az úgynevezett nyolcados törvényszékeken. Sokáig négy nyolcad volt egy évben, bár ezek egy része elmaradt. A nagy vagy hosszú törvényszékek (*octava magna*) általában 40 napig, a rövid törvényszékek (*octava brevis, iudicium breve*) általában 20 napig tartottak.[5]

A királyi kúria, így az ország rendes bírái közé időnként nem csak a már három, korábban említett nagybíró tartozott. A 15. században például a kancellárt is közéjük lehetett számítani.[6] A kancellár a király különös jelenlétén bíráskodott, melyet I. Mátyás beolvasztott a királyi személyes jelenlét bíróságába. A királyi tábla ülésein azonban a kancellár továbbra is megjelenhetett. Az 1536:15. tc. az esztergomi érseket, mint fő- és titkoskancellárt az ország rendes bírái közé sorolta és helyet biztosított neki a királyi tanácsban, valamint a törvényszéken. Mohács után a kancellár, illetve a főkancellár bíráskodásban betöltött szerepével kapcsolatos forrásokkal 1526 és 1570 között alig találkozunk. A királyi helytartói intézmény állandósulásával, a királyi helytartók bíráskodási szerepe jelentősé vált. Törvénycikkek sora[7] rendelkezik arról, hogy a helytartó a hatalmaskodásokat és a fellebbezéseket állandóan bírálja el a nyolcadokon, vagy az attól függetlenedő helytartói törvényszéken (*judicia locumtenentis*).[8]

A királyi tábla, tágabb értelemben a magyar központi bírósági szervezet 16. századi működéséről sajnos keveset tudunk. A nagybírák neve többnyire ismert.[9] A bírói munka dandárját azonban nem a nagybírák, hanem helyetteseik és ítélőmestereik végezték. A Mohács előtti bíróságok személyzete Bónis György munkássága nyomán megismerhető.[10] Az 1526 utáni időszakról azonban nem készült ilyen összefoglalás, így például az ítélőmesterekről is alig tudunk valamit, sokuknak a nevét sem tudtuk, a bírósági személyzet egyéb tagjairól nem is beszélve.[11]

1 A tanulmány az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása" c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat támogatásával készült.

2 1486:68. és 1492:52. tc. A személynök a király személyes jelenlétének a helytartója (*personalis praesentiae Regiae Maiestatis locumtenens*).

3 *Béli Gábor:* Magyar jogtörténet. Az államalapítástól 1848-ig. (Institutiones Juris) Pécs 1995. 95.

4 *Tringli István:* Hatalmaskodások a középkori Magyarországon. (Magyar Történelmi Emlékek Értekezések) Bp. 2022. 399–400., 432., 409–410.

5 *Tringli I.:* Hatalmaskodások i. m. 431.

6 *Bónis György – Degré Alajos – Varga Endre:* A magyar bírósági szervezet és perjog története. Zalaegerszeg 1996. 25.

7 Például az 1545:35., 1546:35. tc. stb.

8 A helytartói törvényszék a 1560-as évekre állandósult, de vannak rá már korábban is példák: pl. 1546:35. tc. A kérdést külön tanulmányban szándékozom részletesebben kifejteni.

9 *Fallenbüchl Zoltán:* Magyarország főméltóságai. Bp. 1988.

10 *Bónis György:* A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971.

11 Kivételt Frederik Federmayer munkássága jelent, aki a nádori helytartók és helyetteseinek 16. századi archontológiáját gyűjtötte össze. *Frederik Federmayer*: Klement Literát Beczenczy (a archontológia zástupcov palatínskych miestodržiteľov). Historický časopis 59. (2011) 3. sz. 493–514.

A Magyar Nemzeti Levéltár 2016-ban elkezdte az Országos Levéltár 1526 és 1570 közötti iratainak feldolgozását, digitalizálását és online publikálását.[12] A munka eredményeként létrejött adatbázis[13] lehetővé teszi, hogy kísérletet tegyek a központi igazságszolgáltatás bírói archontológiájának összeállítására 1526 és 1570 között. A bírákat az egyes bíróságok szerint haladva veszem sorra. A királyi helytartók, nádorok és nádori helytartók, országbírók, személynökök sorába ismert helyetteseiket is felvettem, az ítélőmestereket azonban a nagybírák után, külön sorolom fel. A bírói irodák, illetve a kisebb kancellária személyzete jelen felsorolásból kimarad.[14]

Minden személy mellett a hivatalviselés első, illetve utolsó ismert adatát tüntettem fel, melyeket természetesen a további feldolgozás során előkerülő adatok módosíthatnak majd. Az ezekre vonatkozó források a lábjegyzetbe kerültek. A személyek neve mellett megemlítettem egyéb általuk viselt, a témában releváns tisztségeilet is.

Archontológia

Királyi helytartók

Mária királyné[15]	1527.I.19.[16]	1527.VIII.[17]
Báthory István nádor (1526–1530)[18]	1528.III.7.[19]	1530.V.8.†[20]
Thurzó Elek[21] és Szalaházy Tamás[22]	1531.VI.29.[23]	1532.X.4. előtt
Thurzó Elek országbíró (1527–1543)	1532.X.4.[24]	1542.XII.30.[25]
Várday Pál[26] esztergomi érsek, főkancellár (1526–1549)	1542.XII.30.[27]	1549.X.12.†
Újlaky Ferenc[28] győri püspök (1550–1554)	1550.IV.12.[29]	1554.IV.15.[30]

12 *Laczlavik György:* Egy merész vállalkozás és tapasztalatai (2016–2018). A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570 közötti irataink feltárása, digitalizálása és feldolgozása. Levéltári Szemle 68. (2018) 4. sz. 41–49.; *Uő:* A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570 közötti irataink adatbázisa és felhasználásának lehetőségei. In: Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában. Kolozsvár. 2020. 349–360.

13 Reformáció kora: MNL OL 1526-1570: https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570, letöltés: 2024. márc. 15.

14 A személyzet bírói tevékenységét sem vizsgálom, bár erre több példa is akad. Például Mérey Mihály a kisebb kancellária pecsétőre és esküdt jegyzője 1528. júl. 28-án helyettesíti a törvényszéktől távol lévő Sárossy Imre személynöki ítélőmestert. HU-MNL-OL-E 148-a-470.-24. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Neo-regestrata Acta]

15 Mária királynéval kapcsolatban lásd Habsburg Mária, Mohács özvegye. A királyné és udvara 1521–1531. Budapesti Történeti Múzeum, 2005. szeptember 30.–2006. január 9. Szerk. Réthelyi Orsolya et al. Bp. 2005.

16 *Otto Friedrich Winter:* Die Register Ferdinands I. als Quelle zu seiner ungarischen Politik. Mitteilungen des Österreichischen Staatsarchives 7. (1954) 578.

17 *Erdélyi Gabriella:* Vita a helytartóságról. Néhány szempont I. Ferdinánd és a magyar politikai elit kapcsolatának vizsgálatához. Századok 134. (2000) 342.

18 Uo.

19 I. Ferdinánd 1528. márc. 7-én, Magyaróvárott kiadott instrukciója (az eredeti fogalmazvány) a magyar helytartótanács számára – Instruktion für die neu errichtete ung. Statthalterei *R[ugonfalvi] Kiss István:* A magyar helytartótanács I. Ferdinánd korában és az 1549–1551. évi leveles könyve. Bp. 1908. Függelék No. VI. Jelzete: AT-ÖStA-HHStA-UA-AA-Fasc. 8.-Konv. A.-fol. 58–59. [Österreichisches Staatsarchiv, Haus- Hof- und Staatsarchiv, Ungarische Akten, Allgemeine Akten]

20 *C. Tóth Norbert – Horváth Richárd – Neumann Tibor – Pálosfalvi Tamás:* Magyarország világi archontológiája 1458–1526. I. Főpapok és bárók. (Magyar történelmi emlékek. Adattárak) Bp. 2016. 83.

21 *Erdélyi Gabriella:* Bethlenfalvi Thurzó Elek levelezése (Források a Habsburg–magyar kapcsolatok történetéhez) I. 1526–1532. Bp. 2005.

22 *Fazekas István:* Szalaházy Tamás, egy Habsburghű főpap portréja. Történelmi Szemle 49. (2007) 1. sz. 19–34.

23 I. Ferdinánd király Szalaházy Tamás egri püspök, kancellárt és Thurzó Elek országbírót a legközelebbi országgyűlésig megbízza az ügyek vezetésével. Prága, 1531. jún. 29. *R. Kiss I.*: A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. IX.

24 I. Ferdinánd király Thurzó Elek országbírót helytartójának nevezi ki hatáskörének megjelölésével. Bécs, 1532. okt. 4. *R. Kiss I.:* A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. X.

25 Thurzó Elek Perényi Péter országos főkapitány 1542. okt. 10-i elfogatására, valamint megrendült egészségi állapotára hivatkozva lemondott a helytartói tisztségről. Az uralkodó december 30-án fogadta el lemondását. *Laczlavik György:* Várday Pál helytartói működése 1542–1549. Levéltári Közlemények 83. (2012) 3–67.

26 Személyére lásd *Laczlavik György:* Kettős pecsét alatt. Várday Pál esztergomi érsek, királyi helytartó (1483–1549). Pécs. 2014.

27 *R. Kiss I.:* A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. XX. Jelzete: HU-MNL-OL-A 35-1550-2. [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magyar Királyi Kancellária, Conceptus expeditionum]

28 Személyére lásd *Mikó Árpád – Pálffy Géza:* A pozsonyi Szent Márton templom késő reneszánsz és kora barokk síremlékei (16–17. század). Művészettörténeti Értesítő 51. (2002) 1–2. sz. 107–172. (különösen 118–121.)

29 I. Ferdinánd király Újlaky Ferenc győri püspököt helytartójának nevezte ki. *R. Kiss I.:* A magyar helytartótanács i. m. Függelék No. XXXVIII. Jelzete: HU-MNL-OL-A 35-1550-2. A fogalmazvány eredetileg Várday Pál kinevezésének szövege volt, ezt javították, illetve egészítették ki Újlaky számára.

30 Lásd a 32. lábjegyzet!

Nádasdy Tamás[31] nádor, főkapitány (1554–1562)	1554.IV.15.[32]	1562.VI.2.†
Oláh Miklós[33] esztergomi érsek (1553–1568)	1562.VIII.9.[34]	1568.I.15.†
Bornemisza Pál[35] nyitrai püspök (1557–1579)[36]	1568.III.2.[37]	1572.IV.[38]

Királyi helytartói ítélőmesterek[39]

Várday Tamás	1543.II.26.[40]	1543.V.25.[41]
Aranyáni Damján	1563.X.25.[42]	1571.VI.18.[43]
Pethe Imre személynöki ítélőmester 1564–1574	1573.XI.28.[44]	1582.VI.11.[45]

Nádorok, nádori helytartók

Báthory István nádor királyi helytartó (1528–1530)	1526.V.5.	1530.V.8.†
Nagy Imre, varjasi[46] alnádor (vicepalatinus)	1526.XI.30.[47]	1534.IX.18.[48]
üresedés	1530.V.08.	1542.XI.29.[49]
Révay Ferenc[50] nádori helytartó turóci ispán (1532–1553).[51]	1542.XI.29.[52]	1553.XI.1.†
Rakovszky György nádori helytartó helyettese (vicegerens locumtenentis officii palatinalis), turóci alispán (1536–1560†)[53]	1542.XI.[54]	1553.XI.1. után[55]
Nádasdy Tamás nádor királyi helytartó (1554–1562)	1554.IV.15.[56]	1562.VI.2.†
Kamarjay Tamás alnádor (vicepalatinus)	1555[57]	1559.VII.24. előtt†[58]
Kerecsényi Mihály alnádor (vicepalatinus)	1557.VI.26.[59]/ 1559.IX.16.[60]	1562. VI.14.[61]

31 *Bessenyei József:* Nádasdy Tamás a politikus és államférfi. In: Nádasdy Tamás (1498–1562). Tudományos emlékülés: Sárvár 1998. szeptember 10–11. Szerk. Söptei István. (Nádasdy Ferenc Múzeum Kiadványai 3.) Sárvár 1999. 9–27.; *Uő:* Ferdinánd király és a magyarországi arisztokrácia, különös tekintettel Ferdinánd pártjának kialakulására (1526–1540). Történelmi Szemle 46. (2003) 1-2. sz. 93–107. Uő.: Introitus et exitus... Nádasdy Tamás birtokai, vagyona, jövedelmei és kiadásai. In: Pénztörténet – Gazdaságtörténet. Tanulmányok Buza János 70. születésnapjára. Szerk. Bessenyei József – Draskóczy István. Bp.–Miskolc 2009.

32 Nádasdy nádori kinevezése alkalmával egyúttal elnyerte a helytartói, sőt a főkapitányi tisztséget is. Nádasdy megbízólevelét (*Literae conditionum, quibus spectabili et magnifico comiti Thomae de Nádasd regni palatinatus datus est*). lásd *R. Kiss I.:* A magyar helytartótanács i. m. Függelék. No. XLIII. Jelzet: HU-MNL-OL-A 35-1554.-No. 202. E két további tisztséget azzal az indoklással kapta meg, hogy azokat hivatali elődei is viselték. *C. Tóth Norbert:* A Magyar Királyság nádora. A nádori és helytartói intézmény története. (Századok Könyvek) Budapest, 2020. i. m. 91.

33 Személyére lásd *Fazekas István:* Oláh Miklós, az Ősrégi Szeminárium alapítója. Magyar Sion. Új folyam 11/13. (2017) 2. sz. 215–228.

34 Kinevezése: AT-ÖStA-HHStA-UA-AA-Fasc. 86.-fol. 27–28, 31–32.

35 Személyére lásd *Mikó Árpád:* Bornemissza (Abstemius) Pál végrendelete 1577-ből. Adatok a nyitrai, az óbudai, a veszprémi és a gyulafehérvári egyház középkori kincseinek sorsához. Művészettörténeti értesítő 45. (1996) 3–4. sz. 203–221.

36 Uo.

37 1568. márc. 2-án került kihirdetésre a megüresedett magyarországi méltóságok és püspöki székek betöltéséről hozott uralkodói döntés, köztük Bornemissza helytartói kinevezése. *Fazekas István:* A 16. század második felének veszprémi püspökei bécsi levéltári források tükrében. In: Folyamatosság és változás. Egyházszervezet és hitélet a veszprémi püspökség területén a 16–17. században. Szerk. Karlinszky Balázs – Varga Tibor László. Veszprém. 2018. 65–80. (itt: 68.) Jelzete: AT-ÖStA-HHStA-UA-AA-Konv. A-fol. 43v.

38 Bornemisza 1572 tavaszán magas korára hivatkozva lemondott tisztségéről. 1579-ben halt meg. *Mikó Á.*: Bornemissza (Abstemius) Pál i. m.

39 A helytartók kiadványaiban sokszor a személynöki ítélőmesterek működtek közre.

40 *Lecta et praesentata et extradata de Sede per me magistrum Thomam Warday locumtenentem personalis praesentiae et protonotarium domini Locumtenentis.* HU-MNL-OL-DL 36478. [Diplomatikai Levéltár]. Kiadása: Egyháztörténelmi emlékek a magyarországi hitújítás korából. I–V. Szerk. Bunyitay [Vince] – Karácsonyi J[ános] – Kollányi F[erenc] – Lukcsics J[ózsef]. Bp. 1902–1912. IV. kötet 210–218. (No. 176.)

41 AT-ÖStA-HHStA-UA-AA-51-B-112. (Mikrofilmen: HU-MNL-OL-X 10871-W 648 [Másolatok gyűjteménye, Használati mikrofilmek, W sorozat])

42 HU-MNL-OL-E 148-a-798.-1. (DL 12012) [Neo-regestrata Acta].

43 HU-MNL-OL-E 148-a-626.-12.

44 HU-MNL-OL-P 506-I.-116.-27. [Motesiczky család levéltára, Lajstromozott iratok]

45 HU-MNL-OL-P 450-I.-XXII.-10. [Lónyay család, Család által rendezett iratok]

46 *C. Tóth Norbert:* Ecsedi Bátori István nádor pozsonyi tartózkodásának számadáskönyve. Adalékok Magyarország 1526 végi politikatörténetéhez. Levéltári Közlemények 80. (2009) 172., 198.

47 Magyarország világi archontológiája I. i. m. 83.; *Winter, O. F.:* Die Register Ferdinands I. i. m. 568. Lásd még HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-83/1. [Batthyány család körmendi levéltára, Törzslevéltár]

48 HU-MNL-OL-E 148-a-1766.-65. 1536. jan. 6-án néhai vicepalatinus-ként ként említik. HU-MNL-OL-E 148-a-927.-2/2.

49 Lásd következő lábjegyzet!

50 Személyére lásd: *Pálffy Géza:* Különleges úton a Magyar Királyság arisztokráciájába. A Révay család a 16. században. Történelmi Szemle 51. (2009) 1–20.

51 *Bethlen Farkas:* Erdély története I. A mohácsi csatától a váradi békekötésig (1526–1538). I–II. könyv. Bp. –Kolozsvár. 2000. 208.

52 Az 1542. évi pozsonyi országgyűlésen – november közepén – nádori helytartónak választották, mely tisztséget haláláig betöltötte. Istvánffy Miklós magyarok dolgairól írt históriája, Tállyai Pál XVII. századi fordításában I/2. 13–24. könyv. Sajtó alá rendezte Benits Péter. (Történelmi források I.) Bp. 2003. 81.; 1542. nov. 29-én már I. Ferdinánd király is ennek címezte. *Pálffy G.:* A Révay család i. m. 4. 20. jegyzet.

53 *Pálffy G.:* A Révay család i. m. 5. A HU-MNL-OL-E 148-a-253.-4/1/1. jelzetű forrás alapján 1563. nov. 17-én még életben lehetett.

54 1542 novemberében, a pozsonyi országgyűlésen Révay mellé állították, Istvánffy szerint ítélőmesterként. *Istvánffy M.:* Magyarok dolgairól i. m. 81. Lásd még *Pálffy G.:* A Révay család i. m. 5. Az első ismert irat, amiben ennek nevezik 1543. jan. 28-án kelt. Jelzete: HU-MNL-OL-DL 1294 (az adatbázisban: HU-MNL-OL-E 148-a-8.-43/5/1/1. (HU-MNL-OL-DL 1294).

55 Révay Ferenc nádori helytartó halála után megbízatása valószínűleg megszűnt, a források nem említik tisztségét. 1554 novemberében már alországbíró.

56 Nádasdy nádori kinevezése alkalmával egyúttal elnyerte a helytartói, sőt a főkapitányi tisztséget is. Lásd feljebb!

57 Valószínűleg már Nádasdy Tamás nádorrá választása után betölthette ezt a tisztséget. 1555-ben a királyi tanács tagjaként kapott fizetés az alnádor. *Ember Győző:* Az újkori magyar közigazgatás története Mohácstól a török kiűzéséig (Magyar Országos Levéltár kiadványai, III. Hatóság- és hivataltörténet 1.) Bp. 1946. 78. Az első forrás az adatbázisból, amely alnádorként említi 1556. dec. 13-án kelt. HU-MNL-OL-E 148-a-1643.-2.

58 1559. aug. 24-én már nem él. HU-MNL-OL-E 148-a-1088.-27. utolsó adat alnádorságára: 1559. márc. 16. HU-MNL-OL-P 430-1.-1559-2. [Kisfaludy család ifjabb ága]

59 HU-MNL-OL-P 1314-25531. [Batthyány család körmendi levéltára, Missiles]. Tisztségének feloldása lehet, hogy hibás, mivel Kamarjay 1559-ig biztosan alnádor volt.

60 HU-MNL-OL-P 1314-25533.

61 HU-MNL-OL-E 148-a-672.-25.

Mérey Mihály nádori helytartó	1562.IX.26.[62]	1572.II.26.†
Mérey János nádori helytartó helyettese (vicegerens locumtenentis officii palatinalis)	1564[63]	
Spáczay Márton nádori helytartó helyettese[64] (vicegerens locumtenentis officii palatinalis)	1567.VIII.16.[65]	1569.X.27.[66]

Nádori ítélőmesterek

Révay Ferenc	1526.XI.30.[67]	1527.XI.08-10.[68]
Várday Tamás nádori ítélőmester[69]	1528.III.6.[70]	1531.IX.2.[71]
Aranyáni Damján[72]	1542.XI.[73]	1562.V.11.[74]
Csombordi Máté[75]	1563.X.13.[76]	1565.XII.10. előtt[77]
Szászy András	1567.VII.21.[78]	1571.VI.18.[79]

Országbíró

Thurzó Elek királyi helytartó (1531–1542)	1527.XI.10.[80]	1543.I.25.†
Sibrik Gergely alországbíró	1530.III.23.[81]	1537.IV.8.[82]

Nádasdy Tamás	1543.IX.16.[83]	1554.IV.15.[84]
Kamarjay Tamás alországbíró	1549.V.15.[85]	1555[86]
Báthory András Bonaventura	1554.VI.1.[87]	1566.X.5.†[88]
Rakovszky György alországbíró	1554.XI.7.[89]	1557.I.26.[90]
Perényi Gábor	1566.XI.20.[91]	1567.VI.7.†
Országh Kristóf	1567.VII.29.[92]	1567.X.19.†
Bánffy István	1567.XI.30.[93]	1568.I.28.†[94]
Czúzy János alországbíró	1569.X.27.[95]	1571.VI.18.[96]
Báthory Miklós	1568.III.3.[97]	1584.XII.7.†

Országbírói ítélőmesterek

Sárközi Albert[98]	1528.VII.3.[99]	1531.IX.02.[100]
Mérey Mihály[101]	1538.II.24.[102]	1542.XI.29.[103]
Raven Mihály	1545.VI.9.[104]	1554.IV.12.[105]
Olgyay György	1554.VIII.18.[106]	1570.IX.3.[107]
Balogh Gergely	1570.XII.1.[108]	1592.VI.3.[109]

62 *Fallenbüchl Z.:* i. m. Magyarország főméltóságai. Bp. 1988. 69.
63 *Federmayer, F.:* Nádori helytartók i. m. 512.
64 Uo.
65 HU-MNL-OL-E 148-a-15.-30.-a
66 HU-MNL-OL-P 49-51.-3. [Berényi család levéltára, A család által rendezett iratok]
67 Magyarország világi archontológiája I. i. m. 83.; *Winter, O. F.:* Die Register Ferdinands I. i. m. 568. Lásd még HU-MNL-OL-P 1313-I.-5.-83/1.
68 Egyháztörténeti Emlékek i. m. I. 342.
69 1525. aug. 31.–1526. márc. 1. között országbírói ítélőmester volt. Magyarország világi archontológiája I. i. m. 91. Személyére lásd *Laczlavik György:* A Somogy megyei Várday család a 16. században. Turul 86. (2013) 17–27. (különösen: 20–23.)
70 Magyarország világi archontológiája I. i. m. 83.
71 *Erdélyi G.:* Thurzó Elek levelezése i. m. No. 73. (p. 267.) Vö. Magyarország világi archontológiája I. i. m. 83. Várday Tamást nádori ítélőmesternek nevezi Thurzó Elek ebben a Ferdinánd királynak szóló levelében, ugyanakkor nádori ítélőmesteri tevékenységére eddig ismert utolsó forrás 1529. márc. 6-án kelt Budán. HU-MNL-OL-E 148-a-8.-67.
72 1534. szept. 29-én a kancellária jegyzőjeként említik. HU-MNL-OL-E 148-a-450.-19/2.
73 1542 novemberében, a pozsonyi országgyűlésen Révay mellé állították, Istvánffy szerint ítélőmesterként. *Istvánffy M.:* Magyarok dolgairól i. m. 81.
74 HU-MNL-OL-E 148-a-1688.-4. Nádori ítélőmesteri megbízatása Nádasdy Tamás 1562. jún. 2-án bekövetkezett halálával valószínűleg megszűnt, nincs adat további tevékenységére. 1563 októberében már Oláh Miklós királyi helytartó mellett ítélőmester. Lásd feljebb! Nádori ítélőmesterként Csombordi Máté követi.
75 Nádori ítélőmestersége előtt személynöki ítélőmester volt. Lásd lejjebb!
76 HU-MNL-OL-P 1826-45.-1. [Melczer család levéltára, Családi iratok]
77 Ekkor már nem élt. HU-MNL-OL-E 21-1565. dec. 10.
78 HU-MNL-OL-P 96-1.-1567-1. [Dessewffy család margonyai ágának levéltára]
79 HU-MNL-OL-E 148-a-626.-12. Valószínűleg Mérey Mihály haláláig betöltötte az ítélőmesteri tisztséget. 1572. márc. 15-én még nála vannak a nádori helytartói pecsétek. ÖStA-HHStA-UA-Comitialia-382. (fol. 110–111). 1572-ben személynök lesz.
80 *Erdélyi G.:* Thurzó Elek levelezése i. m. 37.
81 *Erdélyi G.:* Thurzó Elek levelezése i. m. No. 56. (p. 193.)
82 HU-MNL-OL-P 348-I.-N-26. [Kárász család, Család által lajstromozott iratok]
83 Első említés országbíróként: HU-MNL-OL-E 148-a-28.-49/1.
84 Nádor és királyi helytartó lett. Lásd feljebb!
85 HU-MNL-OL-P 519-LN-70. [Orczy család, Familiaria]. Kamarjay Tamás alországbíró tagja volt a Tripartitum felülvizsgálatára kijelölt bizottságnak. 1558/1550. *Pálffy Géza:* A Magyar Királyság és a Habsburg Monarchia a 16. században. (História Könyvtár Monográfiák 27.) Bp. 2010. 255.
86 Alnádor lesz. Lásd feljebb!
87 *Fallenbüchl Z.:* Magyarország főméltóságai i. m. 72.
88 HU-MNL-OL-E 21-1567. máj. 12. (4. pag.) [Benignae resolutiones]
89 HU-MNL-OL-E 148-a-153.-10.
90 HU-MNL-OL-E 148-a-1714.-34.
91 *Fallenbüchl Z.:* Magyarország főméltóságai i. m. 72.
92 Uo.
93 Uo.
94 1568. jan. 30-án még kiadvány kelt a nevében. HU-MNL-OL-E 148-a-1717.-38/1.
95 HU-MNL-OL-P 49-51.-3.
96 HU-MNL-OL-E 148-a-626.-12.
97 Uo.
98 1538. máj. 12-én néhaiként említik. HU-MNL-OL-P 23-2. [Bartal család]
99 HU-MNL-OL-P 47-I.-1.-XII.-A-28. [Benyovszky család]
100 *Erdélyi G.:* Thurzó Elek levelezése i. m. No. 73. (p. 266.)
101 Korábban a kisebb kancellária pecsétőre és esküdt jegyzője (*conservator et juratus notarius minoris cancellarie*). 1528.júl. 28. HU-MNL-OL-E 148-a-470.-24. 1536-ban már az országbíró titkára volt. 1536. márc. 24.: HU-MNL-OL-E 148-a-182.-9/1.
102 HU - MNL - OL - E 148 - a. - Fasc. 339. - No. 28.
103 HU-MNL-OL-E 148-a-416.-48. 1543. jan. 27-én Ferdinánd volt országbírói ítélőmesternek nevezi. HU-MNL-OL-P 500-II.-19/3. [Mérey család levéltára]
104 HU-MNL-OL-E 148-a-450.-9.
105 HU-MNL-OL-E 148-a-1627.-14.
106 HU-MNL-OL-P 346-1.-1554-2. [Kapy család]
107 HU-MNL-OL-P 592-C-18. [Sándor (biai) család]
108 HU-MNL-OL-P 53-1.-1570-9. [Berzeviczy család, Berzeviczy család kakaslomnici ága]
109 HU-MNL-OL-E 148-a-950.-38.

Személynök

Révay Ferenc turóci ispán (1532–1553).[110]	1527.XI.08-10.[111]	1542.XI.29.[112]
Várday Tamás[113] helytartói ítélőmester (1543)	1543.II.20.[114]	1544.VIII.22.[115]
Mérey Mihály	1544.IX.27.[116]	1562.IX.26.[117]
Zomor János	1562.X.26.[118]	1570†
Aranyáni Damján	1570.XI.01.[119]	1572.II.23.†[120]

Személynöki ítélőmesterek

Sárossy Imre[121]	1528.III.28.[122]	1529.III.16.[123]
Chernel Ambrus	1543.I.24.[124]	1543.VI.30.[125]
Pósa György[126]	1543.II.20.[127]	1547.XI.8.[128]
Nagyváthy Antal[129] személynöki ítélőmester,[130] altárnokmester (1559–1561)[131]	1546.III.04.[132]	1561.XII.15.[133]
Bódy Gáspár erdélyi ítélőmester (1552[134]–1553)	1548.V.15.[135]	1553.VIII.12.[136]
Csombordi Máté[137]	1554.VIII.18.[138]	1563.II.15.[139]
Perneszy András	1563.X.18.[140]	1566.III.19.[141]
Pethe Imre Zala vármegye jegyzője 1555-1570[142] királyi helytartói ítélőmester 1569-1582	1564.XI.24.[143]	1574.V.16.[144]
Lindvai Mihály	1567.VII.21.[145]	1570.XII.09.[146]

110 *Bethlen F.:* Erdély története I. i. m. 208.
111 Egyháztörténeti Emlékek i. m. I. No. 343.
112 Nádori helytartónak választották. Lásd feljebb!
113 Személynöki működésére lásd: *Laczlavik Gy.:* Várday Pál helytartói működése i. m.
114 HU-MNL-OL-P 47-I.-1.-VII.-C-28.
115 HU-MNL-ZML-XII.1.-8.-468. (Magyar Nemzeti Levéltár Zala Megyei Levéltára, Kapornaki és Zalavári Konventek Hiteleshelyi Levéltára]
116 *Fallenbüchl Z.:* Magyarország főméltóságai i. m. 107.
117 *Fallenbüchl Z.:* Magyarország főméltóságai i. m. 107.
118 *Fallenbüchl Z.:* Magyarország főméltóságai i. m. 107.
119 HU-MNL-OL-E 148-a-1572.-24. Az irat arról is szót ejt, hogy az uralkodó bírói pecsétje már Aranyáni Damján személynöknél van.
120 AT-ÖStA-HHStA-UA-Comitialia-382.-fol. 68-69. ill. fol. 72.

121 Révay Ferenc személynök alatt több ítélőmestert nem találtam.
122 HU-MNL-OL-E 148-a-1604.-24.-a
123 HU-MNL-OL-E 148-a-11.-18. (DL 24090). 1530-tól (1530. márc. 25.) már I. János országbírói ítélőmestere. HU-MNL-OL-E 148-a-803.-28.
124 HU-MNL-OL-P 430-1.-1543-1.
125 HU-MNL-OL-P 430-1.-1543-8.
126 1541-ben személynöki ítélőmester Fráter György váradi ítélőszékén. *Bogdándi Zsolt:* Az erdélyi központi bíráskodás kialakulása és főbb jellegzetességei (1541–1571). In. A magyar jog fejlődésének fél évezrede. Werbőczy és a Hármaskönyv 500 esztendő múltán. Szerk. Máthé Gábor. Bp. 2014. 121–124.
127 HU-MNL-OL-P 47-I.-1.-VII.-C-28.
128 HU-MNL-OL-P 287-N-107. [Forgách család, Forgách család gácsi ága, Lajstromozott iratok]
129 Korábban (1527–1529) nádori titkár. 1538. máj. 1-jén I. János kisebb kancelláriájának jegyzője. HU-MNL-OL-E 148-a-214.-47/6/1/1. (DL 20462)
130 Nagyon sok esetben a királyi helytartó okleveleinek kiadásában is szerepet vállal. pl. 1550. júl. 4-én egy Újlaky Ferenc előtt tett örökvallásnál. HU-MNL-OL-P 532-1.-V-4.
131 Veres Miklós: A tárnoki hatóság és a tárnoki szék 1526–1849. (a Magyar Országos Levéltár kiadványai III. Hatóság és hivataltörténet 2.) Bp. 1968. 104. A forrásokban 1550. máj. 10-én (HU-MNL-OL-P 45-1.-1550-22.) találkozunk altárnokmesterként a nevével.
132 HU-MNL-OL-E 148-a-114.-13.
133 HU-MNL-OL-E 148-a-529.-6/1.
134 Báthory András mellett. *Bogdándi Zsolt:* Az erdélyi ítélőmesterek társadalmi helyzetéről. In: Műveltség és társadalmi szerepek: arisztokraták Magyarországon és Európában. Learning, Intellect and Social Roles: Aristocrats in Hungary and Europe. Speculum Historiae Debreceniense. (A Debreceni Egyetem Történelmi Intézete Kiadványai 18). Debrecen. 281–292.
135 HU-MNL-OL-P 588-XXXIX.-18. [Rhédey család levéltára - A család által rendezett iratok]
136 HU-MNL-OL-E 148-a-334.-18. 1553 végén meghalt. *Bogdándi Zs.:* Erdélyi ítélőmesterek i. m. 286.
137 1542–1547 között helytartói, alhelytartói és királynéi kancelláriákon erdélyi ítélőmesterként szolgált. *Bogdándi Zs.:* Erdélyi ítélőmesterek i. m. 283–285.
138 HU-MNL-OL-P 346-1.-1554-2.
139 HU-MNL-OL-E 148-a-24.-73.; 1563. okt. 13-án már nádori ítélőmester. HU-MNL-OL-P 1826-45.-1.
140 HU-MNL-OL-E 148-a-809.-33.
141 HU-MNL-OL-P 430-1.-1566-4.
142 *Bilkei Irén:* Adatok a középkori és kora-újkori egyetemjárás és litterátus műveltség történetéhez Zalában. (Művelődéstörténeti tanulmányok - Zalai Gyűjtemény 31.) Zalaegerszeg 1990. 44.
143 HU-MNL-OL-E 148-a-581.-21.
144 HU-MNL-OL-E 148-a-798.-6.
145 HU-MNL-OL-P 287-N-481.
146 HU-MNL-OL-P 96-1.-1567-1. [Dessewffy család margonyai ágának margonyai levéltára]

Kovács Eleonóra

Egy persorozat vázlata
Az Esterházy–Apraxin perek

An Outline of a Lawsuit Series. The Esterházy–Apraxin Lawsuits

Countess Júlia Apraxin, wife of Artúr Batthyány, frequently appeared in Hungarian public life between 1860 and 1863, as she sought to transition from an aristocratic dilettante to a professional artist, writer, and actress. Over time, her endeavors met with her family's disapproval. Her attempt to change her way of life led to divorce, and after leaving her marriage, even her own family distanced themselves from her. Her children were raised by their grandmother and her former husband. Following her separation from the family, numerous legal negotiations and later lawsuits ensued – initially concerning her separation and divorce, later regarding an annuity, and eventually her inheritance – all of which affected her financial situation. Her case is noteworthy because her story exemplifies how familial and societal exclusion, combined with a lack of information, can lead to the unsuccessful pursuit of legal remedies. She inherited a significant fortune but was unable to take possession of it, and even later, when she sought to claim her rightful share, she encountered great difficulties.

Batthyány Artúrné Apraxin Júlia grófnő (1830–1913) 1860 és 1863 között gyakran szerepelt a magyar nyilvánosság előtt, amikor műkedvelő arisztokratából hivatásos művésszé, írónővé, színésznővé válni törekedett. Tevékenységét egy idő után családjának rosszallása kísérte. Életmódváltási kísérlete váláshoz vezetett, saját családja is elzárkózott tőle miután kilépett a házasságából. Gyermekeit édesanya, özvegy Esterházy Józsefné (1801–1891, szül. Jelena/Hélène Bezobrazova, majd Apraxin grófné), valamint az elvált férj, a Batthyány család pinkafői ágába tartozó, Batthyány Artúr gróf (1813–1893) nevelték utóbbi batthyányfalvai (Rakicsány/Rakičan) birtokán. A grófnő családból való kilépését követően számos jogi egyeztetés, később pereskedés is folyt – részben a különélés, majd válás okán, utóbb életjáradékért, később örökségért – amelyek befolyásolták anyagi helyzetét. Esete amiatt érdemes a figyelemre, mert története jól példázza, hogyan fonódhat össze a családi, társadalmi kiközösítettség és az információhiány folytán a jogi út sikertelen alkalmazása. Tekintélyes vagyont örökölt, ám azt birtokba venni nem tudta, s később is, amikor érvényt akart szerezni jussának, nehézségekbe ütközött.

Esterházy József gróf 1847. május 12-én 56 évesen bekövetkezett halála[1] – jóllehet 1845. november 19-i keltezésű végrendeletében előrelátóan gondoskodott övéiről – véget vetett családja rövid, nyugodt életszakaszának. Igaz, a família sorsa addig sem volt eseménytelen, de a jól előkészített és egyértelmű végrendelet ellenére többszörös perek bontakoztak ki a tágabb családon belül, amelyek hosszú időre lekötötték a családfők figyelmét, s időről-időre megállapodási kísérletek sorát eredményezték. Az eseménysort tarkította egy olyan szituáció is, amely az egyik fő örökösnek, Esterházy nevelt lányának, Batthyány Artúrné Apraxin Júlia grófnőnek az örökhagyó akarata ellenére történő kihagyása volt az örökségből. A hiányos és még felderítendő adatok dacára – ugyanakkor remélve, hogy újabb dokumentumok bevonhatók még a kutatásba – már most megrajzolható a bonyolult persorozat vázlata, amely során a legközelebbi rokonok ütköztették érdekeiket. Ha az alábbiakban ismertetendő pereken kívül még áttekintjük – már csak a bírósági segédkönyvekbe bejegyzett aktaszámok alapján is megtehető ez –, hogy milyen pereket indítottak egymás ellen a családtagok vagy a család egyes ágai kisebb ügyekben, talán nem túlzás azt kijelenteni, hogy egy idő után szinte mindenki perelt mindenkit. Későn érkezett értesítés, az örökség felosztásával meg nem várt örökös, az információk elhallgatásával büntető család, hogy csak a legfeltűnőbb jellemzőit említsük e történetnek.

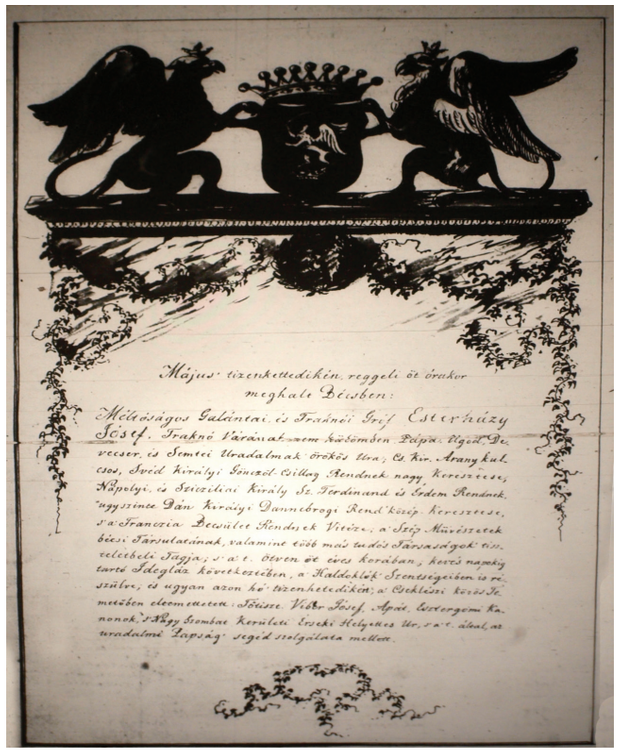
Az örökhagyó

Esterházy József az Esterházy család fraknói vonalának ifjabb vagy grófi ágából származott, s ezen belül a cseklészi ág tagja volt. A fraknói vonal Esterházy Ferenctől eredt (1641–1685), akinek szintén Ferenc nevű gyermeke (1715–1785) volt a cseklészi ág feje. Az ő egyetlen fiának, (ugyancsak)

1 HU-MNL-OL-X 10402 [Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Külföldön őrzött magyar vonatkozású levéltári anyagok nyilvántartása, Szlovákia, Štátny archiv v Bratislave, Vikariat v Trnave, Csallóközi anyakönyvek] Cseklész római katolikus halotti anyakönyv 1845–1912. 49182. sz. mikrofilmtekercs Esterházy József halotti bejegyzése 1847. május 12.

1. kép – Esterházy József portréja (MNM Történelmi Képcsarnok)

2. kép – Esterházy József halotti anyakönyvi bejegyzése (MNL OL)

Ferencnek (1758–1815), valamint nejének, Grassalkovich Erzsébetnek a négy gyermeke közül a másodszülött volt József (1791. november 24. – 1847. május 12.), aki magyar kancelláriai tanácsos, királyi kamarás, s első házassága révén Klemens Lothar von Metternich herceg veje volt. Metternich kancellár első házasságából származó legidősebb lányát, Maria Leopoldinát (1797–1820) vette feleségül. A házasság gyermektelen volt. Esterházy József testvérei közül Antal még gyermekkorában meghalt (1789–1804), Mihály gyermektelenül hunyt el, s csak Károly nevű testvérének születtek utódai. Mihály a tallósi uradalom birtokosa volt, Károly a szeredi uradalomé, Józsefé pedig Szenc és Cseklész lett.[2]

Esterházy József naplójában[3] az 1828 májusi feljegyzések között találkozunk először jövendő, második felesége nevével, aki ekkor még egy másik férfi neje volt. Gräfin Apraxin, leánykori nevén Hélène Bezobrazova egy feltehetőleg mindkét részről boldogtalan és együttélésüket tekintve viszonylag rövid házasságban élt a katona és diplomata Alekszandr Petrovics Apraxinnal, akitől három gyermeke született. Közülük ketten érték meg a felnőtt kort, Dmitrij Alekszandrovics Apraxin és történetünk főhőse, Júlia Alekszandrovna Apraxina, a későbbi Batthyány Artúrné, második házasságában Rubio Guillenné, ahogy a periratokban is említik.[4] Esterházy József és Hélène Bezobrazova sok viszontagságon túl megkötött házasságát követően az Apraxin gyermekek közül a fiatalabb, Júlia még évekig a házaspárral élt, nevelkedett. Hogy Esterházy József milyen fontos szerepet töltött be Júlia életében, az megmutatkozik abban is, hogy alakja a regényíróként is próbálkozó hölgy írásában több szereplő modelljeként felismerhető, s a grófnő a sajtóban is szeretettel emlékezett rá.[5]

Esterházy József végrendelete

Esterházy felerészben a két Apraxin gyermeket, felerészben unokaöccsét, gróf Zichy Pált nevezte meg örököseként, ám a hagyaték csak özvegye elhunytával, vagy újraházasodásával szállhatott az örökösökre.[6] A végrendelet nem csak anyagi

2 *Nagy Iván:* Magyarország családai címerekkel és nemzékrendi táblákkal. I–VIII. Pest, 1857–1868. (Reprint Bp. 1987.) II. 90–91.; *Eszterházy János, gróf:* Az Eszterházy család és oldalágainak leírása. Bp. 1901. 170.

3 HU-MNL-OL-P 229-No. 1–5. [Esterházy család levéltárai, Esterházy család ifjabb fraknói grófi ágának levéltárai, Esterházy család cseklészi ága] Gróf Esterházy József naplója. (1814–1841) 1–5. kötet. Az iratanyag 1954-ben került a levéltár tulajdonába. Az Esterházy család grófi ága levéltárcsoporton belül, a cseklészi ág fondcsoporton belül önálló fondként van nyilvántartva, nem kapcsolódik hozzá más iratanyag, s a cseklészi ág fondcsoporton belül is ez az egyetlen fond. Ez speciális helyzetet eredményez, mivel a forrás önmagában álló, nyilván találunk a naplóíróra másutt is adatokat, de az értékeléskor, kiinduláskor jobban rá vagyunk utalva magára a beszélőre. A cseklészi ágra vonatkozó dokumentumok egyébként (kb. 85 ifm.) a Szlovák Nemzeti Levéltárban találhatók, de azok is jobbára birtokigazgatási iratok.

4 A családtörténeti adatokra vonatkozóan lásd: *Kovács Eleonóra:* „Hiába beszélnek": gróf Batthyány Artúrné Apraxin Júlia kísérlete a művészi-értelmiségi pályán. Turul 86. (2013) 89–99.

5 *Sz. n.:* Mutter und Tochter. Neue Freie Presse, 1869. november 23. 2–3.

6 Országos Széchényi Könyvtár, Kisnyomtatványtár (a továbbiakban: OSZK KnyT) D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 18931.

javaira terjedt ki, de terjedelmes naplójára is, amelyről úgy rendelkezett, hogy a cseklészi könyvtárba tegyék, s ott emlékül őrizzék.[7]

Apraxin Júlia 19 éves korában 1849. október 15-én ment feleségül az akkor 35 éves Batthyány Artúrhoz (1814–1893), aki a rakicsányi, a horti, a révi uradalmak birtokosa volt. Házasságuk első évtizedét Bécsben töltötték. A házaspárnak 1850 és 1858 között öt gyermeke született. Kapcsolatuk megromlását követően 1861-ben különköltöztek. A grófnő színházpártolói, színésznői ambíciói, a társasági életben való zajos működése is kivívta családja rosszallását, s közrejátszott a házastársi és családi kapcsolat megromlásában, majd a família irányába történő távolságtartásában, elzárkózásában.

A tarthatatlan családi helyzet diszkrét rendezése érdekében a házasfelek megállapodtak abban, hogy a vagyon megosztására, hozomány, hitbér, kárpótlás stb. „ürüggyel" polgári pert nem indítanak egymás ellen, hanem válási szerződés keretein belül állapodnak meg és külön élnek. A gyerekek apai és nagyanyai felügyelet alatti nevelése is része volt az egyezségnek. Ezzel gyakorlatilag Apraxin Júlia szülői, házastársi jogairól, valamint mindenfajta vagyoni követeléséről lemondott. A grófnő később vallásváltása után mégis elvált, majd a pereskedés idején már második házasságában élt Lorenzo Rubio Guillén y Montero de Espinoza spanyol lovassági ezredessel.[8] Mindezek a tények súlyos következményekkel járnak majd öröklésére, s az örökségért folytatott perre.

Apraxin Júlia nagyobb saját vagyonhoz Esterházy József végrendelete folytán jutott volna, amennyiben azt a végrendelkező akaratának megfelelően kézhez kapja. Hogy nem így történt, abban az említett, családból való kilépése, majd kényszerű gyors döntésekkel párhuzamos, számára nem kedvező megállapodások megkötése, s az általa indított perek kimenetele játszott közre.

Esterházy József hátrahagyott vagyona hitbizományi (Cseklész–Szenc), ősi, allodiális (Felsőszeli és Pápa–Ugod–Devecser) és szabadon örökölhető részekből állt.[9] (A Pápa–Ugod–Devecser zálogos birtoknak egyharmada illette meg.[10]) Végrendelete szerint szabadon örökölhető vagyonát illetően örökösei fele részben unokaöccse, Zichy Pál[11] (1802–1873), fele részben az Apraxin gyerekek voltak, azzal a kitétellel, hogy az örökösök leszármazottak nélküli elhunytával az Apraxin testvérek egymás közt örököljenek, míg Zichy Pál esetleges (örökös nélküli) halála esetén az Apraxin gyerekek fele-fele arányban kapják meg Zichy részét. Feltétel volt továbbá, hogy az örökség csupán Esterházy özvegyének halála, illetve annak új házassága esetén kerüljön az örökösök tulajdonába. (A szabadon örökölhető vagyonrész csak mindhárom végrendeleti örökös leszármazottak nélküli elhunyta esetén kerülhetett volna vissza az Esterházy család birtokába.) A végrendelet értelmében a gróf teljes hagyatéka, közte szabadon örökölhető vagyona is özvegye korlátlan kezelésébe került, mivel kívánsága szerint felesége számára az özvegyi jogok a legszélesebb értelemben lettek biztosítva, ami magában foglalta a szabadon örökölhető vagyon mellett az ősi javak haszonélvezetét is. [12]

Az özvegy perel

Esterházy Józsefné a férje után maradt hitbizományi, ősi és szerzett vagyont, vagyis az egész hagyatékot kezelésébe is vette, s haszonélvezete alá vonta. Ezt követően Esterházy József testvérei, Mihály és Károly több pert is indítottak sógornőjük ellen (törvényes örökös a végrendeleti örökös ellen). (Később leszármazottaik, örököseik is pereltek.) A végrendelet érvénytelenítése iránti perük nem járt sikerrel. (A pozsonyi cs. kir. országos törvényszék 1854. március 16-i 374. sz. ítélete 1855. január 9-én a pozsonyi cs. kir. országos főtörvényszék 3404. sz. ítéletével jogerőre emelkedett.[13]) A hitbizomány kiadatása tárgyában benyújtott per azonban igen, s a cseklész–szenci hitbizományt özvegy Esterházynénak egy 1859-es bírói ítélet folytán ki kellett adnia. Pereltek még a hitbizomány állagának megállapítása miatt is, s az özvegy és a végrendeleti örökösök javára 48 306 Ft összeget ítélt meg a bíróság 1879-ben. Az utolsó per ugyanebben az évben zárult, s az ősiségbeni javakban való öröklés megállapítása és 570 000 Ft megfizetése iránt zajlott. Az ítélet a felperesek (Esterházy testvérek) örökösödését mondta ki az özvegyi jogok tiszteletben tartásával, s a szóban forgó összeget a végrendeleti örökösök számára jogosnak ítélték. Az özvegy a pápa–ugod–devecseri ősi vagyont az 1859. február 21-én kötött egyezséggel átadta, a felsőszeli birtokra vonatkozóan 1881. február 13-án egyeztek ki, ellenben a szerzeményi vagyont egészen haláláig megtartotta. [14] Júlia mint anyja érdektársa alperesként szerepelt e perekben, anélkül, hogy erről tudomása lett volna.[15] A hitbizományi vagyonból kifizetendő összeg átadására a vagyont birtokba vevő Esterházy Mihály, később gyermeke Antal, majd unokája Mihály részéről sem került sor a végrendeleti örökösök részére. Esterházy Józsefné saját végrendeleti örököseit is bevonva 1881-ben a még fennmaradó vitás kérdésekben is kiegyezett rokonaival, leánya, Júlia hozzájárulása nélkül.[16]

7 HU-MNL-VaVL-VII.1.c. [Magyar Nemzeti Levéltár Vas Vármegyei Levéltára, Szombathelyi Törvényszék iratai, Polgári peres és peren kívüli iratok]1893. II. 455. 55. doboz. Gróf Esterházy József végrendeletének másolata. 3. 11. pont.

8 A válás körülményeiről és a részletekről levéltári jelzetekre is hivatkozva bővebben lesz szó egy előkészületben lévő nagyobb lélegzetű kiadványban.

9 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. Történeti rész a perekre vonatkozóan 1.

10 Hivatkozik erre: OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 6.

11 Zichy Károly (1779–1834) a Magyar Kamara elnökének és Esterházy József húgának, Franciskának (1784–1804) a gyermeke. Bécs, 1802. aug. 8. – Graz, 1873. dec. 27.)

12 MNL-VaVL-VII.1.c 1893. II. 455. 55. doboz. Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júlia pere az Esterházy örökösökkel. Gróf Esterházy József végrendeletének másolata.

13 Hivatkozik erre: OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 3–4.

14 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. Történeti rész a perekre vonatkozóan. 1–2.

15 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. Történeti rész a perekre vonatkozóan 2.

16 OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 16–17.; OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 2.

Esterházy Józsefné halála után

Apraxin Júlia anyja halála után szembesült azzal, hogy amit az özvegy haszonélvezete okán nem birtokolhatott, azt később már amiatt nem veheti át, mert rokonai nélküle egyeztek meg, másrészt kiderült az is, hogy az anyja által korábban kötött rokoni egyezésekről sem tudva e téren is pénzösszegektől esett el. Az általa indított perek egyrészt utóbbi probléma orvoslására az Esterházy örökösök ellen indultak, másrészt saját örököstársai ellen, s különböző eredménnyel jártak.

Perek az Esterházy örökösökkel

Örökségének, s így követelésének egy részét képezte annak az összegnek a fele, amely Esterházy József szabadon örökölhető vagyonából anyja haszonélvezete után maradt. Másik részét bizonyos tőkerészek jelentették, amelyeket az Esterházy Józsefné által átadott hitbizományi birtok után az Esterházy örökösök, Mihály és Károly, illetve leszármazottaik nem fizettek ki számára.

A perek közül egyszerűbb volt az Esterházy-örökösök ellen folytatott eljárás, amely anyja korábbi pereihez kapcsolódott, s bár időrendben ez volt a későbbi, egyszerűsége okán, valamint Esterházy Józsefné korábbi pereihez kapcsolódó volta miatt célszerű először ezt áttekinteni.

Az Esterházy-örökösök elleni perben felperesként fellépő Apraxin Júlia érvelésében kulcsfontosságú volt, hogy az egyezségek, amelyekben ő is résztvevőként szerepelt, tudta és beleegyezése nélkül születtek. Egyébként még az egyezségokirat is utalt arra, hogy ha utólag emiatt követelése támadna, mi a teendő, illetve mit kell számára kifizetni.[17] Erre hivatkozva 1893-ban indította perét Esterházy Mihály mint a cseklész–szenci hitbizomány birtokosa ellen 24 153 Ft 28 kr. tőke és járulékai, Esterházy Mihály, Ferenc, Ernő, Leontine és Károly mint néhai gróf Esterházy József törvényes örökösei ellen 38 500 Ft tőke és járulékai iránt.[18] E perek esetében a bíróság Apraxin Júlia javára döntött.[19]

A kiterjedt persorozathoz – anélkül hogy részleteznem – csak kiegészítésképpen jelzem, hogy Apraxin Júlia sógornője, bátyjának, Dmitrijnek a felesége Mazaraky Anna már 1860-ban indított pert özvegy Esterházy Józsefné és érdektársai ellen,[20] majd több per is folyamatban volt Mazaraky részéről az özveggyel, és az Esterházy örökösökkel (Mihály, Antal, Károly, Ernő) szemben egyaránt. Az Esterházy-örökség körüli megállapodás tehát Esterházyné mindkét gyermekét (és azok családját is) érzékenyen érintette.

Perek örököstársaival

A másik per vagy inkább persorozat bonyolultabb és elhúzódó eljárás volt. Apraxin Júlia mint Esterházy József végrendeleti örököse 1891-ben már egy nagyobb jelentőségű pert indított édesanyja, Esterházy Józsefné végrendeleti örökösei ellen az Esterházy József után maradt szabadon örökölhető hagyatéki vagyon megállapítása, felerészbeni kiadása, illetve 370 000 Ft tőke és járulékai kifizetése iránt. E perben az alperesek a saját lánya (Saint Julien Kelemenné sz. Batthyány Georgina), unokája (Spaur Ilona, Fünfkirchen grófné), sógornője (Apraxin Demeterné sz. Mazaraky Anna), unokaöccsei (Apraxin Sergius, Sándor, Anatol, Mihály) és unokahúgai (Falkenhausen Vilmosné sz. Apraxin Ilona, Renner Károlyné sz. Apraxin Erzsébet, Hein Viktorné sz. Apraxin Olga, Siegenfeldi Anthony Aladárné sz. Apraxin Borbála) voltak. Esterházy Józsefné hagyatékát e végrendeleti örökösök – Júlia tudta nélkül és anyja haláláról nem értesítve őt – átvették, s 1891. december 9-én Batthyányfalván osztályegyezséget kötöttek anélkül, hogy a grófnőnek az Esterházy József után járó örökségrészt átadták volna. Miután az örökséget már elosztották egymás közt, a perben a grófnő annak ellenértékét kérte.[21] Érvei között szerepelt, hogy anyja Esterházy József vagyonát csak haszonélvezetre kapta, a gróf végrendeleti örökösei ő és testvére, Dmitrij (Demeter), valamint Zichy Pál voltak. Öröksége azonban csak anyja halála után volt átvehető, korábban tehát nem intézkedhetett, így az anya vagyonát terhelte az Esterházy Józsefféle kiadandó hagyaték is. Annak mennyisége és pontos adatai azonban nem álltak rendelkezésre, mivel a vagyon bírói úton való leltározását korábban özvegy Esterházyné ellenezte és megakadályozta.[22] (Csak a hitbizományi és ősi javakat leltározták, a szabadon örökölhető javakat nem.[23]) Az ügyet nehezítette egy olyan korábbi nyilatkozat, amelyben Apraxin Júlia három akkor még életben lévő gyermeke javára – viszontnyilatkozatokkal bonyolítva az ügyet – lemondott az Esterházy-örökség haszonélvezetének egyharmadáról.[24] A per során e nyilatkozat komoly nyomatékkal esett a latban.

Apraxin Júlia keresetét először a Pozsonyi Kir. Törvényszékhez nyújtotta be, majd – mivel anyja Batthyányfalván hunyt el – s hagyatékát a muraszombati kir. járásbíróság tárgyalta, az üggyel a Szombathelyi Kir. Törvényszéket kellett megkeresnie. Örökségre való jogát a bíróság elismerte, ennek ellenére az örökösök vonakodtak azt kifizetni. Anyjával való korábbi ellentétek után – feltehetőleg a Júlia évjáradékáról szóló 1870-es egyezségüket követően – öröksége terhére a grófnő 20 000 forintot vehetett fel a családi vagyonból, ez

17 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 5.; Hivatkozik rá: OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 8.

18 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 8–9.

19 Az erre vonatkozó curiai ítéletre hivatkozik: OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 3.

20 HU-MNL-OL-O 109 [Bírósági levéltárak, Dunáninneni Kerületi Tábla, Provizórium és dualizmus kori iratok (A dunáninneni táblánál bevégzett és folyamatban lévő perek lajstroma)]. (67. cs.) A per száma: 10 800. A megindítás ideje: 1860. november 13. (A konkrét példán kívül a lajstrom alapján több peres eljárás is azonosítható.)

21 OSZK KnyT D 2736. Rubio Guillénné szül. gróf Apraxin Júlia rendes keresete Esterházy Józsefné végrendeleti örökösei ellen, 1893. A haláleset elhallgatását és a tudta nélküli osztályegyezséget említi: OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 3.

22 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 2.; Hivatkozik erre: OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 5.

23 Hivatkozik erre: OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 5.

24 OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 14–16.

azonban a neki járó örökségrésznek csak töredéke volt. A grófnő e pénzösszeg átvételét el is ismerte.

Az örököstársakkal folytatott perben említett, anya és lánya között 1870-ben köttetett egyezséget szintén egy per előzte meg, amelynek tárgyalására 1869 novemberében került sor a pozsonyi törvényszék előtt.[25] Apraxin Júlia életjáradéka fejében – amelyet anyja folyósított számára – lemondott férje, Batthyány Artúr irányában mindenféle ellátási igényről, ugyanakkor jövedelme biztosított lett.[26] „(…) nekem édes anyám azért kötötte le ezen életjáradékot, mert férjem Batthyány Arthur irányában az elválás után minden ellátási igényemről lemondottam; ebben állott az életjáradék ellenszolgáltatása." – olvasható a grófnő nyilatkozata az örököstársai ellen indított perben az 1869–70-es egyezkedés végkimeneteléről.[27]

E lemondó nyilatkozat nélkül is támadható volt a kereset, amelyet az alperesek mind alakilag, mind tartalmilag kifogásoltak. Apraxin Júlia válaszolni kényszerült.[28] A per 1893-ban első állomásához ért. A törvényszék kimondta követelése jogosságát: mintegy félmillió forint tőke és annak sokévi kamata vált volna így a grófnő számára hozzáférhetővé. Ügyét a bíróság előtt 1893 márciusáig Eötvös Károly, a neves ügyvéd és író képviselte, majd Molec Dániel vette át tőle a feladatot. [29]

Peres ügyeiben Apraxin Júlia, aki ekkor már vagy három évtizede Franciaországban, majd Spanyolországban élt – egy alkalommal egészen biztosan megfordult Pesten. 1891 őszén járt a fővárosban, ahol – a tudósítás szerint legalábbis – inkognitóban és feltűnésmentesen fordult meg.[30] Hosszabb időt töltött azonban Pozsonyban a per miatt, férjével együtt tartózkodott ott 1892 májusától 1893 márciusának végéig, majd visszatértek Párizsba.[31]

Örököstársai, vagyis Esterházyné végrendeleti örökösei ellen indított perében csak évekkel később született döntés. A szombathelyi kir. törvényszék 1896. október 31-én hozott ítéletet elsőfokon, s a felperes követelésének részben helyt adott. Az alpereseket arra kötelezték, hogy az Esterházy József szabadon örökölhető vagyona fele részére az örökösödési igényjogosult felperesnek 50 126 forint tőkét és – Esterházy Józsefné halálától (1891. augusztus 12.) 1895. június 30-ig számított 6%, azontúl 5% – kamatait fizessék ki, amelyből levonandó az Apraxin Júlia által is elismert, korábban részére anyja által kifizetett pénzösszeg (járandósága összesen 370 000 Ft). Mindezek mellett 9187 forintot bírói letétbe helyezzenek, amelyből haláláig járadék illesse meg Apraxin Júliát. [32] A pereskedés során az alperesek még az Esterházy József végrendeletébe foglalt egyes szakaszokat is vitatták, tagadták, s az ítélet ellen fellebbeztek. A Győri Kir. Ítélőtábla 1897. december 21-én nyilvános ülésen tárgyalta az esetet, s a bíróság másodfokon a perköltségek megfizetése mellett Apraxin Júlia keresetét elutasította. A per eredménye voltaképpen a számokon múlt. Az ítélet egyrészt jóval kevesebb járandóságot állapított meg a felperes számára, mint amit az elsőfokú ítélet jóváhagyott, másrészt rögzítette azt is, hogy ezen összeg egy részét különböző korábbi kifizetések során már meg is kapta.[33] Az összetett, sok lemondó nyilatkozatot is előcitáló per egyértelműen mutatja, hogy Apraxin Júlia a különböző megállapodások megkötésekor kényszerhelyzetben volt, s ezek a dokumentumok utóbb komolyan befolyásolták, hogy öröksége jóval kisebb összegűre zsugorodott.

Apraxin Júliának az Esterházy örökösökkel való perében írt nyilatkozata beszédes és elgondolkodtató olvasmány nem csupán életútjának feltárása, de a persorozat kimenetele szempontjából is.[34]

„Engem 1849. évben férjhez adtak Batthyány Arthurhoz, mely házasságból két leánygyermek, Ilona férj. gróf Spaurné (már meghalt) és Georgina férj. St.-Julien Klemensné származott; édesanyám – gróf Esterházy Józsefné – fiatal koromra való hivatkozással a gyermekeket maga vette gondozás alá, azokat tőlem teljesen elidegenítvén; ez valamint egyéb családi viszálkodások arra vezettek, hogy 1860. évben elhagytam férjem és anyám házát, előbb ágy- és asztaltól lettem férjemtől elválasztva, utóbb a házasság reám nézve teljesen fel lett borítva és én második házasságra léptem jelenlegi férjemmel: Rubio Guillén Lőrincz úrral, spanyol alezredessel.

Az egész időt pedig külföldön – Franczia- és Spanyolországban – töltöttem; leírhatatlan megaláztatásokat és üldözéseket elszenvedtem családomtól, mely addig nem nyugodott, míg tisztességes megélhetésemet meg nem rontotta és férjemnek a tényleges szolgálatból való elbocsáttatását keresztül nem vitte, ezért fényben és gazdagságban felnevelkedve, most öreg napjaimban férjemnek nyomorult nyugdíjából kell tengetnem életemet, s nagylelkű emberbarátok támogatására szorulnom.

Erkölcsi és anyagi gyötrelmek közt folyt az életem, családom csak akkor keresett meg, ha valamihez aláírásom kellett; így akarták a fent említett 1881. évi egyezséghez is aláírásomat kierőszakolni, de én azt jóakaró tanácsadóm, Lachaud hírneves párisi ügyvéd tanácsára megtagadtam: 30 évig távol második hazámtól teljesen idegen lettem még gyermekeim előtt is, kik különben a fent előadott okból soha sem tiszteltek bennem anyjukat.

Azután meghalt édesanyám 1891. augusztus 12-én Batthyányfalván; sem gyermekeim, sem más családbeli nem tartotta érdemesnek, engem erről értesíteni, habár párisi lakásom előttük igenis ismeretes volt; csak egy ifjúkori barátom, ki rendesen Párisban lakik, nem is gyanítva családomnak

25 Fővárosi Lapok, 1870. március 3. 183.

26 OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 15–16.

27 OSZK KnyT D 2736. Rubio Guillénné szül. gróf Apraxin Júlia rendes keresete gróf Esterházy Józsefné végrendeleti örökösei ellen, 1893.16.

28 OSZK KnyT D 3330. Közös válasza Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának… 1893. 1.

29 Fővárosi Lapok, 1893. március 24. 705.

30 Pesti Hírlap, 1891. november 8. 5.

31 Pesti Hírlap, 1893. március 24. 12.; Budapesti Hírlap, 1893. március 24. 11.

32 HU-MNL-VaVL-VII.1.c 1893. II. 455. 55. doboz. Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júlia pere az Esterházy örökösökkel. Szombathely, 1896. október 31. 9152. sz. ítélet

33 HU-MNL-VaVL-VII.1.c 1893. II. 455. 55. doboz. Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júlia pere az Esterházy örökösökkel. Ítélet. 11–

34 OSZK KnyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 3.

ezen eljárását, véletlenül említette előttem anyám halálát hónapokkal ezen esemény után.

Bekövetkezett végre a pillanat, mikor mostoha-atyámnak jóvoltából »fényes jövő« nyílott meg előttem; elutaztam rögtön Magyarországba s Párisban kapott ajánlatok folytán egy hírneves budapesti ügyvédhez fordultam segítségért; de részben mert írásbeli adatok birtokában nem voltam, részben pedig, mert az utolsó 30 év alatt történtekről, és a folytatott perekről egyáltalán tudomással nem bírtam, ez több havi fáradozás után kijelentette, hogy az információnak teljes hiánya miatt mit sem tehet.

Vándoroltam tehát Pozsonyba; itt budapesti ajánlatok folytán jelenlegi ügyvédemhez fordultam; ez felkarola ügyemet s a néh. gróf Esterházy-féle vagyon keresésére indult.

Az adatok birtokába jutván, megvizsgálta anyám utáni hagyaték ügyét s itt azt tapasztalta, hogy édesanyám engem kitagadott, hogy a bíróság a hagyatékot nélkülem letárgyalta és hogy azt az örökösök azt már maguk között fel is osztották."[35]

Az özvegynek azonban az Esterházy József-féle vagyonból nem volt joga kitagadni lányát, hiszen a végrendelet őt tette örökössé, az anyának csak haszonélvezete volt. A „maradék", az Esterházy özvegyének ki nem fizetett vagyon megszerzésére több esély volt, ezért perelte be Apraxin Júlia a másik örökségrész miatt az Esterházyakat,[36] mint látható volt, sikerrel.

Több mint három évtizeddel a család szétbomlása után még a szakszerű jogi szöveg mögött is felfedezhető a keserű emlék. Persze ügyvédje igyekezett a grófnőt érdekeiknek megfelelően károsultként bemutatni, hogy öröksége megszerzése annál könnyebb legyen számára, de ha ezt lefejtjük a szövegről, a csupasz adatok is a vele szembeni igazságtalanságról árulkodnak. Ezt tekintve, érthető igazságkeresése, s véleményének, illetve panaszának erőteljes hangú megfogalmazása.

A peres ügy mellékletei különböző hiteles dokumentumok voltak, így állításait kellőképpen alá tudta támasztani; a pereskedés során azonban csak részsikerrel járt, hiszen az általa megjelölt pénzösszegnek – különböző lemondásokra, előzetes kifizetésekre, megállapodásokra, egyes vagyonrészek értékének kisebb voltára hivatkozva – csak töredékét tartotta jogosnak a bírósági ítélet.

*

A pereskedés folyamatát szemlélve – azon túl, hogy évtizedekig, nemzedékeken át zajló jogi viták és szinte követhetetlen tulajdonosi osztozkodás tanúi lehetünk – nyilvánvalóvá válik, hogy olyan ember akart itt érvényt szerezni öröklési jogának, aki korábban – szorult helyzete miatt – nem tudott a maga számára előnyös megállapodásokat kötni, ugyanakkor rokonai az ő távollétében – személyére is hivatkozva – egyezségeket kötöttek, s mindez évtizedekkel később is befolyásolta helyzetét. E hátrányból, s a nyilatkozatában is jelzett (eseményekre és egyes tulajdonrészekre vonatkozó) információhiányból és a megkésettségből is fakad, hogy a jogi útra terelt vagyonjogi vitákban nem, illetve csak kevéssé tudott hatékonyan érvelni.

A perek során megnyilvánuló családi ellentét, a „bukott" személy kiközösítése, nem értesítése, de az előtte megvalósult egyenlőtlen helyzetben létrejött megállapodások is a család – vagyonhoz való ragaszkodásán túl – azt a gondolkodást bizonyítja, amely szerint a normaszegő magatartás büntetést von maga után, ha nem törvény szerintit, de társadalmit. Ez esetben azonban a jogi útra terelt vita sem eredményezett mást. A családi kiközösítés e formája egyértelműen az életmódbeli eltérés okozta ellentét és elítélés okán született, amelynek utóbb súlyos következményei lettek a vizsgált személy életútjára vonatkozóan.[37]

35 OSZK KNyT D 3361. Értesítés Rubio Guillenné szül. gróf Apraxin Júliának, 1893. 3.

36 A 20. századra sem nyugszanak meg a kedélyek a cseklészi kastély birtok tulajdonlása körül. Eszterházy Mihály – Esterházy József testvérének unokája – halála után annak özvegye elhagyni kényszerült Cseklészt, az új tulajdonos Eszterházy Károly lett. Az 1911-es cseklészi kastélytűz alkalmával is elhangzott a kihallgatásokon, hogy a gyújtogatással gyanúsított személy a korábbi tulajdonos, özv. Eszterházy Ferencné hű embere volt. Ezzel nem is annyira burkoltan célozgattak a szándékos károkozás mögötti régóta meglévő rokoni ellentétekre. Der cseklészer Schlossbrand. Nach amtlichen Daten und stenographiscehn Aufzeichungen. Als Manuskript gedrukt. Pozsony (Pressburg), Buch- und Steindruckerei Carl Angermayer. 1912. (A cseklészi kastélytűz. Hivatalos adatok és gyorsírásos feljegyzések alapján, kéziratként kiadva Carl Angermayer könyvnyomdájában.) 19–20. (1906–1910 szeptembere között a kastélyban Eszterházy Ferenc és családja élt.)

37 Jelen dolgozat egy hosszabb családtörténeti munka részlete.

Laczlavik György

Záró beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása” c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2018. szeptember 1. és 2024. március 31. között végzett munkáról

I. Előzmények

Közel 500 esztendeje, 1526. augusztus 29-én az Oszmán Birodalom csapatai megsemmisítő vereséget mértek a mohácsi csatasíkon II. Lajos magyar király hadseregére. Ehhez az eseményhez kötjük a középkori Magyar Királyság bukását, egyáltalán a magyarországi középkor végét.[1] Az Országos Levéltárban a magyarországi középkorkutatás elősegítésére levéltáros elődeink 1875-től kezdődően kigyűjtötték a magyar történelem viszontagságos évszázadait túlélt és sokfelé szétszóródott levéltári anyagból az 1526 előtt keletkezett iratokat. Ez a gyűjtemény a Diplomatikai Levéltár, amelyben ma már több mintegy 109 000 ezer oklevél található, és amely adatbázis segítségével több mint 20[2], online pedig több mint 10 éve kutatható.[3] A mohácsi csata nemcsak egy korszak végét, hanem egy új korszak kezdetét is jelentette. A csatát követő évtizedek forrásadottsága sajnos semmiben nem különbözik az 1526 előttitől, kutatásához azonban nem rendelkezünk egy, a fent említetthez mérhető segítséggel.

A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának régóta dédelgetett terve volt, hogy egy hasonló gyűjteményt hozzon létre az 1526 utáni iratokkal. 2016 tavaszán kezdődött az Országos Levéltár 1526. augusztus 29. és 1570 között keletkezett iratainak feltárása a Reformáció Emlékbizottság támogatásával (2018. június 30-ig) – természetesen már egy új feltételrendszerben.[4] A tervezéskor cél volt, hogy minden 1526–1570 közötti iratot „megtaláljunk” eredetiben vagy másolatban, a levéltár mintegy 500 törzsegységében (fond és állag). Az iratok digitális képét online, egy jól kereshető adatbázisban szándékozott a levéltár mind a professzionális, mind pedig az amatőr kutatók, illetve a szélesebb nagyközönség számára elérhetővé tenni. A levéltár hatalmas vállalkozása négy nagyobb munkafázisra bontható: 1. az iratok feltárása és digitalizálásra történő előkészítése, 2. digitalizálás, 3. az iratok feldolgozása, 4. online közzététel.

A feltárás a már meglévő segédletek segítségével történt, új kutatások nem folytak. A feltárt iratok köre így az eredetiek esetében sem teljes, a másolatok esetében pedig esetleges. Az iratok előkészítését az Országos Levéltár szakemberei által kidolgozott elvek alapján végeztük. A korábban felhalmozódott tapasztalatok azonban nem bizonyultak mindig elegendőnek, számos új problémára kellett megoldást találni a munka során. A közel 90 000 irat megmozgatása nem volt egyszerű feladat: nyomon kellett követni az iratok útját a kiemeléstől a digitalizáláson át a reponálásig, hogy a több kézben megfordult iratok végül visszakerüljenek a helyükre, és egyik se vesszen el az akár több hónapot is felölelő eljárás alatt.

A feldolgozás alaptézise az volt, hogy ez a hatalmas mennyiségű képi anyag csak egy jól kereshető adatbázisban publikálható. Ebben minden egyes iratot feldolgozunk, sőt az iratokban átírt oklevelek is külön rekordba kerülnek, természetesen a befoglaló irattal összekapcsolva. Fontos kiemelni, hogy a digitális képekhez nem regeszta készül, hanem ennek elemeit szétszedve egy sokkal kereshetőbb, összetett keresések sokaságát elvégezni képes „forráskiadást” készítünk. Kombináltuk a leírás (lajstromkészítés) és az indexelés (hely-, név- és tárgymutató) módszerét, ugyanakkor a nemzetközi leírási szabványoknak is igyekeztünk megfelelni. A személy- és helynevek beazonosítása is fontos feladat volt, melyhez az MNL névtáradatbázisa adott háttértámogatást. A névtérbe kerültek a névváltozatok is, valamint a hivatalviselésre vonatkozó információk. A feldolgozás hatékonyabbá tétele érdekében munkacsoport alakult.[5]

1 *Rácz György:* Kettős történelmi mérföldkő: Mohács. Magyar Nemzeti Levéltár, A hét dokumentuma rovata, 2016. aug. 29. https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/kettos_tortenelmi_merfoldko_mohacs

2 A középkori Magyarország levéltári forrásainak adatbázisa: a Magyar Országos Levéltár Mohács előtti gyűjteményeihez készült levéltári segédletek. Szerk. Rácz György. (CD–ROM) Arcanum, Bp. 2000.

3 https://archives.hungaricana.hu/hu/charters/, letöltés ideje: 2024. ápr. 29. *György Rácz:* Collectio Diplomatica Hungarica. Medieval Hungary online. Archiv Für Diplomatik 56. (2010) 423–444.

4 Az egyik legszembetűnőbb különbség, hogy a Diplomatikai Levéltárral ellentétben a kiválasztott iratok eredeti őrzési helyükön maradnak, csak virtuálisan képeznek külön gyűjteményt az adatbázisban.

5 Lásd bővebben *Laczlavik György:* Egy merész vállalkozás és tapasztalatai (2016–2018). A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570

II. Célkitűzések

Ennek a munkának a folytatását tette lehetővé az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása" c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat.[6] A projekt folytatásához nem csak a digitális felvételek és az adatbázis volt adott, hanem az iratok feldolgozásához szükséges munkacsoport is.

1. Projektünk legfontosabb célkitűzése az online forrásközlés volt, adatbázisrekordok és digitális képek formájában. Mintegy 38 000 új rekord készítését terveztük. Legtöbbet az E 148 (Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta) állagból, melynek bár vannak segédkönyvei, kutatása eddig meglehetősen nehézkes volt.
2. A feldolgozással párhuzamosan, mint ahogy eddig is, folyamatosan fejlesztjük az MNL névtéradatbázisát, amely egy olyan, személyekre, testületekre és földrajzi nevekre specializált háttéradatbázis, amely nélkül a 21. században már nem érdemes adatbázist készíteni.
3. A feldolgozott iratokat évente szándékoztuk közzé tenni workshopok keretében, melyen egyéb eredményeinket is bemutatjuk, egy-egy jelentős évforduló köré szervezve.
4. A feldolgozott iratokhoz kapcsolódóan több publikáció megjelentetését is terveztük. Például néhány mintakutatás elvégzését a központi, valamint vármegyei közigazgatás fejlődésének vizsgálata tárgyában, továbbá egy archontológiai tanulmányt központi igazságszolgáltatásban működő személyekkel, elsősorban az ítélőmesterekkel, valamint néhány esettanulmányt a feltárt birtoktörténeti iratokkal kapcsolatban.
5. Hiánypótló jelleggel terveztük nyomtatásban megjelentetni az ún. Révay formuláskönyvet, mely tartalmazza a korszak legjellemzőbb irattípusait, remélve a korszak közigazgatásának jobb megismeréséhez ezzel is hozzá tudunk majd járulni.

III. Megvalósítás

A) Személyi feltételek

A pályázati terveknek megfelelően Faragó Dáviddal, Farkas Csabával és Orsós Juliannával az MNL határozott idejű (heti 20 órás) közalkalmazotti jogviszonyt létesített a projekt időszakára. A kollégák egyéni munkarendben dolgoztak. Trostovszky Gabriellával és Tuhári Attilával megbízási szerződést kötöttünk, ők az online feltöltő felületet az MNL-en kívülről használják, vpn szolgáltatás segítségével. A munkához az MNL biztosította az alapvető feltételeket.

B) Eredmények részfeladatonként, tételesen

1. Iratok feldolgozása (Rekordok rögzítése, ellenőrzése).

a) Az iratok feldolgozása 2018. szeptember 3-án elkezdődhetett a már meglévő adatbázis feltöltő felületen (http://pest.natarch.hu/). A munkát lassította, hogy a levéltár időközben elkészült az adatbázis online felületével, melynek tesztelésére is időt kellett szánni. A korábban felvitt rekordok javítása is ebben az időszakban történt. Az adatbázis online verziójának bemutatására 2018. október 30-án került sor.
b) A korábbi tapasztalatokra építve új kitöltési utasítás is készült. A legnagyobb változás ebben, hogy ezt követően a kiadás helyén kívül nem kötelező beazonosítani minden helynevet, és a személyneveket sem normalizáljuk és veszszük fel minden esetben a névtérbe, csak a foglakozással rendelkezőknél.
c) Összesen 26 646 új rekordot rögzítettünk. A munkát a már korábban elkezdett törzsegységek befejezésével kezdtük. Legtöbb rekordot az E 148 (Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta) állagból rögzítettük. A projekt során feldolgozott, ellenőrzött, illetve publikált törzsszámok listáját az 1. sz. mellékletben részletezzük. Ezen felül 3742 rekord vár még ellenőrzésre és publikálásra. Ez némiképpen eltér a vállalt mennyiségtől, ami az E 148 állag feldolgozása során (több mint 14 000 rekord) tapasztalt nehézségekre vezethető vissza.

2. Névtéradatbázis építése.

a) A névtéradatbázis (http://pest.natarch.hu/apex/f?p=2011:6:102241246818001::NO::) struktúráján kérésünkre a Magyar Nemzeti Levéltár apróbb javításokat is eszközölt, de sajnos a változtatások nem teljes körűek, ami némiképpen nehezítette a munkánkat. Például ennek okán hagytunk fel a családi kapcsolatok rögzítésével. Amennyiben a fejlesztés megvalósul, komplett családfák rajzolhatók majd meg virtuálisan.
b) Az új utasításnak megfelelően nem készült már minden személy és helynévről névtér rekord, csak azokról a személyekről, melyek foglalkozása ismert az iratból. A már felvitt névtérrekordokat azonban folyamatosan karbantartottuk, új adatokkal bővítettük és javítottuk.[7]
c) Összesen 12 878 személy névtérrekordot (a névvariánsok nélkül) rögzítettünk, illetve javítottunk a projekt során. A legtöbb újonnan rögzített személy a megyei közigazgatás területéről került ki (szolgabírák, alispánok, jegyzők).

3. Online publikáció.

Az adatbázis publikus verziójának első hivatalos bemutatására 2018. október 30-án került sor az MNL reformációs projektzáró rendezvényén.[8] Az adatbázis rekordok és a hozzájuk kapcsolódó digitális képek az alábbi oldalon érhetők el, 2020. január 22-től már egy megújult felületen:

közötti iratainak feltárása, digitalizálása és feldolgozása. Levéltári Szemle 68. (2018). 4. sz. 41–49.

6 Lásd bővebben *Laczlavik György:* Az MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása című projekt kutatási terve. Turul 92. (2019) 3. 130–135.

7 Sajnos ez a karbantartás nem volt teljeskörű, így a névtérrekordok közül jó néhányat nem frissítettünk, aktualizáltuk új adatokkal.

8 Bővebben lásd: http://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/beszamolo_a_reformacio_mnl_projekt_zarounnepsegerol

https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570

Jelenleg, az NKFI-projekt zárásakor 40 863 rekord (29 113 db irat), 109 662 felvétel érhető el az adatbázisban. Az adatbázis jelen verziójának hivatalos bemutatója 2024. szeptember 10-én volt „A mohácsi csatát követő évtizedek a levéltári iratok (Reformáció kora című adatbázis) tükrében" c. workshop alkalmával (https://mnl.gov.hu/mnl/ol/hirek/tovabb_folytatodhat_a_nagy_sikeru_reformacios_adatbazis_epitese).

Az iratok online közzétételét évente terveztük frissíteni workshopok keretében. Ezekre azonban sajnos nem volt lehetőség. Egyrészt az rekordok publikálása csak ellenőrzés után volt lehetséges, mely nem mindig követte a feldolgozás sebességét. Másrészt az online közzétett rekordok képekkel történő ellátása nem automatikus, és rengeteg hibával történik, melyeket csak manuálisan lehet javítani. A 2020. évi tapasztalatok alapján úgy döntöttünk, hogy a publikálással megvárjuk a projekt végét. Erre így most kerülhetett sor.

Valamennyi kép publikálása új, mivel a levéltárban erre egy új módszert dolgoztak ki, melynek segítségével az összerendelési hibák kiküszöbölhetők. Ehhez azonban szükség volt a képfájlok archiválására is. Jelenleg 109 662 felvétel lelhető fel online. A befoglalt iratok rekordjainál (melyek sajnos egyelőre nem jeleníthetők meg hierarchikusan) a befoglaló iratok képfájljai láthatók, a korábbi verziókkal ellentétben, amikor is nem voltak képek ezeknél a rekordoknál.

2023 júniusáig több mint 40 000 alkalommal nézték meg az adatbázis valamelyik rekordját. Megvalósult fejlesztésnek köszönhetően, a kutatók által jelzett hibák közvetlenül a vezető kutatóhoz kerülnek. Több mint fél száz esetben javítottunk így rekordjainkon.

Az adatbázis hozzáférhetővé tételével (Open Access) kapcsolatban elvégzett feladatok:[9]

1. Az adatbázis karbantartó alkalmazásán végzett változtatások:
   a) Az adatszerkezetben végzett módosítások:
      i) az *iratfajtának* és az *irattípusnak* önálló mező lett létrehozva és az adatok áttöltésre kerültek az új mezőkbe
      ii) hozzáadásra került egy új *tartalmazza* nevű mező, ahova az általános *megjegyzés* mezőből a tartalom át lett mozgatva.
   b) A karbantartó felület igazítása a szerkezet változásaihoz.
   c) A karbantartó felület igazítása keresőfunkciójának javítása.
   d) Adatok tömeges javítása, a szótárak egységesítése közvetlenül adatbázis utasításokkal.
2. Publikus felületen végzett változtatások:
   a) A publikációs felületen a segédlethez beállított, az összetett keresésben résztvevő mezők felülvizsgálata, bővítése.
3. Publikálási folyamat során végzett feladatok:
   a) Digitális másolatok archiválása (109 662 fájl).
   b) Névtérhez kapcsolt rekordok táblázatba exportálása a hibák felderítéséhez.
   c) Adatbázis rekordok (40 863) és képek kapcsolatának migrálása exportált táblázatokból. A befoglalt iratok automatikus kapcsolása a befoglaló iratokhoz.
   d) Indexelő szkript módosítása a képek ELP-ről történő kiszolgáláshoz.
   e) A teljes segédlet újra indexelése a teszt felületre (https://test-zala.natarch.hu/aol/adatbazis/reformacio-teszt) az új rekordokkal és a hierarchia újraépítése.
   f) Az így létrejött bővített segédlet éles kiszolgálóra helyezése (https://adatbazisokonline.mnl.gov.hu/adatbazis/reformacio-kora-mnl-ol-1526-1570)

9 Ezeket a feladatokat Záros Zsolt végezte.

1. táblázat: Eredmények számokban

időszak	elkészült rekordok	publikált rekordok	publikált felvételek
2018. okt. 30-ig	18 949	13 725	56 773
2020. jan. 22-ig	27 874	20 395	66 921
2024. márc. 31-ig összesen	45 426	40 864	109 662
NKFIH projekt alatt	26 646	40 864	109 662

4. Disszemináció.

A projekttervben vállaltuk, hogy az adatbázis eredményeire támaszkodva tanulmányokat jelentetünk meg a Turul c. folyóiratban. A tanulmányok felsorolása évenként:

2019:

- Faragó Dávid: Honnan származott Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várkapitány? (Ormány és Mihálypéterháza települések lokalizálásának pontosítása.)
- Farkas Csaba: A Bejci család a 15–16. században. Megjegyzések egy Vas megyei köznemesi család genealógiájához.
- Orsós Julianna: Damnum regni? Új szempontok és források a Fuggerek és a Magyar Királyság viszonyrendszerének elemzéséhez.

2020:

- Faragó Dávid: A Baranya megyei Ormándi/Ormányi család a 13–15. században
- Farkas Csaba: Mohács előtt és után: Gömör megye hatóságának működése (1470–1570)
- Orsós Julianna: A Nyulak szigeti domonkos apácakolostor képviseletének fő vonásai (1458–1569). Első közlemény 1458–1526
- Laczlavik György: Királyi helytartók archontológiája Magyarországon a 16. században (1526–1608)

2021:

- Farkas Csaba: Stratégia, rokonság és kapcsolatok. A serkei Lorántffyak Borsodban és Gömörben.
- Faragó Dávid: Baranya megyéből a királyi udvarba: Mekcsei György életútja
- Orsós Julianna: A Nyulak szigeti domonkos apácák küzdelmei utolsó birtokaikért

Két esettanulmány is megjelent a projektvezető részéről, illetve egy tanulmány megjelenés alatt:

- Laczlavik György: Adalékok a Habsburg főhercegek (elsősorban Miksa főherceg) magyarországi tevékenységéhez a 16. század második felében. In: „Az ifjak tanítása oly nagy jó" Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére. Szerk. Fogarassy Zoltán – Mészáros Kálmán – Török Péter. Debrecen 2021. 271–280.
- Laczlavik, György: The Royal Lieutenants (Locum tenentes) of Hungary in the 16th Century (1526–1608). In: Les alter ego des souverains. Vice-rois et lieutenants généraux en Europe et dans les Amériques XVe-XVIIe siècle. Éd. Philippe, Chareyre – Álvaro, Adot Lerga – Dénes, Harai. Pau, 2021. 281–299.
- Laczlavik György: A királyi kúria bíráinak archontológiája Magyarországon 1526–1570. Turul 97. (2024) 146–150. (Lásd jelen füzetben.)

Egyéb cikkek

- Faragó Dávid: Egy különleges karrier a hódoltsági peremvidéken: Mihálypéterházi Ormányi Józsa sümegi várnagy élete és családja. Fons 27. (2020) 4. sz. 369–405.
- Tuhári Attila: A szerencse kiszabja az időt. Egy formuláskönyv emberi oldala. Élet és Tudomány 74. (2019) 51–52. 2019. december 20. 1616–1618.

Előadások:

- Orsós Julianna: Schutzbriefe und Schutzherrschaft im spätmittelalterlichen Ungarn (1450–1550). Graz, 2021. június 24–26.
- Laczlavik György: Nyolcados törvényszékek a Mohács utáni évtizedekben (Források a reformáció és rekatolizáció történetéhez Magyarországon Verancsics Antal emlékére. Inštitút histórie Filozofickej fakulty Prešovskej univerzity Centrum excelentnosti sociohisztorického a kultúrnohistorického výskumu Prešovskej univerzity. Eperjes, 2023. november 14–15.)

Az adatbázis bemutatása, eredményeinek ismertetése

Az adatbázist több helyen is sikerült bemutatni a projektvezetőnek, két alkalommal határainkon túl is:

- 2018. november 24-én Kolozsvárott a Magyar Tudomány Napja Erdélyben 17. fórum keretében,
- a Debreceni Egyetemen Történelmi Intézetében 2018. december 4-én,
- 2019. május 30-án Nyitrán, a Szlovák Levéltári Napok keretében.
- Forráskiadás vagy levéltári segédlet? Az MNL OL 1526–1570 közötti iratainak adatbázisa. 2019. november 5. (Bitekbe zárt források, a levéltárak e-kiadványainak perspektívái, Kaposvár, https://mnl.gov.hu/mnl/sml/hirek/beszamolo_muhelybeszelgetesrol,
- A Magyar Nemzeti Levéltár 2020. január 22-én a Közgyűjteményi Digitalizálási Stratégia keretében megújult AdatbázisokOnline szolgáltatás bemutatójának keretében

Két alkalommal írásban is megjelentek (vagy megjelenés alatt) az eredmények:

- Krisztina Arany – György Laczlavik: The Post-Mohács Era of the Hungarian Kingdom. Database of the Records from 1526–1570 in the Holdings of the National Archives of Hungary**.** Leadva közlésre: Contributions to DiDiP Conference. Beiheft für Archiv für Diplomatik. Schriftgeschichte, Siegel und Wappenkunde.
- A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára 1526–1570 közötti iratainak adatbázisa és felhasználásának lehetőségei. Certamen VII. Előadások a Magyar Tudomány Napján az Erdélyi Múzeum-Egyesület I. szakosztályában. (2020) 349–360.

A projekt részbeszámolói írásban is olvashatók:

- Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása" című K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2018. szeptember 1. és 2019. augusztus 31. között végzett munkáról. Turul 92. (2019) 142–144.
- Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása" c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2019. szeptember 1. és 2020. augusztus 31. között végzett munkáról. Turul 93. (2000) 142–144.
- Beszámoló az „MNL OL 1526–1570 közötti iratainak feldolgozása és online publikálása" c. K 128695 azonosító számú NKFIH pályázat keretében 2020. szeptember 1. és 2021. augusztus 31. között végzett munkáról. Turul 94. (2021) 142–143.

5. Forráskiadás.

A projekt során kiadott kötet a tudományos kutatásban Révay-formuláskönyv néven vált ismertté, ezen a néven hivatkozik rá ugyanis a kötetet védő levéltári kartonborítón szereplő cím is (Stylionarium Francisci de Rewa locumten. palatinalis 1540–1549.). Fontos azonban megemlíteni, hogy a korabeli anyagban más kötet is „viseli" ugyanezt a nevet: így a jelen kötetben megjelentetett kéziratnak a Kolozsmonostori konvent országos levéltára anyagában fennmaradt szövege (HU-MNL-OL-F 15-2.) nem tévesztendő össze a Pannonhalmi Főapátsági Levéltárban őrzött, ugyancsak Révay Ferenc nádori helytartónak tulajdonított formuláskönyvvel (Acta antiquiora, fasc. 59. num. 15.). A fenti tartalmi okokkal magyarázható elnevezés kielégítőnek látszik abból a szempontból is, mivel a kötetnek több tulajdonosa és gyarapítója is volt. Ez elsősorban hosszú időn keresztül történő használatával magyarázható, amelynek során egyes birtokosai hozzátették azon formulákat és egyéb bejegyzéseiket, amelyeket arra érdemesnek ítéltek. A kötet megkezdésének idejéről sajnos csak maga a papír szolgál támponttal: a kötet ívein található vízjelábra ugyanis 1532-től jelenik meg a kaufbeureni papírmalomban gyártott íveken. Az időrendre vonatkozó másik lényeges támpontot a kötet harmadik keze, Bajánházy Ferenc possessor-bejegyzése szolgáltatja. Ez azt adja tudomásunkra, hogy a kötet a kisebb

kancellárián keletkezett,[10] és 1548-ban került Bajánházyhoz. A kötet végére illesztett egyik, eredetileg a kötet részét képező, mára azonban kiszakadt lapon ugyanis a következő possessor-bejegyzést olvassuk a második kéz írásképével: mely alapján a kötet egy bizonyos Chripovig Miklós tulajdonát képezte, aki azt Orgovány(i) Ferenctől vásárolta meg.[11]

A kötet első három kéz által bejegyzett, tehát a 16. században keletkezett anyaga nem közvetlenül a kiállított oklevelek szövege alapján, hanem egy már korábban meglévő iratgyűjtemény oklevélmintáinak felhasználásával keletkezett. Ez tehát egyben közvetett bizonyítékkal is szolgál arra vonatkozóan, hogy a kisebb kancellárián belül közkézen forogható, illetve másolat készítése céljából körbejárható egy olyan iratminta gyűjtemény, amelyre munkájuk során támaszkodhattak a hivatali tisztviselők.

Bajánházyt követően a formuláskönyv további három birtokosát tudjuk még azonosítani. Közülük időben valószínűleg írásképe alapján az első egy bizonyos Kolosi Márton, akinek a kötet utolsó ívének két oldalán (p. 296, 298.) tűnik fel a neve. Az időrendben ez után következő Horváth István nevére a pergamenborító elülső táblájának külső oldalán bukkanunk. Írásképe alapján ő már a 17. század folyamán működött, személyéről azonban eleddig szintén nem tudunk semmi közelebbit.

A kötet utolsó tulajdonosa aztán további, jelentős bővítéseket eszközölt a köteten, amelynek köszönhetően az végül elnyerte mai formáját. A kötet ugyanis idővel a kolozsvári unitárius polgárcsaládból származó Lutsch István[12] birtokába került (1655, 1661), aki addig keletkezett formulás részeit mutatóval látta el, majd néhány további oklevélmintát is bemásolt a kötetbe, illetve különböző jogi tárgyú dokumentumokkal, valamint vegyes tematikájú citátumokkal és egyéb bejegyzésekkel is gyarapította annak tartalmát.

A kötet Tuhári Attila munkáját dicséri, és közel 720 000 leütés lett a terjedelme, ebből 65 000 a bevezető tanulmány. Bibliográfiai adatai: Stylionarium cancellariae minoris de Francisco De Rewa Locumtenenti Palatinali nominatum. Az úgynevezett Révay-formuláskönyv. 1. kötet. Textus. Közreadja: Tuhári Attila. (A Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltárának kiadványai II. Forráskiadványok 63.) Bp. 2024. 275 pp.

IV. Eredmények, felhasználási lehetőségek

Összesen 113 levéltári gyűjtemény anyagaiban sikerült feltárni 1526 és 1570 között keletkezett iratokat. A feldolgozó munkában érintett legjelentősebb gyűjtemények: a Magyar Kamara regisztratúráján belül a Beingnae resolutiones (HU-MNL-OL-E 21), a Magyar Kamara Archívumán belül fennmaradt Neoregestrata Acta gyűjtemény (HU-MNL-OL-E 148). Ezek a gyűjtemények elsősorban jogbiztosító jellegű hivatalos kiadmányokat őriznek (például adomány-, kiváltság-, kegyelem-, parancs-, határjáró- és ítéletlevél, armális, végrendelet, peres iratok stb.). A felsorolt irattípusok túlnyomó része földbirtoklási jogot biztosít, vagy pedig a földön kívül házak és más ingatlanjavak, állatok, eszközök, ingóságok, pénz birtoklásával van kapcsolatban. A perek leggyakoribb kiváltó okai adományok, adásvételek, zálog-, csere- és kölcsönügyletek, birtokelkobzások, örökösödési ügyek voltak.

Az adatbázis másik jelentős forrásbázisát az MNL által őrzött családi levéltárak adják, ezek közül kiemelkedik a Batthyány család Missiles gyűjteménye (HU-MNL-OL-P 1314). A Batthyány család levelezésén kívül a feltárás érintette a Balassa, a losonci Bánffy, a Baranyay, a Barkóczi, a Batthyány, a Bethlen, a Dessewffy, a Károlyi illetve az Eszterházy családok levéltárainak anyagait is, többek között.

Érdemes egy pillantást vetni az adatbázisban elérhető iratok jellegzetességeire is. Az adatbázisban kutatható forrástípusok tükrözik a feltárás által érintett gyűjtemények jellegzetességeit: az iratok legnépesebb csoportját a mandátumok/parancslevelek teszik ki, összesen 15 311/14 041[13] rekord (az adatbázisban lévő iratok 34/31%-a). Emellett a családi levéltárak jellemző irattípusa, a missilis 8772/8659 darabot számlál (19%), a relationes 4176/3578 db (9/8%), emellett kevesebb, de érdeklődésre számot tartó iratfajták a testamentumok, számadások stb.

Az adatbázisban elérhető iratok túlnyomó része, egészen pontosan 41 034/36 735 irat latin nyelvű. Emellett 2923/2803 magyar nyelvű irat található még a gyűjteményben, illetve valamivel kevesebb, 1730/1560 német nyelvű dokumentum és kis számban szlovák, horvát, olasz és szláv nyelvű iratok kutathatók.

Az iratok által bármilyen formában érintett földrajzi régiók (keletkezés helye, létrehozó neve, egyéb hely stb.) megoszlása szintén a feltárt levéltári gyűjtemények jellegzetességeit tükrözi. A megoszlást az uralkodók tartozási helye, illetve a feldolgozott családi levéltárak esetén a családok fontosabb földrajzi érdekeltségei (birtok központok, egyes földrajzi régiókhoz köthető hivatali feladatkörök), végül a közigazgatási hivatali központok székhelyei befolyásolják.

10 Erről két esetben (no. 58.; no. 62.) maguk a formulák is árulkodnak.

11 Személyükről sajnos egyelőre nem rendelkezünk közelebbi adatokkal.

12 Életrajzának, valamint hivatali működésének rövid áttekintését (Lutz István név alatt) lásd *Bogdándi Zsolt:* A kolozsmonostori konvent a fejedelemség korában. (Erdélyi Tudományos Füzetek 274.) Kolozsvár, Erdélyi Múzeum-Egyesület, 2012. 94.

13 Az első szám az összesen feldolgozott, a második a publikált rekordok számát jelöli.

2. táblázat: A leggyakrabban létrehozás helyeként szereplő városok

Földrajzi hely	összes rekord száma
Bécs	8324
Pozsony	6383
Nagyszombat	1124
Prága	994
Varasd	629
Németújvár (Güssing)	563
Bécsújhely (Wiener Neustadt)	369
Kassa	344
Linz	310
Zágráb	240
Graz	185
Innsbruck	123
Sárvár	105
Ptuj (Pettau)	70
Brno (Brünn)	37
Konstantinápoly/Isztambul	8

Az iratok kibocsátói között természetesen a vizsgált korszak leghosszabb ideig uralkodó magyar királya I. Ferdinánd rendelkezik a legtöbb rekorddal (6718), őt fia I. Miksa követi (4196). Esetükben azonban számolni kell azzal a sajátossággal, hogy a személynöki kiadmányok is az ő nevükben, bírói pecsétjükkel, de részvételük nélkül keletkeztek. A Habsburgok ellenfelei közül I. Jánosnak (Szapolyai János)[14] 591, fiának, II. Jánosnak (János Zsigmond) 548 rekordja van az adatbázisban.

A Habsburg uralkodók kevés időt töltöttek Magyarországon, ezért távollétükre helytartót állítottak. Az adatbázisban számos, a helytartók (Thurzó Elek, Várday Pál, Újlaki Ferenc, Nádasdy Tamás, Oláh Miklós) által kiadott iratot is találunk.[15] Nádasdy Tamás országbíró, majd nádor/királyi helytartó 1006 irat kiadásáért felel. A helytartó mellett Habsburg főhercegek is részt vettek a Magyar Királyság irányításában: Miksa főhercegtől 826, fiától, Károly főhercegtől 371 rekordot találunk.[16]

Mellettük a hiteleshelyek (pl. leleszi konvent: 1985, pozsonyi káptalan: 757, jászói konvent: 744), és az ország nagybíráinak kiadmányai számolnak jelentős mennyiségű rekordot, Révay Ferenc személynök, nádori helytartónak 972 kiadmánya van. Az adatbázisban találunk 186 királynéi kiadmányt is, Izabella, Mária és Anna királynék által kiadott iratokat. A városi kiadmányok kisebb számmal szerepelnek: összesen 286 irat.

A feldolgozással párhuzamosan folyamatosan fejlesztjük az MNL névtéradatbázisát. Ez egy olyan, személyekre, testületekre és földrajzi nevekre specializált háttéradatbázis, amely nélkül a 21. században már nem érdemes ilyen típusú adatbázist készíteni. Olyan tudásaggregátor, amely nagyon megkönnyíti majd nemcsak a mi munkákat, hanem a későbbi adatbázisépítőkét is, hiszen bármilyen másik adatbázis alapjául szolgálhat. A névtér elsősorban a folyó kutatás eredményeit rögzíti,[17] kisebb mértékben igyekszik beépíteni a szakirodalomban eddig megjelent archontológiai, prozopográfiai eredményeket is – az adatbázis természetesen tartalmazza a pontos bibliográfiai hivatkozásokat is. Az eddigi tapasztalatokból kiindulva ez alkalmas alapot fog nyújtani a központi igazságszolgáltatás, a megyei közigazgatás résztvevőinek azonosítására, eddig ismeretlen genealógiai kapcsolatok megállapítására, család-, birtok- és helytörténeti kutatások előmozdítására nem csak a mai Magyarország, hanem az egész Kárpát-medence területére vonatkozóan.

Az egyik kiemelt terület, melyben az adatbázis segítségével nagy előrelépést várunk, az a vármegyei közigazgatás története. A vármegyei közigazgatás és bíráskodás 16. századi történetére vonatkozóan nagyon kevés forrással rendelkezünk. Összefüggő levéltári irategyüttesek a korszakra vonatkozóan szinte sehol sem maradtak fenn. Igaz ez a vármegyei jegyzőkönyvekre is, ugyanis 16. századi jegyzőkönyvvel csak néhány vármegye rendelkezik: például Borsod (1569–1581), Gömör (1571–1579), Győr (1580–1637), Nógrád (1597–1603), Sopron (1579–1589, 1595–1608), Szabolcs (1550–1848), Szatmár (1593–1616), Vas (1595–1602), Zala (1555–1609, 1611–1655) és Zemplén (1558–1563).[18] A feldolgozott iratok alapján jelenleg 58 vármegye 2204 kiadmányát rögzítettük, valamint vettük fel a vármegyei tisztikarra vonatkozó adatokat a névtérben, nem csak a vármegyék által kiadott iratok alapján. A feldolgozás jelenlegi állása alapján ezek és a soron következő adatok természetesen még csak tájékoztató jellegűek, végkövetkeztetések levonására még kevéssé alkalmasak. A legtöbb adat a szolgabírókra, az alispánokra és a főispánokra vonatkozik. Az utóbbiak esetében a legkisebb az új adatok százalékos aránya. A fennmaradó személyek többsége adószedő, jegyző vagy esküdt ülnök.

14 Szapolyai itineráriumát Szabó András Péter külön kötetben jelenteti meg, melyhez az adatbázis adatait is felhasználta.

15 *György Laczlavik:* The Royal Lieutenants (Locum tenentes) of Hungary in the 16th Century (1526–1608). In: Les alter ego des souverains Vice-rois et lieutenants généraux en Europe et dans les Amériques XVe-XVIIe siècle. Éd. Philippe, Chareyre – Álvaro, Adot Lerga – Dénes, Harai. Pau. 2021. 281–299.

16 A főhercegek magyarországi tevékenységéről bővebben ld. *Laczlavik György:* Adalékok a Habsburg főhercegek (elsősorban Miksa főherceg) magyarországi tevékenységéhez a 16. század második felében. In: „Az ifjak tanítása oly nagy jó". Tanulmányok Kovács Ágnes tiszteletére. Szerk. Fogarassy Zoltán – Mészáros Kálmán – Török Péter. Debrecen 2021. 271-280.

17 Olyannyira, hogy a személy tisztségét csak „Létrehozó neve" szerepben rögzítjük az adatbázisban, ellenben a névtérben minden esetben.

18 16–18. századi vármegyei jegyzőkönyvek regesztái. Szerk.: Á. Varga László – Kenyeres István – Tóth Péter. DVD. Arcanum, Bp. 2009. A DVD–ROM tartalmazza Borsod 1569–1581, Esztergom 1638–1702, 1710–1723, Fejér 1692–1711, Gömör 1571–1579, Győr 1580–1637, Nógrád 1597–1603, 1652–1656, Pest–Pilis–Solt 1632, 1638–1644, 1664, 1656–1712, 1715–1740, Somogy 1710–1715, Sopron 1579–1589, 1595–1608, Szatmár 1593–1616, 1629–1640, Tolna 1696–1703, 1714–1717, Vas 1595–1600, 1601–1620, 1631–1641, Zala 1555–1609, 1611–1655 és Zemplén 1558–1563. anyagát. Online lásd https://archives.hungaricana.hu/hu/lear/Jegyzokonyvek/

3. táblázat: A legtöbb rögzített irattal rendelkező 30 vármegye, a névtérben rögzített tisztségviselők összesített számadatával

vármegye	kiadmányok száma	tisztségviselők száma
Sáros (Szlovákia)	385	76
Vas (kis részben Ausztria)	192	84
Abaúj (nagyobb részben Szlovákia)	144	69
Nyitra (Szlovákia)	132	56
Szepes (Szlovákia)	131	43
Zemplén (nagyobb részben Szlovákia)	125	51
Ung (Ukrajna)	107	61
Bars (Szlovákia)	104	43
Trencsén (Szlovákia)	82	57
Pozsony (Szlovákia)	79	48
Zala (kis részben Ausztria)	78	62
Szabolcs	63	61
Sopron (kis részben Ausztria)	56	41
Szatmár (Részben Románia)	54	59
Gömör (Szlovákia)	51	42
Kraszna (Románia)	47	39
Zólyom (Szlovákia)	47	18
Borsod	45	39
Ugocsa (Ukrajna)	33	40
Bereg (nagyobb részben Ukrajna)	27	31
Liptó (Szlovákia)	26	34
Hont (részben Szlovákia)	24	42
Turóc (Szlovákia)	24	23
Küküllő (Románia)	18	21
Nógrád	15	20
Máramaros (Románia)	14	68
Bihar (részben Románia)	12	29
Veszprém	8	14
Kőrös (Horvátország)	8	11
Doboka (Románia)	7	37

A vármegyei igazságszolgáltatás folyamatába enged bepillantást Komárom vármegye 1569. május 22 és 1570. december 16. között keletkezett jelentése, melyben a Nyulak-szigeti apácák Ekecs községgel kapcsolatos perét helyezik át a királyi kúria elé. Az iratban a vármegye alispánja és szolgabárja mellett a vármegyei esküdt ülnökök is részt vesznek a vizsgálat lefolytatásában. A tíz esküdt név szerint is szerepel a dokumentumban.[19] 2018-ban egy újabb személy szerep felvételével bővítettük a feldolgozást, a megyei közigazgatás kutatását segítendő. A „megyei ember" szerepének rovatába vesszük fel azokat a személyeket, akik a vármegye közigazgatási, illetve igazságszolgáltatási feladataiban vesznek részt, a nevesített feladatokon kívül.[20]

A perekkel kapcsolatos iratokat az irattípus mezőben rögzített speciális irattípusok alapján lehet megtalálni: „perátvevő (*transmissionalis*), perfelfüggesztő, perfelrendelő (*introductoria cause*), perhalasztó (*prorogatoria*), permegszüntető, perújrafelvételi, perrel kapcsolatos egyéb". Ítéletlevelet 1289 darabot találunk. További lehetőség a 16. századi ügyvédi tevékenység vizsgálatára, hogy több mint 603 rekordban rögzítettük a nevekhez, hogy ha az adott személy ügyvédként tevékenykedett. 209 esetben azonosítottuk az iratot ügyvédvallóként.[21]

Egy másik igen fontos terület a Magyar Királyság központi bíróságainak archontológiája. A 16. századi központi bírósági szervezet szisztematikus feltárása még nem történt meg, az 1526 előtti időszakkal ellentétben a Mohács utáni központi bíráskodás szervezetére csak a törvénycikkek szövegéből következtethetünk. Viszonylag kevesen is foglalkoztak ezzel a témával: a 20. században Gellért Árpád, Timon Ákos, Vinkler János, Degré Alajos munkásságát lehet kiemelni. A nagybírák (királyi helytartó, nádor, nádori helytartó, országbíró, személynök) nevei ugyan ismertek, de működésükről nagyon kevés tudható. A középkori gyakorlathoz hasonlóan a bírói munka dandárját természetesen nem a nagybírák, hanem helyetteseik és ítélőmestereik végezték, sokuknak azonban eddig még a nevét sem tudtuk. A Mohács előtti jogtudó értelmiség Bónis György munkássága nyomán ismerhető meg.[22] Az 1526 utáni időszakra vonatkozóan jelen projekt során készült archontológia.[23] Mindezek mellett vizsgáljuk a kisebb kancellária működését is, ahol a legtöbb központi törvénykezéssel kapcsolatos dokumentumot megalkották. Várakozásainkat messzemenően meghaladva, már 63 személyt sikerült azonosítani a kisebb kancellária személyzetéből,[24] melynek nagy többsége jegyző.[25]

A közigazgatás-történethez 50 kamarai tisztviselő (titkár, tanácsos, írnok, számvevő, számvevő segéd, futár stb.), 91 harmincados, 25 fizetőmester nevének rögzítésével is igyekeztünk hozzájárulni, melyek közül sokakat nem ismert eddig a szakirodalom. A feltárt kapitányok, várnagyok (*castellanus*ok) nem csak a hadtörténeti kutatások, hanem a gazdasági officiálisok, praefectusok, provisorok stb. adataival együtt a birtok- és helytörténet számára is fontosak. A helytörténeti kutatásokat támogatja a helynevek rögzítése is.

19 HU-MNL-OL-E 148-a-336.-7. Csábi Ákos, Csóka Albert, Czudar Ferenc, Gadóczy Mihály, Gadóczy Péter, Markházy György, Ollé András, Sipos Ambrus, Tőke Gergely, Vértesy István.

20 323 rekordban rögzítettünk ilyen szerepkört.

21 Például HU-MNL-OL-P 536-1.-1564-3. Mérey Mihály előtt Pécsi Gáspár és neje, Dóczy Margit húsz személyt vallott ügyvédjeként Pécsújfalun, 1564. május 12-én. A még publikálatlan állománnyal együtt összesen 105 rekordról tudunk.

22 *Bónis György:* A jogtudó értelmiség a Mohács előtti Magyarországon. Bp. 1971.

23 *Laczlavik György:* A királyi kúria bíráinak archontológiája Magyarországon (Lásd jelen füzetben.) Turul, 2024.

24 Ezek egy része erdélyi, de ez sajnos a névtérben rögzített adatokból nem derül ki.

25 A vezető kutató a nyolcados törvényszékekről tervezi hosszabb tanulmány megjelentetését.

Az adatbázis a genealógiai kutatások számára is rendkívül gazdag adatforrás. Az adatbázisban rögzítjük az iratokban szereplő neveket, 2019-től már nem az összeset. Az adatbázis rekordokban több mint 647 000 személynévmező található, vagyis rekordonként átlagban 14 személy. A névtérben 12 878 új személyt rögzítettünk, sőt 2018-ig még a családi kapcsolatokat is felvettük, vagyis ezek alapján akár komplett családfák is megrajzolhatók. Kísérleti jelleggel magunk is folytattunk ilyen típusú kutatásokat a Bejczy családdal kapcsolatban.[26] A nevek rögzítése alól kivételt jelentettek a tanúk, főként a jobbágyok nevei. Ennek ellenére számos alkalommal ezek a nevek is szerepelnek a megjegyzés mezőben.[27]

Az adatbázis szélesebb körű felhasználási területe a vármegyei birtokviszonyok és társadalmi viszonyok kutatása. A feltárt iratok döntő többsége ugyanis szervesen kötődik a birtokokhoz: birtokadomány, birtokba iktatás, birtokper, adásvétel, csere, osztály stb. Ezen irattípusok előnye a különféle összeírásokkal, adójegyzékekkel szemben, hogy nem egyetlen pillanatot örökítenek meg. Láthatóvá válnak folyamatok. A különféle tanúvizsgálatok, határjárások stb. segítségével megismerhetjük egy adott terület birtokosainak kapcsolati hálóját, eddig ismeretlen rokoni viszonyokra bukkanhatunk kitartó munkával.

V. A projekt folytatása, tervek

Az adatbázis jelen állapotában elsősorban magyar nyelvű, tehát magyarul tudó kutatók számára használható jól, mert egyrészt az adatmezők és a keresés egyelőre csupán magyar nyelvű, másrészt a tulajdonnevek, de különösen a földrajzi nevek általában magyar elnevezésükkel szerepelnek. Reményeink szerint a jövőben lehetőségünk nyílik majd német, illetve angol nyelvű verziót is biztosítani az adatbázishoz legalább adatmezők esetében annak érdekében, hogy szélesebb körben, nemzetközi kutatások során is hatékonyan kereshetővé váljon az adatbázis metaadattartalma.

A munka folytatását a Mohács500 projekt teszi lehetővé, melynek eredményei már 2024 végén láthatóvá válnak. Az NKFIH projekt záró rendezvényeként 2024. szeptember 10-én „A mohácsi csatát követő évtizedek a levéltári iratok (Reformáció kora című adatbázis) tükrében." címmel workshopot szerveztünk, ahol már azt is vizsgáltuk, hogyan hasznosulhat az adatbázis a Moháccsal kapcsolatos kutatásokban.

26 *Farkas Csaba:* A Bejcyek. Egy Vas megyei köznemesi család a 15–16. században. Turul 92. (2019) 107–117.

27 Például HU-MNL-OL-P 45-1.-16. sz.-19., uo. 1528-1.; HU-MNL-OL-P 1960-24.-18.; HU-MNL-OL-P 14-I.-1.-1543-3.

VI. Mellékletek

1. sz. melléklet: A publikált rekordok adatai

jelzet	cím	feldolgozott iratok	rekordok	publikált felvételek
E 21	Magyar Kamara regisztratúrája, Benignae resolutiones	7346	8787	23517
E 41	Magyar Kamara regisztratúrája, Litterae ad cameram exaratae	2317	2320	6372
E 148	Magyar Kamara Archivuma, Neo-regestrata acta	7046	14194	33353
F 4	Gyulafehérvári Káptalan országos levéltára, Cista comitatuum	569	569	4498
P 5	Antos család	9	14	24
P 11	Balassa család levéltára - A család által lajstromozott iratok	386	589	1795
P 1815	Balassa család levéltára - Az Országos Levéltár által rendezett birtokjogi iratok	24	43	108
P 1767	Balassa család levéltára - Családtagok	6	6	17
P 1772	Balassa család levéltára - Péterffy és Viczmándy család	4	5	19
P 1774	Balassa család levéltára - Idegen és rokon családok	17	21	65
P 1776	Balassa család levéltára - Vegyes iratok	19	81	89
P 13	Balpataky család	39	49	147
P 14	Bánffy család	76	105	225
P 16	Bánó család, tapolylucskai és kükemezei	66	100	182
P 18	Baranyay család, bodorfalvi	65	92	194
P 21	Barkóczy család - A család által rendezett iratok	93	154	420
P 44	Becsky család levéltára - Becsky család	4	5	11
P 1821	Becsky család levéltára - Birtokjogi és birtokgazdálkodási iratok	27	29	65
P 1822	Becsky család levéltára - Családtagok	28	33	72
P 1824	Becsky család levéltára - Péterffy és Viczmándy család	3	3	11
P 1825	Becsky család levéltára - Idegen családok	147	182	1659
P 46	Beniczky család	142	205	895
P 47	Benyovszky család	153	232	582
P 49	Berényi család levéltára - A család által rendezett iratok	46	89	144
P 51	Berzeviczy család - Berzeviczy család bárói ága	18	35	99
P 52	Berzeviczy család - Berzeviczy család berzevicei ága	99	149	265
P 53	Berzeviczy család - Berzeviczy család kakaslomnici ága	209	281	657
P 1951	Bethlen (bethleni) család levéltára - Birtokigazgatási és gazdálkodási iratok	10	10	22
P 1955	Bethlen (bethleni) család levéltára - Családtagok	34	41	81
P 1956	Bethlen (bethleni) család levéltára - Missiles	7	7	17
P 1957	Bethlen (bethleni) család levéltára - Apaffy család	1	1	3
P 1960	Bethlen (bethleni) család levéltára - Rokon és idegen családok	70	130	300
P 56	Bethlen (kisbúni) család	6	21	75
P 57	Bezerédy család vámoscsaládi ágának kámi levéltára	52	87	173
P 58	Bezerédy család szerdahelyi ágának ménfői levéltára - Törzslevéltár	14	30	83
P 1919	Bezerédy család szerdahelyi ágának ménfői levéltára - Családi birtokjogi iratok	3	3	6
P 59	Bitskey család	4	5	14
P 61	Bogyay család	16	25	68
P 69	Bugarin-Horváth (brezovicai) család	25	27	59
P 72	Csáky család levéltára - Csáky család - Kassai levéltár	138	197	1414
P 80	Csicseri család	121	167	306

jelzet	cím	feldolgozott iratok	rekordok	publikált felvételek
P 86	Dessewffy család cserneki és tarkői grófi ágának levéltára - A család által lajstromozott iratok	80	215	396
P 96	Dessewffy család margonyai ágának margonyai levéltára	187	280	597
P 105	Dőry (jóbaházi) család	31	47	126
P 108	Az állagból csak Oláh Miklós leveleskönyve publikus	1	1	585
P 184	Esterházy család hercegi ágának levéltára - Oláh család	257	258	723
P 1293	Esterházy család zólyomi ága levéltára - Idegen családtagok és személyek	11	16	42
P 235	Festetics család keszthelyi levéltára - Gersei Pethő család	91	192	402
P 1889	Forgách család - Forgách család gácsi ága - Rokon és idegen családok	6	8	16
P 316	zalabéri Horváth család	25	35	75
P 348	Kárász család - Család által lajstromozott iratok	55	70	144
P 418	Károlyi család nemzetségi levéltára - Harruckern család	41	374	967
P 419	Károlyi család nemzetségi levéltára - Bosnyák család	441	657	1800
P 423	Kende (kölcsei) család	238	308	1486
P 430	Kisfaludy család	486	643	2257
P 489	Mándy család	16	21	46
P 496	Mattyasovszky család	42	95	167
P 497	Mednyánszky család	54	82	167
P 1826	Melczer család levéltára - Családi iratok	31	54	156
P 1833	Melczer család levéltára - Divényi család	28	31	85
P 1835	Melczer család levéltára - Werner család	26	39	120
P 1839	Melczer család levéltára - Vegyes iratok gyűjteménye	4	7	19
P 500	Mérey család	118	143	446
P 514	Nényei család	6	6	15
P 520	Orczy család - Miscellanea	9	9	269
P 532	Ostffy család - Család által lajstromozott iratok	29	63	142
P 536	Péchy (péchújfalusi) család	91	150	357
P 1971	Perényi család levéltára - Rokon és idegen családok	10	16	39
P 540	Petróczy család	161	208	477
P 565	Radák család	47	58	134
P 588	Rhédey család levéltára - A család által rendezett iratok	13	20	29
P 592	Sándor (biai) család	54	79	358
P 607	Sombory (magyarnagyzsombori) család levéltára - Sombory család	53	82	189
P 1912	Sombory (magyarnagyzsombori) család levéltára - Az Országos Levéltár által rendezett iratok	27	29	71
P 1916	Sombory (magyarnagyzsombori) család levéltára - Egyéb rokon és idegen családok	68	75	175
P 608	Soós (sóvári) család	577	822	1856
P 632	Szentiványi család levéltára - A család által rendezett iratok	70	85	846
P 1009	Szilassy család - Az Országos Levéltár által rendezett iratok	12	17	69
P 644	Sztáray család	401	613	2065
P 692	Ujhelyi család	166	213	466
P 701	Vidos család	6	8	14
P 707	Zichy család levéltára - Zichy család zsélyi levéltára - Missililes	894	894	1978
P 1313	Batthyány család körmendi levéltára, Törzslevéltár (Új gyarapodás)	116	123	643
P 1314	Batthyány család levéltára - Missiles	4595	4595	10542

KÖNYVISMERTETÉS

Tringli István: Hatalmaskodások a középkori Magyarországon. (Magyar Történelmi Emlékek. Értekezések) Bp. 2022. 643 oldal

Tringli Istvántól először 1994-ben olvashattunk a hatalmaskodásról a História című folyóiratban. A téma tehát régóta és kiemelten érdekelte. Ha ma elolvassuk ezt a nagyon rövid, kifejezetten ismeretterjesztő céllal megírt cikket, és mellé tesszük a most ismertetendő monográfiát – amely eredetileg az MTA doktora címre beadott disszertációnak készült – világosan látszik, hogy az akkor fiatal kutató hatalmaskodások iránti határozott érdeklődése, problémalátása már 1994-ben megvolt, és az ezt követő 28 esztendő tulajdonképpen a téma alapos kidolgozásához kellett. A szerző minden korábbi munkája – legyen az Pest megye története vagy a Perényi-oklevéltár – csupán előtanulmány volt ehhez a *magnum opus*hoz.

Kezdjük a számokkal. A vaskos monográfia 643 oldalas és 1886 lábjegyzetet tartalmaz, mintegy kétmillió karakter terjedelemben, és a szerző csaknem 400 DL- és körülbelül 150 DF-oklevelet idézett és elemzett a kiadott forrásokon túl. A szakirodalmi jegyzék minden mérvadó művet tartalmaz. Nem adott külön fejezetet a korábbi szakirodalom bemutatásának, csupán a *Bevezető*ben (9–26.) szorított helyet a téma legfontosabb historiográfiai előzményeinek. Ennek oka, hogy bár minden középkorkutató szembesül a forrásokból a „hatalmaskodások" nagy számával és „szörnyűségeivel", de magáról a középkori jogintézményről nagyon keveset írtak, azt is főként jogtörténészek. Tringli ezeket foglalja össze röviden, de nagyon diplomatikusan nem tér ki a hatalmaskodások széltében-hosszában elterjedt általános történészi interpretálására, amely szerint a hatalmaskodás olyan „erőszakos cselekedetek" sokasága, amikor valaki hatalmával, testi erejével visszaélve más tulajdonában vagy testi épségében kárt tett, vagy korlátozta annak jogait. Ezt az erőszakkal történő akaratérvényesítést jogtalannak és törvénytelennek tartották ugyan, de mégsem számított bűntettnek. A törvényekkel próbálták ugyan kordában tartani a jelenséget, de ez általában nem sikerült. A hatalmaskodási eseteken szívesen „időzött" a történetírás, legyen szó akár egy korszak bemutatásáról, egy főúr vagy püspök életrajzáról, egy megyei nemesi életkép szemléltetéséről vagy egy falu vagy város történetének megírásáról, mindig naivan rácsodálkozva, hogy szinte az egész középkori társadalom mindennapjait érintette. A lokális történetekben különösen sokszor előkerül, hiszen akad olyan település, amelynek középkori létét, történetét a pápai tizedlajstromban való első említése után már csak néhány hatalmaskodási eset mutatja. Része az erőszak a középkornak – szögezik le mindenütt –, de ez mai szemmel nézve mind jogtalan volt. Szegény jobbágyok szenvedtek is emiatt eleget.

A hatalmaskodások megítélését a – nevezzük így – hagyományos történetírás az erőszakot mindig is alkalmazó középkor brutalitásának tekintette, az utóbbi időben pedig a nyugati történetírás nézőterébe is bekerült az „erőszakkutatás" fonalán. Eszerint a csoportos erőszakoskodás valójában a hatalom megnyilvánulását jelentette, a legvalószínűbb cél az volt, hogy a konfliktushelyzetben az ellenfél területe felett biztosítsák az ellenőrzést, az anyagi bázisának elpusztításával. Az erőszakoskodás oka általános emberi dolog: irigység, féltékenység, bosszúvágy, régebbi tettek megbosszulásának vágya vagy egyszerűen az eufórikus állapotok által kiváltott, hirtelen támadt erőszakos indulatok. Az erőszakot olyan deviáns megnyilvánulásnak tekintik, amely a politikai vagy társadalmi akarat kifejezésének elfogadott társadalmi eszköze is volt. A szakirodalom bemutatására tehát nem sok szót veszteget a könyv, ezt akár ítélhetnénk hiányosságnak is, hiszen csak nagyon udvariasan és röviden írja le a korábbi megközelítéseket. Hiányosság helyett valójában azonban inkább tapintatnak kell tekintenünk ezt az eljárást.

A monográfia elolvasása után ugyanis minden történész a fejére üt: mindent elhittünk a forrásoknak – *eddig*… A könyv legfontosabb tétele a *jogos erőszak* fogalmának leírása. A középkori jogfelfogás ugyanis pontosan különbséget tudott tenni a gonosztevők és a hatalmaskodók között. Az ekkor még önálló jogágként nem létező „büntetőjog" csak az előbbivel foglalkozott, a hatalmaskodások pedig a mai felfogás szerinti polgári jog körébe tartoztak. A magyar hatalmaskodás szó és latin megfelelője is (*actus potentiarius*) látszólag egy büntetendő cselekményt jelölt. A valóságban a középkorban aligha élhetett úgy egy hosszabb életű tekintélyesebb birtokos, hogy egyszer sem nyúlt volna a hatalmaskodás eszközéhez. Más kérdés, hogy ilyenkor ő arra hivatkozott, hogy jogos indokkal (*ex justa causa*) alkalmazott erőszakot, mégha ennek során akár emberhalál is esett. A bíróságok elsősorban nem a hatalmaskodás során elkövetett cselekményeket mérlegelték, hanem azt, hogy mi vezetett a konfliktushoz és hogy melyik fél használta *jogosan* az erőszakot. A pervesztesnek nyilvánított felet marasztalták csak el hatalmaskodásban. A gyakorlatban a hatalmaskodások túlnyomó többségében a felek fogott bírák útján kiegyeztek egymással. A 15. században több jelentős intézkedést is tettek a hatalmaskodás felszámolására, elsősorban a perjog eszközeivel próbálták visszaszorítani. A főhatalom fokozatosan bejelentette igényét az erőszak alkalmazására, az alattvalókat pedig eltiltotta tőle. Az állam ott kezdődik, ahol a hatalmaskodás megszűnik. Az ősi jogszokáson alapuló hatalmaskodást lassan eleve büntetendő cselekményként kezelték, kriminalizálták.

Tringli a történetírás „hatalmaskodás" fogalmát, jogintézményét, de egyáltalán az erőszakfogalmat teljesen új megvilágításba helyezi: azt mondja, hogy a középkori világnak alapvető alkotórésze volt a jogos erőszak alkalmazása. A magánerőszak középkori rendszere jogos védelem volt: a birtokos – a nemes, az egyház, a paraszt és a polgár nem egyformán, de a maga szokásai szerint mindegyik – megvédte saját vagy faluja, egyháza, városa jószágait. Csakhogy ami az egyiknek jogos tett, a másik embernek jogtalanság. És itt a hatalmaskodás lényege: a hatalmaskodás törvénytelen és jogtalan cselekedet volt, amelyet büntettek, de a bűntettektől mégis megkülönböztették őket. Ez utóbbiak a mai bűncselekményekhez hasonlók voltak. A hatalmaskodás azonban nem volt bűntett, a hatalmaskodó nem volt gonosztevő. A rabló, a gyilkos, ha elfogták és tettét rábizonyították, a

középkorban nem sok jóra számíthatott, többnyire életével fizetett cselekedetéért. A hatalmaskodás azonban vitatott erőszak volt, a miatta folytatott per pedig alig különbözött azoktól a perektől, amelyeket ma polgári pereknek hívunk.

Tringli rámutat, hogy a belső béke fenntartásához nem tartozott hozzá a modern értelemben vett karhatalom. A király bíráskodott, közvetített, intézkedett, de az erőszakot kinek-kinek magának kellett gyakorolnia. A középkor a magánerőszak világa volt. Ha ezt az erőszakot valaki magára nézve sérelmesnek érezte, azt hatalmaskodásnak nevezte, és megtehette, hogy jogorvoslatot kért miatta a királytól mint a legfőbb bírótól. Az egyedi ügyekben megtörtént erőszak jogosságát gyakran vitatták a középkori királyok alattvalói, de általánosságban senki sem kérdőjelezte meg, hogy ennek így kell történnie. A magánerőszak rendszere maga volt a jog, a megőrzendő régi, jó szokás. Meg kell tehát különböztetni a jogos önvédelmet a jogtalan erőszaktól. Az önhatalom és a hatalmaskodás nem azonos. Azonos lehet a tett, de óriási különbség van köztük: az önhatalom lehet jogszerű, így a társadalom által tolerált, mi több, elvárt, a hatalmaskodás azonban csak jogszerűtlen lehet. Egyedi esetben azonban ennek az eldöntése igen nehéz, hiszen ugyanaz a tett az erőszakot alkalmazó fél szerint jogszerű, az azt elszenvedő szerint ellenben hatalmaskodás. Az erőszak elkövetője vagy az azzal fenyegetőző ember a tett válaszjellegére apellált, arra, hogy ő csupán helyreállította azt a rendet, amelyet az bontott meg, akivel szemben kénytelen volt erővel fellépni. Az erőszak kárvallottja csak azt az erőszakot mondta el, amelyet elszenvedett a másik féltől, és ezt hatalmaskodásnak nevezte. Míg elvileg egy önhatalmú tett vagy jogos, vagy hatalmaskodás, egyedi esetben egyszerre akár mindkettő is lehetett. A legjobb megoldás abban a kérdésben, hogy egy tett jogos önhatalom volt-e, avagy hatalmaskodás, a megegyezés volt. Ha másként nem ment, a megegyezés kikényszerítése útján. A források körültekintő vizsgálata azt mutatja, hogy szinte minden eszköz ezt próbálta elérni.

Ezek a könyv kulcsmondatai, Tringli könyvének jelentőségét az adja, hogy mostantól az oklevelekben szereplő erőszakról és egyáltalán a középkori világról gyökeresen másként kell gondolkoznunk, mint előtte. A könyv megjelenése azt fogja eredményezni, hogy végre befejeződnek a sületlenségek a hazai és a külföldi történetírásban is. Mostantól, aki a hatalmaskodásokhoz nyúl, két dolgot tehet. A talált forrásait beilleszti Tringli rendszerébe és leírja: „ahogy Tringli István megállapította…". Esetleg sikerül olyan forrást találni valakinek, ami a fehér foltokat színesíti, vagy talán a megyei, a közgyűlési, a vajdai, a szlavón és macsói báni törvényszék perjogi eljárásának vizsgálatával lehet picit tovább árnyalni a képet. A váz, az alap, úgy gondolom, hogy megdönthetetlen.

Tringli történetírói módszerének lényege, hogy szét tudja választani az egykori valóságot és a valóságról fennmaradt források információit, érti a források nyelvezetét: és itt nem a grammatikai megértésre gondolok. A forrás szerinte nem azért van, hogy elhiggyük, amit mond, hanem, hogy megértsük a mögötte lévő valóságot. A formulák mögött az életet keresi. Tringli forráskezelésének egyik legfontosabb értéke, hogy a forrásokat bátran újra értelmezi: mint például a nádori cikkelyek „követekre" (*oratores*) vonatkozó részét, vagy a trucidálás fogalmát.

A szerző a hatalmaskodásokkal kapcsolatban a legsúlyosabb kérdéseket is feltette. „A hatalmaskodások végigkísérték az egész középkori magyar történelmet. Vajon e rendszeresen elkövetett erőszakos tettek okoztak-e akkora pusztítását, mint a háborúk? Elképzelhető-e, hogy országos viszonylatban statisztikailag mérhető a hatalmaskodások okozta kár? Beszélhetünk-e arról, hogy a hatalmaskodások olyan állandó belháborút jelentettek az országnak, amely a középkor végi pusztásodás okozója volt?" A kérdésekre a könyv természetesen a válaszokat is megadja.

A monográfia a témát – a *Bevezető*t követő – négy nagy, jól elkülöníthető fejezetben tárgyalja. Az elsőben a hatalmaskodások törvényes alapjait tisztázza. Jogintézményeket ír le, amelyek a magánerőszak megengedett szokásai szerint működtek: a lefoglalás, a represszália, a mezei és erdei kártételek elleni védekezés, valamint a nemesi birtok védelmét. A következő fejezet a hatalmaskodás fogalmát írja le, elemzi az ezzel kapcsolatos jogforrásokat a 11. századtól egészen az újkorig. Az ezt követő vaskos rész 23 alfejezetben vizsgálja a „hatalmas tetteket". Az utolsó fejezet 20 alfejezetben veszi sorra a hatalmaskodások elsimításának eseteit. A recenzens szerint ez a disszertáció legfontosabb fejezete, a lényegi mondandó itt sűrűsödik. Az előző fejezetben, a hatalmas tettek leírása során elsősorban az erőszakkal élő fél cselekedeteit és motivációját vizsgálta, ebben a fejezetben azonban az erőszakos tettet elszenvedő felet kíséri végig azon az úton, ahogy igazságát kereste. Vizsgálódása nagy részét a per elemzése teszi ki. Nem általános perjogot ad elő, hanem csak azokat a szokásokat veszi számba, melyeket a hatalmaskodás miatt indított per során követtek. Az utószóban pedig szélesebb összefüggésbe helyezi témát. De nem a nemzetközi történetírásban ma divatos erőszakkutatás összefüggéseibe ágyazottan – holott az értekezés Magyarország középkorának (és tegyük hozzá kora újkorának) birtok- és személyvédelmi erőszakrendszerével foglalkozik –, hanem az európai történelembe ágyazottan: a saját erőszakon alapuló jogvédelem az európaiak természetes állapota volt. Magyarországon már az államalapítás előtt létezett és az erőszak állami monopóliummá válásakor, a kora újkorban szűnt meg. Az utószó jogtörténeti megállapításai nem mindenben kompatibilisek a forgalomban lévő jogtörténeti tankönyvek megállapításaival, de minden bizonnyal közelebb állnak a valósághoz. Nemcsak a Fehde-vel történő összehasonlítás miatt érdekes ez a fejezet a nemzetközi történetírás számára, hanem számos egyéb vonatkozásban is. Tringli munkája európai keretekben értelmezhető, és bátran kijelenthetjük, hogy a nemzetközi történetírás számára is fontos mondandója van.

Nem hagyható szó nélkül az az eljárás, hogy a hatalmaskodási esetek leírásánál említett rengeteg helynév, földrajzi név esetében Tringli mindenhol megmondja a tágabb vidéket vagy a megyét. Mindezek a névmutatóba is bekerültek. Ekkora adatmennyiséggel ugyanis csak így lehet jól bánni. Hibát vagy kifogásolnivalót nem találtam az azonosításokban.

Mivel a könyv a középkor lényegét világítja meg, mind módszertanában és eredményeiben az utóbbi évtizedek magyar történetírásának – nem csak a medievisztika területén – legjelentősebb társadalomtörténeti munkájaként tartom számon.

Rácz György

E számunk szerzői

Avar Anton PhD, főlevéltáros, osztályvezető-helyettes (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztálya, Bp.)
Kovács Eleonóra főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár, Tudományos Igazgatóság, Bp.)
Laczlavik György PhD, főlevéltáros (Magyar Nemzeti Levéltár Országos Levéltára, Magánlevéltárak és Gyűjtemények Osztálya, Bp.)
Neumann Tibor PhD, tudományos főmunkatárs (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Bp.)
Rácz György PhD, főlevéltáros, tudományos igazgatóhelyettes (Magyar Nemzeti Levéltár, Tudományos Igazgatóság, Bp.)
Soós István kandidátus, ny. tudományos főmunkatárs (HUN-REN Bölcsészettudományi Kutatóközpont, Történettudományi Intézet, Bp.)

TÁJÉKOZTATJUK KEDVES OLVASÓINKAT,

hogy a Turul kiadói jogait 2023-tól a folyóiratot alapító *Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság* (MHGT) vette át. A továbbiakban a Turul terjesztését is az MHGT szervezi. Az átadás-átvétellel, valamint a meglévő előfizetések további fenntartásával kapcsolatos információk megtalálhatók **a Turul folyóirat új honlapján: https://turul.mhgt.hu/**

Az új honlapon (a *Lapszámok* menüpontban) elérhetők a folyóirat megjelent számai, letölthető PDF formátumban. (Az 1883–2009 közötti lapszámok évenként egy fájlban, míg a 2010 utániak füzetenként külön-külön tölthetők le.) Ugyanitt található a folyóirat további Internetes elérhetőségeit tartalmazó linkgyűjtemény is.

Felhívjuk Kedves Előfizetőink figyelmét, hogy a kiadó-váltás eredményeként,
a folyóirat előfizetési bankszámlaszáma is megváltozott!

Kérjük szépen, hogy előfizetési díjaikat, a továbbiakban a következő bankszámlára utalják:

Bankszámlaszám: 16200223-10176344
Számlatulajdonos neve: Magyar Heraldikai és Genealógiai Társaság
(Szükség esetén rövidítve is írható, pl.: „Magyar Heraldikai és Gen. Társ." vagy „MHGT")
Számlavezető bank neve: MagNet Magyar Közösségi Bank Zrt.

Nemzetközi átutaláshoz szükséges, kiegészítő adatok:
IBAN (nemzetközi bankszámlaszám): HU84 1620 0223 1017 6344 0000 0000
Számlavezető bank BIC (SWIFT) kódja: HBWEHUHB

Az előfizetési díj összege a 2024. évben is változatlan.
Belföldi előfizetőink részére:
3000 forint/évfolyam (= 4 × 750 forint/füzet).
Külföldi előfizetőink részére:
európai szállítási cím esetén: 35 EUR; tengerentúli szállítási cím esetén: 40 USD.

TISZTELT SZERZŐINK, LEENDŐ SZERZŐINK!

A Turul 2020-tól megváltoztatta közlési szabályzatát. A szakirodalmi hivatkozásoknál a Századok folyóirat közlési szabályzatát alkalmazzuk. Kérjük, tanulmánya benyújtása előtt feltétlenül tájékozódjon a lap közléssel kapcsolatos elvárásairól, és a szabályzatban foglaltakat követve készítse el munkáját! A részletekről honlapunkon (**https://turul.mhgt.hu/**), a *Szerzőinknek* menüpontban olvashat. Ugyanitt található a levéltári hivatkozások szabályzata is.

E folyóiratszámunk megjelenését az NKTK Nemzeti Kulturális Alap
208101/00018 azonosító szám alatt nyilvántartásba vett pályázati célként támogatta.

Nemzeti
Kulturális
Alap